

ZBORNİK
DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XII
KNJIGA 4

REDAKTOR
Milovan Đzclebdžić, spoljni saradnik

Odgovorni urednik
Dragoslav *Đžinić*, pukovnik

IZDAJE
VOJNOISI'ORIJSKI INSTITUT

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XII
KNJIGA 4

DOKUMENTI NEMAČKOG RAJHA 1944—1945.



BEOGRAD
1979.

**DOKUMENTI
JEDINICA, KOMANDI I USTANOVA
NEMAČKOG RAJHA**

1. januar 1944 — 10. maj 1945.

BR. 1

NAREĐENJE VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 1. JANUARA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA SPROVODENJE MERA ODMAZDE U OKUPIRANOJ SRBIJI¹

KTB²

POVERLJIVO³

H. Qu.⁴, 1.1. 1944.

Vojnoupravni komandant Jugoistoka
Abt.⁵, Ia⁸, pov. br. 58/44⁷

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u Arhivu Vojnaistorijskog instituta (dalje: AVII), Nacionalni arhiv Vašington (dalje: NAV), T-77, rolna (dalje: r.) 1295, snimak (dalje: s.) 28—9.

² Kriegstagebuch (frigtstagebuh — ratni dnevnik). Ova skraćeni-
ca je dopisana rukom. U nekim dokumentima pisana je bez a u ne-
kim sa tačkama (K. T. B.), kao npr. u dok. br. 22.

³ To je pečat sa oznakom »Geheim« (gehajm — poverljivo). Upo-
trebljavan je na više dokumenata koji se objavljuju u ovoj knjizi. Po-
red toga, reč »Geheim« dopisivana je i na mašini (kao što je slučaj
u ovome dokumentu) ili je dopisana rukom ili se, pak, sve troje: i
pečat, ii dopisano na mašini, i trakom, nalazi na istome dokumentu.
Redakcija to u sledećim dokumentima neće više objašnjavati.

⁴ Hauptquartier (hauptkvartir). U prevodu ova reč, zavisno od
ranga određene vojne organizacije, znači: štab ili glavni stan. Redak-
cija će ubuduće ovu skraćenicu, gde god se ona u dokumentima po-
javljuje, upotrebljavati izvorno, tj. H. Qu.

⁵ Abt. (Abteilung — abtajlung). Ova reč u nemačkom jeziku, u
vojnoj terminologiji, može da ima više značenja, kao npr.: odeljenje
(odsek), grupa, odred, bataljon, divizion. U ovom slučaju znači ode-
ljenje. U vezi s tim, redakcija će u narednim dokumentima upotrebl-
javati odgovarajuće skraćenice: odelj., gr., odr., bat., div. Međutim,
akc se ova skraćeni-
ca (Abt.) pojavljuje u nizu drugih nemačkih skra-
ćenica, tada se ona neće prevoditi. Redakcija će tom prilikom njeno
značenje objasniti u okviru čitavog sklopa (vidi dolk. br. 2).

⁶ Operationsabteilung (operacionsabtajlung — operativno odelje-
nje). U organizaciji nemačkih oružanih snaga sva operativna odelje-
nja (odiseći) imala su ovu oznaiku Ia. Međutim, skraćeni-
ca Ia može da označava i operativnog oficira, ili, pak, načelnika operativnog ode-
ljenja (odseka), što zavisi od teksta.

⁷ Nemci su svolja dokumenta, prema stepenu poverljivosti, stepe-
novali kao obična, poverljiva i strogo poverljiva akta. Naročito važna
akta dostavljana su na ličnost.

Poverljivo!

Prilog 1⁸

Predmet: Mere odmazde.⁹

Običan akt nosio je skraćenicu »Nr.« (Numero—broj) i ona se stavljala ispred broja pod kojim je dokumenat zaveden u delovodni protokol. Redakcija je, u ovoj knjizi, u dokumentima gde je pisalo »Nr.« upotrebila skraćenicu »br.«

Poverljiva dokumente nosila su oznaku »geheim« ili skraćenicu od te reči (»geh.«). Reč, odnosno njena skraćena (geh.), stavljala se iza broja i godine pod kojima je dokumenat zaveden u delovodni protokol. Reč »geheim« u prevodu znači »tajno«. Međutim, redakcija je, u duhu uobičajene terminologije, upotrebila reč »poverljivo«, odnosno njenu skraćenicu »pov.«, pa je u svim narednim dokumentima gde je reč stepanovana sa »geheim« (odnosno »geh.«) upotrebila reč »pov. br.«, kao što je slučaj i u ovom dokumentu u kome je, u originalu, napisano: »Nr. 58/44 geh.«

Strogo poverljiva dokumenta su obeležavana na isti način kao i poverljiva, s tim što je iza broja i godine, pod kojima je dokumenat uveden u delovodni protokol, dopisana skraćena »g. Kdos« (ili »g Kdos«) od reči »Geheime Kommandosache«, što u prevodu znači »tajni predmet komande«. Međutim, iz istih razloga kao i za poverljiva dokumenta, redakcija je tako stepenovana dokumenta označavala sa »str. pov. br.«

Strogo poverljiva dokumenta su obično nosila i pečat sa oznakom »GEHEIME KOMMANDOSACHE«, ili je to dopisano na mašini ili rukom, ili se, pak, sve troje nalazilo zajedno. (Redakcija to neće u sledećim dokumentima objašnjavati.)

Važna strogo poverljiva dokumenta koja su se uručivala lično nosila su iza skraćene »g. Kdos.« i skraćenicu »Chefs« od reči »Chefsache« (»šefzahe« — »predmet načelnika«). Redakcija će u tom slučaju upotrebiti izvornu skraćenicu, tj. »Chefs« (vidi dok. br. 14). Pored toga, takva dokumenta imala su obično i utisnut pečat sa natpisom »CHEFSACHE« ili je to dopisano mašinom, odnosno »rukom, ili se sve troje nalazilo zajedno. (Redakcija to neće u narednim dokumentima objašnjavati.)

Naročito važna strogo poverljiva dokumenta sa oznakom »Chefsache« dostavljana su preko kuriira-oficira i tada je bio utisnut još i štambilj »NUR DURCH OFFIZIER« (»nur durch oficir« — »samo po oficiru«).

⁸ Dopisano je rukom, i znači da je ovaj dokumenat zaveden, kao prilog br. 1, u ratni dnevnik Operativnog odeljenja vojnoupravnog komandanta Jugoistoka. Redakcija ubuduće ovi neće objašnjavati.

⁹ Ovo je, verovatno, jedno od poslednjih naređenja ove vrste nemačke okupacione uprave u Srbiji, čiji je cilj bio da se brutalnim marama odmazde spreči oružani otpor i borba srpskog naroda protiv okupatora, a prva takva naređenja su bile zapovesti komandanta 11. armijskog korpusa od 27. aprila i komandanta 2. armije od 28. aprila 1941. godine. Tim naređenjima (zapovestima) bile su predviđene smrtno kazne za sva ona lica koja vrše prepade na pripadnike nemačkih oružanih snaga, ili ise nadu sa oružjem (vidi tom I, fcnj. 1, dok. br. 101 i 102). Međutim, kad se srpski narod, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije (dalje: KPJ) s drugom Titom na čelu, digao 7. jula 1941. na Opšti narodni ustanak, izdao je nešto kasnije, 16. septembra 1941, feldmaršal Vilhelm Kajtel (Wilhelm Keitel), načelnik

Veza: K-t Jugoistoka (K-da GrA »F«)¹⁰, Odelj. Ia/F¹¹ pov. br. 296/43. od 22. 12. 43.¹²

Kao dopuna naređenja k-ta Jugoistoka (K-de GrA»F«) Ia/F od 22. 12. 43, za *Srbiju* se naređuje sledeće:

1) Nadležni za *naređivanje* mora odmazde su *feldkomandanti*, koji mogu *izvršenje* da prenesu na nadležne krajskomandante. U specijalnim slučajevima naređenje za mere odmazde zadržao je za sebe vojnoupravni komandant.

2) Pre naređenja mera odmazde treba telegrafskim putem pribaviti *odobrenje* vojnoupravnog komandanta Jugoistoka.

Predlog mora da sadrži:

Kratak opis događaja,
Nastali gubici, odnosno štete,
Politička pripadnost vinovnika,
Predviđene mere odmazde prema vrsti i obimu.

3.— Ličnosti ili mesta pogodna za izvršenje mera odmazde treba odrediti na osnovu prethodnog dogovora sa nadležnom

štaba Vrhovne komande Vermahta (Chef der Oberkommando der Wehrmacht — OKW), naređenje za celo područje okupirane Jugoslavije u kome je, između ostalog, pisalo:

»... Kao odmazda za život jednog nemačkog vojnika mora se u tim slučajevima uzeti kao opšte pravilo da odgovara smrtna kazna 50—100 komunista. Način izvršenja smrtne kazne mora još pojačati zastrašujući efekat...« (tom I, knj. 1, dok. br 159).

Sprovoideći u život pomenute mere, nemački dkupator je od početka okupacije (aprila 1941. godine) pa do oslobođenja Srbije (krajem 1944. godine) ubio ili uništio u koncentracionim logorima oko 80.000 ljudi, žena i deoe (*Politika*, beogradsko izdanje, 19. decembar 1946).

¹⁰ U tekstu originala upoitrebljene su skraćenice: »O. B. Südost (O. Kdo. H. Gr. F) — Oberbefehlshaber Südost (Oberkommando Heeresgruppe F), što u prevodu znači: Komandant Jugoistoka (Komanda Grupe armija »F«),

Grupe armija Nemci su označavali slovima (kao što je ovde slučaj), ili rečima, kao npr. Grupa armija »Južna Ukraljina«, odnosno Grupa armija »Jug«, itd.

¹¹ Ia/Finanzie (Operativno odeljenje, referat za finansijska pitanja).

¹² To je opšte naređenje komandanta Jugoistoka za celo područje Jugoistoka, u kome se, u ime firera, naređuju mere odmazde, s tim što su na području Nezavisne Države Hrvatske (dalje: NDH) za izbor lica za streljanje i stratišta nadležne ustaško-domobranske vlasti. Opširnije o tome vidi AVII, NAV-T-501, r. 267, s. 32—36.

komandom SD¹³ i Abvera.¹⁴ Treba konsultovati srpske sreske načelnike.

4.— Trupa i policija treba da se odazovu zahtevu za izvršenje mera odmazde. Uopšte, za gubitke koje je pretrpela trupa, ona će izvršiti odmazdu. Policija daje egzekucionu jedinicu za izvršenje odmazde za svoje lične gubitke i, dalje, za sve napade na lica koja nisu vojnici i objekte koja ona osigurava.

5.— Izvršenje mera odmazde treba javljati u dnevnim izveštajima. Primerak objave o obnarodovanju, koji treba da bude potpisan sa »feldkomandant«, treba naknadno dostaviti.

6.— Uzimanje *talaca* za sprečavanje očekivanih atentata ili napada naređuju feldkomandanti na osnovu odobrenja vojno-upravnog komandanta Jugoistoka.

Što se tiče daljeg postupka važi tač. 2.

7.— Učešće srpske vlade i uprave u izvršavanju mera odmazde i angažovanja naoružanih srpskih odreda može da usledi na osnovu njihovog predloga.

8.— Naređenja komandujućeg generala i komandanta Srbije,¹⁵ Ia, pov. br. 652/43, 1, 2. i 3, izdata 28.2. 1943,¹⁶ 29. 5.¹⁷ i 31.7. 1943.¹⁸ stavlja ju se van snage.

Postupke za odmazdu, koji su u toku, a ne odgovaraju ovom naređenju treba obustaviti.

¹³ Sicherheitsdienst (Ziherhajtsdinst — Služba bezbednosti).

¹⁴ Abwehr (vojna kontraobaveštajna služba).

¹⁵ Upotrebljene su reči: Kommandierender General und Befehlshaber Serbien.

¹⁶ Prvo naređenje od 28. februara 1943. sadrži mere za počinjena dela za koja se predviđa streljanje: određenu kvotu lica koja treba streljati u odnosu na počinjeno delo, lica koja dolaze u obzir za streljanje prema vrsti počinjenog dela, način objavljivanja streljanja, hapšenja taoca i uigore (AVII, reg. br. 5—11, k. 27/11).

¹⁷ Odnosi se na naređenje broj 2 u kome se precizira način izvršenja kolektivnih kazni i postizanja odgovarajućeg efekta. U tom smislu se kaže: da kazne imaju dejstvo ako se izvode što hitnije po počinjenom delu; da se izvršenje mera odmazde vrši javno; da se vrši plakatiranje; da je cilj takvog načina izvršenja mera odmazde — zastrašivanje naroda (AVII, reg. br. 5—22, k. 27/11).

¹⁸ Redakcija ne raspolaže tim naređenjem od 31. jula 1943. godine.

F.d.R.²¹
22

poručnik

Dostavljeno:

do bat. i krajskomandantura

¹⁹ To je skraćena od reči »gezeichnet« (gecadjnet — potpisao). Dalje će se, urnesto skraćene »gez.«, upotrebljavati skraćena »potp.« od reči potpisao.

²⁰ Hans Gustav. U to vreme je imao čin generala i bio je na dužnosti vojnopravnog komandanta Jugoistoka i, istovremeno, i Srbije. Na taj položaj je došao 13. avgusta. 1943. godine. Početkom oktobra 1944. institucija vojnopravnog komandanta Jugoistoka (Militärbefehlshaber Südost), zbog razvoja situacije u Srbiji, preformirana je u Armijsku grupu »Srbija« (Armeeabteilung Serbien), da bi Grupa potom, krajem oktobra 1944, bila rasformirana. Felber je 7. novembra 1944. premešten u rezervu Vrhovne komande Kopnene vojske (Oberkommando des Heeres — OKH). Od 20. februara do 26. marta 1945. godine nalazio se na dužnosti komandanta 7. armije, koja se borila na zapadnom frontu.

Vojnopravni komandant Jugoistoka neposredno je bio potčinjen Vrhovnoj komandi Vermahta, a¹ u operativnom smislu je bio potčinjen komandantu Jugoistoka,

Opširnije o tome i o organizaciji institucije vojnopravnog komandanta Jugoistoka vidi dok. br. 147; Fritz Frhr. von Siegler, *Die Höheren Dienststellen der deutschen Wehrmacht (1933—1945)*, Institut für Zeitgeschichte, Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart, 1953, str. 117 i 151 (dalje: fon Zigler, n. d.); AVII, NAV-T-311, r. 195, s. 999—1113.

²¹ Für die Richtigkeit (fir di rihtigkajit — za tačnost).

²² Potpis nečitak.

BR. 10

IZVEŠTAJ GENERALA TRANSPORTNE SLUŽBE JUGOISTOKA OD 1. JANUARA 1944. NAČELNIKU TRANSPORTNE SLUŽBE GENERALŠTABA KOPNE NE VOJSKE O FORMIRANJU TRANSPORTNIH USTANOVA I TRUPA ZA EKSPLOATACIJU ŽELEZNICA NA PODRUČJU JUGOISTOKA¹

POVERLJIVO!

KTB²
PRILOG 16³

General Transportne službe Jugoistoka
AZ.⁴ 43a 11/18 Ia, Org.

1. januar 1944

P o v e r l j i v o

Predmet: Formiranje transportnih ustanova i trupa za eksploataciju železnica koje su angažovane u domenu generala Transp.[ortne] sl.[užbe] Jugoistoka.

Pozivom: Chef d.Trspw.d.Gen.St.d.H.⁵ Az: 43c PL Abt. (Ia Org.) 1. St.« Br. 011734.42 od 3. 12. 42.⁷

PODRUČJE GENERALA TRANSPORTNE SLUŽBE JUGOISTOKA

A. Transportne ustanove

Ustanova:

Mesto rada:

I. *General Transportne službe Jugoistoka*

Beograd

II. *Opunomoćeni transportni oficiri*

a) Bv.T.O. H.Gr. E⁸

Solun

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 80—3.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Aktenzaitihnen (oznaka akta).

⁵ Chef des Transportwesens des Generalstabs des Heeres (Načelnik Transportne službe Generalštaba Kopnene vojske).

⁶ Planungsabteilung (Ia Organisation), 1. Staffel — Plansko odeljenje (Ia Organizacijsko), 1. odsek.

⁷ Redakcija ne raspolaže tim dokumentom, verovatno narednjem za dostavljanje ovoga izveštaja.

⁸ Bevollmächtigter Transportoffizier Heeresgruppe E (Opunomoćeni oficir za transport Grupe armija »E«).

b) Bv.T.O. Pz.AOK2 ⁹	Vrnjačka Banja
III. <i>Transportne komandanture:</i>	
1. <i>Trsp. Kdtr.</i> ¹⁰ <i>u Zagrebu</i>	Zagreb
a) Ispostava Zemun Transp. k[omandan]- ture u Zagrebu	Zemun
b) Ispostava Sarajevo Transp. k[oman- danjture u Zagrebu	Sarajevo
c) Bhf.Kdtr. ¹¹ I/322 ¹²	Slavonski Brod
d) Bhf. Kdtr. 11/42	Osijek
e) Bhf. Kdtr. 11/43	Karlovac
f) Bhf. Kdtr. 11/140 (mot.)	Zemun
g) Bhf. Kdtr. 11/154	Vinkovci
h) Bhf. Kdtr. 11/176	Bosanski Brod
i) Bhf. Kdtr. 11/192	Bihać
k) Bhf. Kdtr. 11/195 obaveštajni punkt	Sunja Novska
l) Bhf. Kdtr. 11/209 (mot.) ist.[ovremeno] ¹³ lučki of.[icir] Obaveštajni punkt	Dubrov- nik Zelenika
m) Bhf. Kdtr. 11/224 (mot.) Obaveštajni punkt	Sarajevo Mostar
n) Ausl. Komm. 3 (mot.) ¹⁴	Zagreb
o) Ausl. Komm. 26 (mot.) ¹⁵	Zagreb
2.) Transp. k-dantura Atina .. . ¹⁶	
3.) <i>Transp. k-dantura Beograd</i>	Beograd
a) Bhf. Kdtr. I/214(mot.)	Beograd
b) Bhf. Kdtr. 1/309(mot.)	Niš

⁹) Bevollmächtigter Transportoffizier Panzerarmeeoberkommando
2 (Opunomoćeni oficir za transport Komande 2. oklopne armije).
Nemci su armije označavali arapskim brojevima.

¹⁰) Transporl kommandantur (Transportna komandantura).

¹¹) Bhf. Kdtr. (Bahnhofkommandantur — Železnička stanična ko-
mandantura).

¹²) Oznaka jedinice.

¹³) Upotrebljena je skraćenica zgl. (zugleich — istovremeno).

¹⁴) Ausladungskommando 3 (motorisiert) — Motorizovana istovar-
ila komanda 3.

¹⁵) Ausladungskommando 26 (motorisiert) — Motorizovana istovar-
na komanda 26.

ić n_t 2i 22 ga tri tačke obeležen je izostavljeni deo teksta, koji se
odnosi na raspored transportnih ustanova u Grčkoj, odnosno u Bu-
garskoj.

c) Bhf. Kdtr. 11/17	Bitolj
d) Bhf. Kdtr. 11/68 (lučki oficir)	Beograd
e) Bhf. Kdtr. 11/109	Skoplje
f) Bhf. Kdtr. 11/130	Lapovo
g) Bhf. Kdtr. 11/208	Đevdelija
h) Bhf. Kdtr. 11/245	Skoplje
i) Bhf. Kdtr. 11/250	Smederevo
k) Bhf. Kdtr. 11/379	Petrovgrad
Obaveštajni punkt	Vršac
l) Bhf. Kdtr. II/383(mot.)	Kraljevo
m) Bhf. Kdtr. 11/458(mot.)	Kosovo
	Polje
n) 23.ist.[ovarna] k-da (mot.)	Beograd
o) 42. ist.[ovarna] k-da (mot.)	Niš
Obaveštajni punkt	Grdelica
p) 35.ist.[ovarna] k-da	Beograd
4.) Transp.k-dantura Sofija .. . ¹⁷	

B. Trupe za eksploataciju železnica.

1.) <i>Vojna komanda žel. _eznička~\ 2</i> ¹⁸	Beograd
a) 19. bat. za eksploataciju ¹⁹	Skoplje
b) 23. „	Beograd
c) 12. mašinski bat. „ ²⁰	Beograd
d) 10 radionički „	Beograd
e) 11. „	Solun
f) 1. bataljon za obuku	Zemun
2.) <i>Vojna žel. kotnanda 6</i>	Solun
.. . ²¹ Grčka	
3.) <i>Vojna žel. komanda 7</i>	Zagreb
a) Ispostava Zemun Vojne žel. komande 7	Zemun
b) „ Sarajevo „	Sarajevo
c) 5. bat. za eksploataciju „	Vinkovci
d) 22. „ „	Zagreb
e) 1. mašinski bataljon „	Zagreb

¹⁸ Feldeisenbahnkommando 1 (Poljska železnička komanda 1).

¹⁹ Feldeisb. Betr. Abt. 19 — Feldeisenbahnbetriebsabteilung 19 (19. poljski železnički bataljon za eksploataciju).

²⁰ Feldeisb. Masch. Abt. — Feldeisenbahnmaschinenabteilung 12 (12. poljski žetarački mašinski bataljon).

4.) Štab za transportovanje Sofija
22

a) Želj. stanični štab 2/232

Pirot

I.V.

. . . P

gen. štab. potpukovnik

Podela:

Posebna podela.

BR. 3

**NAREĐENJE KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 1. JANU-
ARA 1944. KOMANDI 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA
ZA SPROVOĐENJE OPERACIJE »VALDRAUŠ«, U SADEJST-
VU SA 5. SS-KORPUSOM, NA PROSTORU TRAVNIK — KU-
PRES — GLAMOČ I SPROVOĐENJU MERA ODMAZDE NAD
PRIPADNICIMA 29. NOU DIVIZIJE ZBOG UBISTVA KAPE-
TANA KIRHNERA¹**

Ia, str. pov. br. 17/44 od 2. 1.44.²

Ru³

Radiogram

br. 809

Primljeno: 2.1 .44. u 04.40

Poslato: 1. 1.44. u 21.45

Kr⁴

XV brd. AK

²³ Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog radiograma (pisanog rukom) u AVII, NAV-T-314, ir₂ 558, s. 761—7.

² Dopisano naknadno rukom na radiogramu; to su podaci o zavođenju dokumenta u delovodni protokol Operativnog odeljenja Komande 15. brdskog armijskog korpusa.

³ To je paraf koji se pojavljuje na više dokumenata koji se objavljuju u ovoj knjizi, ali redakcija nije mogla da ustanovi koje se lice u Komandi 15. BAK tako potpisivalo.

⁴ To je oznaka stepena hitnosti: hitno. Pored ove oznake stepena hitnosti (hitno), Netmci su radiograme i telegrame stepenovali još sa oznakom Kr Blitz (vrlo hitno) i SSD (sehr, sehr dringlich — vrlo, vrlo hitno, odnosno najhitnije).

Veza: Telegram V SS-korpusu str. pov. br. 127/43 od 31.12. 43.⁵

- 1.) Planiranje načelno usaglasiti gore navedenom pod »Veza«.⁶
- 2.) Kod »Valdrauša« [»Waldrausch«] neophodno je da se spreči povlačenje prema zapadu neprijateljskih bandi koje se nalaze u operativnom rejonu.⁷
- 3.) Posle povlačenja 114. lov. div.⁸ iz rejona **Livno**, tamo ostaje Borbena grupa 4. puka »**Brandenburg**«, ojačana 105. izviđačkim bataljonom, da bi sprečila prodiranje bandi

⁵ Redakcija ne raspolaze tim dokumentom.

⁶ Po završetku decembarskih operacija u Sandžaku, severnom delu Crne Gore, istočnoj Bosni (operacije »Kugelblic« i »šnešturm«), Dalmaciji (operacije »Citen« i »Herbstgeviter«) i srednjem delu Hrvatske (operacija »Panter«), Komanda Jugoistoka je smatrala da su u tim operacijama postignuti postavljeni ciljem. Nakon toga je, u skladu s opštim planom zimskih dejstava 1943/1944, u drugoj polovini decembra 1943. trebalo ofanzivne operacije preneti najpre u srednju i zapadnu Bosnu, a zatim, preko planine Dinare, u severnu Dalmaciju. Zadatak je, kao i za decembarske (u prvoj polovini meseca) operacije, dobila Komanda 2. oklopne armije, čija je opšta zamisao bila da jakim snagama (1. brdska, 7. SS-Ibirdska dobrovoljačka »Princ Eugen«, 187. rezervna, 369. legionarska divizija »Vražja« i ojačana 2. brigada 1. kozačke divizije) nastupa sa linije Derventa — Teslić — Zenica — Sarajevo — Konjic — Jablanica ka Vrbasu, odbaci 1. proletarski i 5. korpus NOVJ sa magistrale Brod — Sarajevo — Mostar (operacije »Valdrauš« i »Napfkuhen«), odakle da produži dejstva glavninom (1. brdska, 7. SS i 369. divizija) ka Livanjskom i Duvanjskom polju, a slabijim dolovima (187. rezervna divizija i delovi 1. kozačke konjičke i 373. legionarske divizije »Tigar«) sa Kozare ka dolini reke Une (operacije »Vajnahtsman«, »Ristov« i »Brandfakel«),

U isto vreme, radi sadejstva sa glavnim snagama, koje će iz doline Bosne nastupati ka zapadu, iz šireg rejona Banje Luke uputiti jače motorizovane jedinice (ojačani 92. motorizovani grenadirski puk i 901. oklopni nastajni grenadirski puk) delom ka Kotor-Varošu i Jajcu (operacija »Jajce«) a delom, preko Mrkonjić-Grada i Mliništa, prema Glamoču.

Cilj je bio da se razbiju 1, 5. i 8. korpus NOVJ, uspostave garnizoni u većim mestima Bosne, obezbede komunikacije i produže ofanzivna dejstva tu severnoj Dalmaciji i Gorskom kotaru uz učešće 114. lovačke i 392. legionarske divizije (operacije »Nibelungenfart«, »Krbavsko polje« i »Drežnica«).

Opširnije o tome vidi: dok. br. 4, 5, 6, 10, 11 i 13; tom IV, knj. 35, dok. br. 183, 184, 187 i 201; Grupa autora, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, Vojnoistorijski institut, 1965, Beograd, knjiga druga (drugo izdanje), str. 15, 18, 23, 52 i 63 (dalje: Grupa autora, *ORNJ*).

⁷ Vidi dok. br. 6.

⁸ Misli se na izvlačenje 114. lovačke divizije u Istru radi smene 71. pašadijske divizije (vidi dok. br. 11).

⁹ Tačan mu je naziv: 105. SS-izviđački bataljon. Pripadao je 5. SS-brdskom armijskom korpusu (5. SS-BAK).

Samostalni bataljoni (divizijani) pri štabovima korpusa nosili su posebnu numeraciju. Tako, npr., u 5. SS-BAK-u (kao što je ovde

preko rejsna Livno prema jugu. U ...¹⁰ Grupu »Livno« treba da ojača Gren. puk (92. mot.)¹¹, koji prilikom prodora iz **Banje Luke** prema jugu treba da se uvede u sastav kao prednji puk, dok 901. oki. gren. nastavni puk treba pravovremeno da se izvuče iz operacije tako da on bude na raspolaganju 15.1.44, spreman za ukrcavanje na železničkoj pruzi kod **Okučana**.

4.) Udar iz **Banje Luke** prema jugoistoku, koji je neophodan u cilju otvaranja puta za dotur i evakuaciju 1. brd. div., treba da izvrši 901. oki. gren. nastavni puk, ojačan jednim bataljonom XV brd. AK, tako da 901. oki. gren. nastavni puk, uz ostavljanje bataljona XV brd. AK. za osiguranje puta za dotur u rejonu jugoistočno od **Banje Luke**, otprilike od 8. 1.44. bude na raspolaganju za prodor iz **Banje Luke** prema jugu, zajedno sa 92. gren. pukom (mot.).¹²

5.) V SS-korpus će što pre izvestiti o odgovarajućim namerama za sprovođenje operacije »Valdrauš«, istovremeno sa zadacima za XV brd. AK o:

a) Prodoru iz **Banje Luke** prema jugoistoku;¹³

b) Prodoru motorizovane grupe iz **Banje Luke** prema jugu;¹⁴

c) Nastupanju 114. lov. div. iz rejsna **Livno** prema severu, istovremeno sa zadatkom za Borbenu grupu »**Brandenburg**« koja ostaje u rejonu **Livno**.¹⁵

Dalje, V SS-korpus će što pre izvestiti o planovima za operaciju »Napfkuchen« [»Napfkuchen«]¹⁶ i za dalje vođenje operacije »Herbstgeviter« [»Herbstgewitter«]¹⁷ sa vremenskim planom.

slučaj) nosile su te jedinice oznaku »105«, 15.BAK-u — »315«, a u 21. BAK-u — »421«.

¹⁰ Sa tih tačke označena je reč koju na snimku originala nije bilo moguće pročitati. Varovatno je reč o nekom mestu, ali o kome, to redakcija nije mogla da ustanovi.

¹¹ Tačan naziv puka je: 92. motorizovani grenadirski puk.
48 ' 198 ^ ~ e o l o p ^ a r a o ^ »Jajce« (vidi tom IV, (kaj. 21, dok. br. 35, 38,

¹³ i ¹⁴ Vidi dok. br. 9.

¹⁵ Bliže o tome vidi dok. br. 11.

¹⁶ Opširnije o toj operaciji vidi dok. br. 13.

¹⁷ Reč je o operaciji (»Jesenja oluja«) za zauzimanje grupe jundalmatinskih ostrva: Korčule, Mljet, Hvara, Brača i Solte, a koja su branili delovii 26. NOU divizije. Ta operacija je bila u sklopu zimskih operacija Komande Jugoistoka. Cilj operacije je bio da se zauzimanjem ovih ostrva obezbedi deo jadranske obale na odseku Split —

- 6.) Predviđeno je da se izvrše mere odmazde za ubistvo nosioca Ordena gvozdenog krsta sa hrastovim lišćem, kaptana **Kirhnera**¹⁸, koje su izvršili crveni, tako što bi se likvidirao, po mogućstvu, veliki broj crvenih zarobljenika iz, za pomenuti slučaj odgovorne, 29. div., koja se nalazi u **Hercegovini**.

U tu svrhu V SS-korpus, u cilju dovodenja dovoljnog broja (oko 200) zarobljenika 29. div., treba što pre da isplanira jedan poduhvat na crnogorsko-hrvatskoj jugoi-

Dubrovnik od eventualnog savezničkog iskrcavanja u sadejstvu sa jedinicama NOVJ. U tome smislu izdala je Komanda 5. SS-brdskog korpusa 13. decembra 1943. za povest kojom je precizirala zadatke, sastav borbenih grupa, početak iskrcavanja i šifrovane nazive akcija za zauzimanje pojedinih ostrva. Tako je predviđeno da se izvrši iskrcavanje na Korčulu 16. decembra pod šifrom »Herbstgeviter II«, na Mljet 24. decembra 1943. pod šifrom »Herbstgeviter III«, na Hvar 3. januara 1944. pod šifrom »Herbstgeviter IV«, na Brač 9. januara pod šifrom »Herbstgevitar V« i na ostrvo Šoltu, takođe 9. januara, pod šifrom »Herbstgeviter VI«. U operaciji je, prema navedenoj zapovesti, predviđeno učešće siedećih jedinica: 750. puk 118. lovačke divizije sa 3 bataljona, Brdski artiljerijski divizion 668 ap, 1 inž. četa 118. inžb, 2 voda 118. paač, 5 oklopnih automobila 1. č 105. SS tb, 2 baterije 7. SS paad, Bataljon obalskih lovaca »Brandenburg«, 1. bat. 738. puka 118. lovačke divizije, mornarički delovi (2 skele, 8 borbenih čamaca, 2 torpedna čamca, krstarica »Cattaro«, 1 topovnjača, 1 parobrod) i vazduhoplovstvo: 1 avio-izviđačka eskadrila, 1 eskadrila jurišnih bombardera »štuka« i 1 lovačka eskadrila (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453762-7). Međutim, iskrcavanja nisu tekla po planu usled teškoća u prebacivanju jedinica i materijala, pa je tako iskrcavanje na Korčulu izvršeno 22. decembra 1943, na Mljet — 30/31. decembra 1943, na Hvar — 21. januara 1944, na Brač nešto ranije, 31. decembra 1943, na 1. januar 1944, i na ostrvo Šoltu — 13. januara 1944. godine. U toku priprema, akcija na Brač dobila je novu šifru »Morgenvind« (»Morgenwind« — »Jutarnji vetar«), a na ostrvo Šoltu — »Morgenvind II«, mada su je nazivali i operacija »Šolta« (Unternehmen Šolta). Opširnije o tome vidi dok. br. 8 i 18: tom II, knj. 11, dok. br. 199 i knj. 12, dok. br. 175; tom XII, knj. 3, dok. br. 185; AVII, iNAV-T-313, r. 193, s. 7453414-5: izveštaj Kde 5. SS BAK od 11. decembra 1943. K-di 2. OkA o planiranju operacije »Herbstgeviter« i njen obaveštajni izveštaj od istog datuma s podacima o partizanskim snagama na ostrvima — s. 7453768-72, NAV-T-311, r. 285, s. 676-7: izveštaj kita Jugoistoka od 29. decembra 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o toku i planiranju operacije »Herbstgeviter«, NAV-T-313, r. 189, s. 7448929-34: ratni dnevnik K-de 2. OkA za 27 (toga dana je zauzeta Korčula), 30. i 31. decembar 1943. godine (tada je počelo iskrcavanje na Mljet).

¹⁸ Reč je o kapetanu Joakimu Kirhneru (Joachim Kirchner), komandiru I5144. avio-eskadrile u Mostaru. Njemu je 17. decembra 1943, u borbi sa američkim avionima, zapaljen avion, i on je tom prilikom iskočio s padobranom, ali su ga uhvatili borci Južnohercegovačkog NOP odreda. Nemačka kolona koja je upućena da ga traži uništena je 20. decembra od strane Bataljona »Marko Mihić« Južnohercegovačkog NOP odreda. Blíže o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 143. Reakcija nije mogla da ustanovi da li je odmazda sprovedena.

stočnoj granici. Izvestiti o namerama sa vremenskim planom.

Od K-de 2. OkA Ia, str. pov. br. 1/44.

F.d.R. Šindler¹⁹

Tekst obaveštenja uz radiogram br. 809²⁰

Pod odeljkom 2.)

Za tu svrhu je predviđeno da se 114. div. 10. 1.44. izvede iz rejonu **Livno** i uputi prema severu tako da ona u dnevnim marševima, od po oko 20 do 25 km, do 20.1.44. dostigne glavnu železničku prugu severno od **Save** na sektoru severno od **Gradiška — Dubica**.²¹ Nastupanjem 114. lov. div. moći će se, u vezi s prodorom motorizovane grupe iz Banje Luke prema jugu, postići izvesno zaprečavanje prema zapadu. Sa delovima 92 (mot.) gren. puka, kao i sa specijalnom četom **Bekel**²² (**Brandenburg**) treba iz **Banje Luke** preduzeti specijalnu akciju u cilju zauzimanja Glavnog štaba²³ u **Jajcu**.

F.d.R.
Šindler

¹⁹ Schindler. Reklakciia mu nije mogla ustanoviti ime.

²⁰ Ovo je poseban diodotalk uz ovaj dokumenat (AVII, NAT-T-314, r. 558, s. 766-7).

²¹ Prvobitno je bilo predviđano da se 114. lovačka divizija uputi u Istru železničkim transportom sa pomenute linije (Bosanska Gradiška — Bosanska Dubica). Međutim, ta je odluka kasnije izmenjena, pa je 114. lovačka divizija, u marševskom poretku, upućena preko Gorskog kotara i severne Dalmacije u Istru. Opširnije o pravcima izvlačenja i usputnim operacijama vidi dok. br. 11.

²² Boekel. Redakcija nije mogla da ustanovi o kakvoj je to specijalnoj četi reč. Bekel je verovatno prezime komandira te čete.

²³ Misli se na Vrhovni štab NOV i POJ.

IZVEŠTAJ 373. LEGIONARSKJE DIVIZIJE »TIGAR« OD 1. JANUARA 1944. KOMANDI 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA O REZULTATIMA I TOKU OPERACIJE »RISTOV« NA KOMUNIKACIJI BOSANSKI NOVI — PRIJEDOR OD 24. DO 28. DECEMBRA 1943. GODINE¹

Ia, pov. br. 70/44 — 5.1. 1944.²

373 (hrvat.) peš. div.

Ia

Div. St. Qu, 2.1.44.

1 prilog³

K-di XV brd. AK

Šef ⁵	9.1.
Ia	8.1.
01 ⁶	

U prilogu se dostavlja borbeni izveštaj sa 2 priloga⁷ o operaciji »Ristov« od 24. do 28. 12. 43.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) /u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 400—3.

² Ovi podaci o zavodenju izveštaja u. delovodni protokol Operativnog odeljenja K-de 15. BAK su dopisani rukom dok je datum utisnut numeracijom.

³ Odnosi se na izveštaj koji se kao prilog dostavlja uz ovaj propratni akt.

⁴ Pečat primaoca (K-de 15. BAK) sa datumima o vremenu prijema izveštaja od strane 'korisnika.

⁵ To jest: Chef (na nemačkom). Ova reč u prevodu znači: šef, načelnik. U ovome slučaju ima značenje: načelnik.

⁶ To je oznaka za 1. ordonans-officira u štabu (1. Ordonnansoffizier des Stabes).

^{13, 19 i 20} Reč je o priložima broj 1 i 2. Prilog br. 1 je zapovest 373. legionarske divizije od 22. decembra 1943. potčinjenim jedinicama za operaciju »Ristov« (»Ristow«), Izvod iz ove zapovesti objavljen je u tomu IV, knj. 20, kao dok. br. 210, i to kao prepis Međunarodnog suda u Nirnbergu, dok se autentičan tekst zapovesti u celini nalazi u AVII, NAV-T-314, r. 561, s 405—7.

Prilog br. 2 je operacijska karta (AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 404).

K-da XV (brd.) AK

Prim.: 5. jan. 1944

Prilozi: 2

Br.: pov. 86

Odelj.: Ia

Za Komandu divizije
Prvi generalštabni oficir®

I.V.

10

major

li

Prilog uz

K.T.B.

Br. D 2

12

POVERLJIVO

373 (hrv.) peš. divizija

Div. St. Qu., 1.1.1944.

Ia

Pov. br. 7/44

2 priloga¹³

*Borbeni izveštaj operacije »Ris t o v«
od 24. do 28.12. 43.*

Za obezbeđenje radova na ponovnom osposobljavanju
železničke pruge između Bos. Novi — Prijedor upućena je
24.12. 43. borbena grupa pod komandom majora Ristova¹⁴ da
očisti rejon Blagaj — Suhača — Prijedor.¹⁵

⁸ i ¹¹ Pečati primaoca.

⁹ To jest: načelnik štaba.

¹⁰ Potpis nečitak.

¹² Dopisano rukom pet reci, ali ah, zbog nečitkog rukopisa, redakcija nije uspela da prevede.

¹⁴ Risitov. Redakcija nije mogla da miu ustanovi ime.

¹⁵ Na toj prostoriji nalazile su se 6. i 8. krajiška brigada 4. NOU divizije (vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 132, 141 i 152, i knj. 21, dok. br. 74, 83 i 191; Grupa autora, *ORNJ*, str. 15).

Jedinice:

juž.[na] obala Sane: 1/383, 2 ojač.[ane] č, II/383, 15/383, pod komandom majora Kistova.

Za to potčinjeni: 1 btr. 1/373. ap i 3 tenka 3/202. tenk. bat.¹⁶, koji su bili angažovani na sev. obali Sane.

Sev.[erna-] obala Sane: delovi 1/384, delovi 11. brd. p.[uka] pod komandom pukovnika Nardelija (k-t 11. bp)¹⁷; btr.¹⁸ i tenkovi bili su upućeni na sadejstvo s njim. Divizijska zapovest, vidi prilog 1.¹⁹

Uvođenje u borbu i sprovođenje, vidi priloženu skicu (pril. 2).²⁰

24. 12.:

Borbena grupa »Bos. Novi«²¹ dostigla je do 15.00 časova, posle više borbi, liniju kota istoč. od linije Suhača — Blagaj.

Borbena grupa »Prijedor«²² dostigla je, posle slamanja slabog neprijateljevog otpora, liniju k. 168—Bišćani — k. 203, odsek Ljubija.

Neprijatelj je poseo kote oko Cikota i sprečavao je prelaz preko mosta kod Ljubije. Zbog gubitka radio-stanice, nije bila moguća art. podrška. Bobrena grupa vratila se bez odobrenja u Prijedor.²³

25. 12.:

Za 25. 12. divizija je naredila da se, radi zaštite radova na pruzi, južna obala Sane pročešlja, osigura i brani.²⁴

¹⁶ Reč je o 3. četi 202. tenkovskog bataljona.

¹⁷ Anton Nairdelli. Kasnije je proizveden u čin generala. Kao ratnog zločinca, Vojno veće Vrhovnog suda Demokratske Federativne Jugoslavije osudilo ga je 22. septembra 1945. na smrt streljanjem, zajedno sa još 16 ustaško-damobranskih zločinaca, dok ih je 17 drugih osuđeno na vremenske kazne (vidi *Politiku*, beogradsko izdanje, od 13. i 23. septembra 1945).

¹⁸ U tekstu originala upotrebljena je skraćenica Battr. (Batterie — baterija).

²¹ Ovu borbenu grupu sačinjavali su: 1. bataljon 383. pp, Štabna četa (15. č) 383. pp i 3 tenka 202. tb. (vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 191; Franc Srami, n. d., str. 175—8).

²² U sastav ove borbene grupe ušao je 2. bataljon 383. pp bez 1 čete. Bobrena grupa »Prijedor« dejstvovala je sa" 5 grupa: »Nad«, »Smit«, »Retih«, »Hofinalég« i »Štajnberg« (tom IV, knj. 21, dok. br. 191).

²³ Tu odluku doneo je poručnik Berner, komandant 2. bataljona, bez odobrenja K-de 373. pd, pa je zbog toga ukoren (tom IV, knj. 21, dok. br. 191).

³⁴ Lozinka za izvršenje ovog zadatka bila je »Anemari« (»Annemarie«), a naređenje (radiogram) je primljeno na KM 383. pp oko ponoći

Posle slamanja slabog otpora neprijatelja, oko 15.30 časova posednuta je linija kote oko 2 [km] j. od Sane od kote z. od Grabovišta — grupa kuća 1 [km] si. 281 — 218 — 235 — 307.²⁵ Neprijatelj je sledio ove pokrete delom sa jakim snagama i poseo liniju 307 — 281 — 280.²⁶

26. 12.:

Zadatak: držanje dostignute linije, pročešljavanje rejonu do Sane i upućivanje jače borbene izvidnice ka jugu i jugoistoku. *Rezultati izviđanja:* 280, linija 229 — 261 — 212 — 166 neprijateljske straže, koje su se delom, posle art. vatre, povukle pravcem Radomirovac.

Na obalu Sane izvučena su 4 potopljena velika čamca i uništena.

27. 12.:

Zadatak: Prodor Bobene grupe »Ristov« u pravcu Prijedora. Major Ristov je radi toga prikupio svoju borbenu grupu 27. 12. u rejonu 127 — 213 — 207 — 235 i naredio da Grupa »Prijedor« krene za Martin-brdo radi prebacivanja na južnu obalu Sane. Za polazni položaj za proboj prema Prijedoru, zauzete su i posednute kote 280 — 220 — 166. Neprijatelj se povukao prema jugu. Jače snage bandi ustanovljene su u rejonu Cikota i južno.

28. 12.

Kote 187 i 242 južno od Dragotinje zauzete su na juriš. 1/383, koji je dejstvovao desno, dostigao je k. 238, od desnog krila oko podneva nije bilo izveštaja, ali stalno se mogla čuti borbena buka. Posle podne divizija je bila obavestena da je komandant bat. 1/383. poginuo i da je bat. bio jako napadnut. Neprijatelj je vrlo jako nadirao sa svih strana tako da je borbena grupa morala da organizuje kod k. 187 položaj za kružnu odbranu i da se brani. Čitava situacija se tek razjasnila kad je major Ristov stigao u Div. da podnese izveštaj.²⁷ Na osnovu dosadašnjih otposlatih radiograma, Divizija nije imala jasnu sliku o situaciji kod neprijatelja. Na osnovu izlaganja majora Ristova, dobijena je sledeća slika: Početkom dana sve je teklo po planu. 1/383. prilikom nastupanja dobio je vatru iz svih pravaca. Kad je tokom prepodneva poginuo

24/25. decembra. Međutim, lozinka je 27. decembra ukinuta, pošto se napad 2. bataljona 383. pp smatrao bezizglednim (tom IV, knj. 21, dok. br. 191).

²⁵ i ²⁶ To su kote.

²⁷ Borbenom grupom, u odsutnosti majora Ristova, komandovao je poručnik Berner (tom IV, knj. 21, dok. br. 191).

komandant bat. i kad je ispao iz stroja jedan V.B.²⁸, izgleda da je bataljon zahvatila panika i mogao je da se prikupi tek kod kote 242. Major Ristov predao je borbenu grupu por. Berneru i u 15.00 časova otišao. U međuvremenu borbena grupa je organizovala položaj za kružnu odbranu i bila je tučena mitralj. i minobac. vatrom. On je tvrdio da se položaj za kružnu odbranu bez daljeg može držati, ali, pak, da bi procesijavanje prema Prijedoru bilo skopčano sa vrlo velikim gubicima. Kote u rejonu Cikota bile su posednute jakim neprijateljskim snagama. Uz ovo bi došle i nepremostive poteškoće na odseku Čemernice i Ljubije. Na osnovu izlaganja komandanta borbene grupe i činjeničnog stanja da su Štab p. i 1/383. hitno potrebni u Banjoj Luci,²⁹ divizija je izdala zapovest da se brane na juž. obali Sane i po pristizanju gumenih čamaca, koji će u toku noći dopremiti 373. inž. bat., da pređu na sev. obalu Sane.

Oko 20.00 časova javio je por. Berner da se na borbenu grupu vrši jak napad, ali da je napad odbijen.

U ranim jutarnjim časovima divizija je primila izveštaj da je borbena grupa pod komandom por. Bernera samostalno krenula u pravcu Prijedora. Berner je, samo sa dva ranjena, oko 11.00 časova, nastupajući juž. obalom Sane, stigao u Prijedor, dok je manji deo, sa Štabom p, u toku dana, bez dodira sa neprijateljem, kod Dragotinje prešao na sev. obalu Sane i uveče stigao u Prijedor.

Radi obezbeđenja odstupnog marša osiguravala je 3. brd. brig.,³⁰ sa delovima 11/383. i jednim V.B. iz Prijedora, kote sev. od okuke Sane i neprijatelja na kotama oko Cikota neutralisala osmatranom vatrom.

Operacije na sev. obali Sane u vremenu od 24. do 30. 12. (završetak radova na ponovnom uspostavljanju železničke pruge) protekle su uopšte po planu i bez dodira sa neprijateljem. Samo 373. izv. bat., koji je bio angažovan od 28. do 30. 12., trebalo je još da artiljerijskom vatrom u više navrata eliminiše nepr. vatru sa juž. obale Sane.

²⁸ To je skraćena od reči vorgeschobener Beobachter (istaknuti osmatrač).

²⁹ Nemci su, preko uhvaćenih i dešifrovanih depeša jedinica NOVJ, kao (i preko svoje obaveštajne službe, otkrili nametu 5. korpusa NOVJ da napadne Banju Luku, pa su preduzeli mere za ojačanje njene odbrane. U tom smislu je naređeno i upućivanje Štaba 383. pp sa 1. bataljonom u Banju Luku (vidi dok. br. 9).

³⁰ Tačan naziv te brigade je: 3. gorski zdrug.

Gubici Borbene grupe »Ristov«

poginulo: 1 ofic. (N),³¹ 5 podof. (N), 3 voj. (N), 13 voj. (H)³²

ranjeno: 2 ofic. 13 podof. (N), 3 voj. (N), 51 voj. (H)

nestalo: 13? 13 voj. (H)

Gubici u naoružanju i opremi:

2 mitr,

2. 1. min. bac.

6 tromblona

4 aut.

3 pištolja

12 karabina

5 signalnih pištolja

3 karete sa rudama i arnjevima

1 mali gumeni čamac

Gubici u konjima:

7 1. zaprežnih konja

23 tovarna grla.

Konačan stav divizije može da usledi tek po dobijanju borbenog izveštaja od 383. pp. Dostaviće se naknadno.³³

Koliko se do sada može ustanoviti, situacija kod neprijatelja je potpuno pogrešno procenjena.³⁴

Dostavljeno:

vidi koncept.

Aldrian

General-lajtnant i komandant div.

³¹ Nemac (Nemci)

³² Hrvati

³³ Taj izveštaj napisao je Štab 383. pp 5. januara 1944. U štab 373. pd prispeo je tek 19. januara, a konačan stav (izveštaj) Štaba divizije dostavljen je 26. januara 1944. K-di 15. BAK-a. Oba ova dokumenta objavljena su u tomu IV, knj. 21, kao dok. br. 191, ali su nepotpuna, jer su ista izvodni prepisi originala koji su se nalazili u Arhivu Međunarodnog suda u Nirnbergu, obrazovanog za suđenje ratnim zločincima u drugom svetskom ratu. Potpuna dokumenta (sa kojima tadašnja redakcija nije raspolagala) nalaze se u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 360—1: izveštaj Štaba 373. pd od 26. januara 1944. K-di 15. BAK-a i s. 362—9: izveštaj Štaba 383. pp od 5. januara 1944. o toku operacije »Ristov« sa skicama (skice su na snimku broj 368—9).

³⁴ Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 191.

BR. 10

IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODSEKA KOMANDE 373. LEGIONARSKOJ DIVIZIJI OD 1. JANUARA 1944. KOMANDI 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA O DEJSTVIMA U OPERACIJI »PANTER«, NA PROSTORU DVOR NA UNI — CAZIN — VELIKA KLADUŠA, OD 10. DO 22. DECEMBRA 1943. GODINE¹

POVERLJIVO

Ia, 71/44 pov.² 5. I. 1944.³

373 (hrv.) peš. div.⁴

Div. St. Qu.⁵, 2. 1. 1944.

Ia

pov. br. 1/44

1 prilog⁶

Šef	
Ia	
ni	

K-di XV brd. AK

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 506—10.

² Ovi podaci dopisani su rukom. Odnose se na broj pod kojim je izveštaj zaveden u delovodni protokol Operativnog odeljenja K-de 15. BAK-a.

³ Datum 5. I 1944. utisnut je numeratorom i označava vreme kada je dokumenat uveden u delovodni protokol Operativnog odeljenja K-de 15. BAK-a.

⁴ Puni naziv je: 373 (hrvatska) pešadijska divizija »Tigar« — 373 (kroatische) Infanterie-Division »Tigar«. U našoj istoriografiji ova divizija se zove: 373. legionarska divizija (»Tigar«).

⁵ Div. St. Qu. (Divisionstabquartier) — Štaib dđvMje

⁶ Odnosi se na izveštaj koji se kao prilog dostavlja uz ovaj pro-praitni akt.

⁷ Pečat primaoca u (koji su se unosili podaci o obradi primijenili dokumenata.

Dostavlja se priloženi borbeni izveštaj o operaciji »Pan-ter« [»Panther«]⁸ sa 2 priloga.⁹

K-da XV (brd.) AK ¹⁰

Prim. 5. jan. 1944.

Prilozi: 1

br. pov 87

Odelj Ia

Za komandu divizije:
1. generalštabni oficir¹¹
I. V.¹²

m a j o r

⁸ Cilj ove operacije bio je da se u Baniji i na Kordunu razbije 4. korpus NOVJ, unište njegove baze za snabdevanje i izvrši deportacija stanovništva ikako bi se oslobodile komunikacije koje iz dolme Save izvode ka jadranskoj obali i time obezbedila dublja pozadina jedinica nemačke 2. OkA na obalskom pojasu. K-da 2. OkA izvršenje ovoga zadatka povarila je K-di 15. BAK-a, koji je za ovu operacđju upotrebio 371. pd, delove 373. pd i glavninu 1. kozačke divizije, kao i ustaškondobranske snage (4 puka).

Operacija je počela 7. i trajala do 20. decembra 1943. godine. Opširnije o itome vidi tom II, knj. 11, dok. br. III; tom IV, knj. 35, dok. br. 183, 'objašnjenje 6; tom V, knj. 22, dok. br. 140 i 143; Grupa autora, *ORNJ*, str. 41—48, 51 i 134.

⁹ i ¹³ Redakcija nije mogla da ustanovi o koja (se to dva priloga radi, a i same reči »2 priloga« u dokumentu su dopisane rukom. Međutim, ako se analizira izveštaj 373. divizije o operaciji »Ristov«, koji je po obliku i načinu pisanja istovetan s ovim izveštajem (vidi dok. br. 4), tada je zapovest 373. pd od 7. decembra 1943 (tom V, knj. 22, dok. br. 150) prilog br. 1, dok bi skica plana dejstava (vidi AVII, NAV-T-315, r. 2171, s. 663) trebalo da bude prilog br. 2.

Zapovest K-de 373. pd objavljena u tomu V, knj. 22, kao dok br. 150, nije potpuna. Redakcija u to vreme nije imala na raspolaganju priloge (tri) koji se pominju u toj zapovesti. Potpuni tekst zapovesti, sa priložima, nalazi se u AVII, NAV-T-315, r. 2171, s. 644—663. Zapovest je na snimku broj 649—60, prilog br. 1 (obaveštajni izveštaj) je na snimku broj 649—60, prilog br. 2 (naređenje za snabdevanje) je na snimku broj 661—2, dok je na snimku br. 663 plan (skica) dejstava.

¹⁰ Četvrtasti pečat primaoca.

¹¹ To je naziv za načelnika štaba divizije.

¹² I. V. (In Vertretung). Bukvalno prevedeno: u zastupstvu; u uobičajenoj terminologiji: zastupa.

373 (hrv.) peš. divizija
Ia,
pov. br. 1/44.

Div. St. Qu., 1. 1. 44.

POVERLJIVO

2 priloga¹³

Borbeni izveštaj o operaciji »Panter«

Situacija kod neprijatelja: kao što je izneto u aktu K-de XV
brd. AK pod str. pov. br. 984/43 od
1. 1. 2. 43.¹⁴

Angažovanje snaga: (vidi priloženu skicu 1)¹⁵

373 (hrv.) peš. divizija sa 373. izv. bat.¹⁶, 1/384¹⁷, 1/383, 373.
pion. bat. bez 2 č., ojač. 10/383¹⁸, 1/373. ap bez 1. btr., musli-

¹⁴ Reč je o izveštaju Obaveštajnog odeljenja (Ic) K-de 15. BAK. Opširnije o njemu vidi NAV-T-315, r. 2169, s. 862—3.

¹⁵ Vidi objašnjenje 9 i 13 u ovome dokumentu.

¹⁶ U (tekstu dokumenta upotrebljena je skraćenica A. A. 373 (Aufklärungsabteilung 373) — 373. izviđački bataljon. Izviđački i drugi samostalni bataljoni (divizionii) pri štabovima divizija (inžinjerijski, bataljon za vezu, bataljon za snabdevanje, transportni bataljon, protivtenkovski divizion, artiljerijski, sanitetski) obično su nosili broj divizije u čijem su se sastavu nalazili. Međutim, samostalni bataljoni u nekim drugim divizijama nosili su dragu numeraciju. Tako, npr., u 1. brdskoj diviziji nosili su samostalni bataljoni brojnu oznaku »54« (54. ilzb, 54. inžb, 54. brb, itd) ili u 1. ikozačkoj konjičkoj diviziji: 55. izb, 55. inžb, itd. (vidi dok. br. 23).

Arapskim brojevima, pored navedenih bataljona, označavana su još odeljenja, kolone, vodovi, čete, odredi, divizije, feldkomandanture i armije.

Neke divizije su bile označavane imenima i(retiko), obično svojih komandanata (vidi dok. br. 156 i 168).

¹⁷ Odnosi se na 1. bataljon 384. pešadijskog puka. Nemci su redne brojeve bataljona (divizioniana) u sastavu pukova i brigada pisali na taj način što je u brojičtalju rimskim ciframa označavan redni broj bataljona, a u imenitelju, arapskim ciframa, broj puka (pp, ap, inžp, ip, okp, itd.). Međutim, samostalni bataljoni (divizionii) pri štabovima divizija označavani su kafo> je navedeno u prethodnom objašnjenju.

Rimskim brojevima obeležavani su još korpusi i vojni okruži. Međutim, do dobijanja numeracije, korpusi su pokatkad označavani i imenima, obično svojih komandanata (vidi dok. br. 144, 150 i 168).

¹⁸ To jest: ojačana 10. četa 383. puka. Ta četa je pripadala 3. bataljonu. čete su označavane (kao što je rečeno u objašnjenju, 6) arapskim brojevima, i to po rednom broju počev od 1. čete 1. bataljona pa do poslednje bataljonske čete, zavisno od broja bataljona u pulku. Legionarske divizije u okupiranoj Jugoslaviji (369. legionarska divizija »Vražja«, 373. legionarska divizija »Tigar« i 392. legionarska

manskom organizacijom Huske Miljkovića¹⁹, imala je zadatak da, u sadejstvu sa 371. pd²⁰ i 1. koz. divizijom²¹, uništi bande²², razbije njihove baze za snabdevanje, naročito u juž. Šamarici i u rejonu Zrin, i da jakim snagama spreči povlačenje neprijatelja²³ ka jugu preko Gvozdansko — Bužim — Cazin.

Za ovo su bili angažovani:

Borbena grupa »Bosn. Novi«:

(Pod komandom divizije) 373. izv. bat., 1/384, 1/383. bez 1 ojač. č., 1/373. ap bez 1. btr. iz rejona Bos.[anski] Novi.

a) 373. izv. bat., ojač. 1. btr. 1/373. ap, imao je zadatak da nastupajući 12. 12. dostigne Gvozdansko, da spreči povlačenje neprijatelja preko drumu Dvor²⁴ — Gvozdansko i da 14. 12. naslanjajući se desno na 1/384, širokim frontom nastupi ka severu, da očisti južni deo Šamarice sev. od Gvozdanskog i da uspostavi vezu sa Grupom »Ristov«, koja 12. 12. treba da sprovede izvidanje od Bužima prema severoistoku, i sa delovima 371. pd, koji oko 14. 12. treba da nastupe od severozapada prema južnom delu Šamarice.

divizija »Plava« imale su po 3 puka sa po 3 bataljona, a u svakom bataljonu po 4 čete (3 streljačke i 1 tešku četu). Prema tome, čete u svakom prvom bataljonu numarisane su rednim brojevima 1 do 4, u drugom — 5 do 8, a u trećem bataljonu 9 do 12 (teške čete uvek su nosile zadnji redni broj u odgovarajućoj jedinici, tj. 4, 8 i 12). Trinaesta četa u puku bila je teška (mešovita artiljerijska), 14. četa — pt četa, a 15. četa — štabna (vidi: Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien*, Kurt Vowinkel Verlag, Neckargemünd, 1962, str. 30 (dalje: Franc Srami, n. d.).

¹⁹ Reč je o Muslimanskoj miliciji Huske Miljkovića. Opširnije o njenim dejstvima i o Huski vidi itom V, knj. 22, dok. br. 82, 87, 90 i 125.

²⁰ Opširnije o zadacima i dejstvima 371. pešadijske divizije vidi zapovest K-de 15. BAK-a od 1. decembra 1943. za operaciju »Panter« u AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 470—3 i AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 493—505: završni izveštaj K-de 371. pd o toku operacije »Panter« na sektoru divizije.

Nepotpuna zapovest K-de 15. BAK-a objavljena je u tomu V, knj. 22 kao dok. br. 140.

²¹ Prva kozačka (konjička) divizija učestvovala je u operaciji »Panter« bez 2. kozacke (kavkaske) brigade. Opširnije o njenim dejstvima vidi AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 511—8: izveštaj K-de 1. kozačke divizije od 22. decembra o učešću i dejstvima u operaciji »Panter«, kao i zapovest K-de 15. BAK-a iz prethodnog objašnjenja.

²² To je bio uobičajeni izraz koji je okupator upotrebljavao za pripadnike NOVJ. Međutim, trpeći sve teže i teže udarce od NOVJ, okupator je bio primoran da se koriguje (vidi dok. br. 76 i 135).

²³ Odnosi se na 7. i 8. NOU 'diviziju sa potoinjanim jedinicama (vidi tom V, [knj. 22, dok. br. 122, 123 i 125).

²⁴ Dvor na U»

b) *I/384.* imao je zadatak da, po nastupanju 373. izv. bat, spreči povlačenje neprijatelja prema jugozapadu preko Žirovca do doline Stupnice²⁵ i da, nastupajući 14. 12. prema priloženoj skici 1, levo naslanjajući se na 373. izv. bat, očisti područje Javornice²⁶ i jugoistočni deo Šamarice (područje zap. Zrin) i da oko 14. 12. uspostavi vezu sa 1. koz. div.

1/384. bio je upućen na saradnju sa 1/373. ap.

c) *I/383., bez 1. ojač. č.* imao je zadatak da nastupajući 11. 12. spreči povlačenje neprijatelja prema istoku preko linije Kuljani — Dvor i da 14. 12., prema priloženoj skici 1, od Divuše, posle uspostavljanja veze sa 1/384, pročešlja jugoistočni deo Šamarice (rejon Zrin) i da sa delovima 1. koz. div., koji treba 14. 12. da nastupe iz rejona Mečenčani — Kostajnica²⁷ prema jugu i jugozapadu, uspostavi vezu.

Borbena grupa »Ristov« [Ristow];

373. inžb., bez 2. č. i jedna ojač. č. 383. iz rejona Otoke i 10/383, kao i muslimanska organizacija Huske Miljkovića (300 ljudi) iz rejona Cazina.

a) *Ojač. 373. inžb* imao je zadatak da, nastupajući od Otoke 11. 12., još istog dana dostigne Bužim i da do zaklj. 15. 12. vrši živu i jaku izviđačku delatnost u pravcu istoka, severoistoka i severa do linije Gvozdansko — Žirovac — Vrnograč.

b) *Ojač. 10/383,* koju je prožimala muslimanska organizacija Huske Miljkovića, imala je zadatak da iz rejona Cazina od 10. do 14. 12. 43. vrši izviđanje do linije Velića glava²⁸ — M. Kladuša.

c) *I 1373. ap, bez 1• btr,* imao je zadatak, sa izuzetkom delova koji su bili potčinjeni 373. izv. bat., pre svega da potpomogne nastupanje 1/383. i 1/384.

Zadatak za sve borbene grupe:

a) Uništenje bandi

b) Plansko pročešljavanje terena radi utvrđivanja poslednjeg bivaika i svih vrsta zaliha i prikupljanje svih stanovnika sposobnih za vojnu službu.²⁹

²⁵ Misli se na dolinu rečice Stupnice, koja prolazi kroz s. Stupniou (G. i D.).

²⁶ To je reka.

²⁷ Misli se na hrvatsku Kostajnicu, koja se nalazi na levoj obali c. Une i naziva se Kostajnica, za razliku od Bosanske Kostajnice, koja se nalazi na drugoj, tj. desnoj obali r. Une.

²⁸ K. 385, kod V. Kladuše, nosi naziv Velića glava.

²⁹ To je, u stvari, bila deportacija muškog stanovništva i izvodila se pod šifrom »Zalberštraifan« (Silberstreifen«). U tu svrhu organizo-

Eintrag

Eintrag über die Aufnahme von...

Am ... des Monats ... des Jahres ...

... (faded text) ...

b)

c)

... (faded text) ...

... (faded text) ...

... (faded text) ...

... (faded text) ...

10. 12. započela je operacija »Panter« sa prepadom radi izviđanja i prikupljanja podataka o drumskom mostu kod Vojnići na odseku divizije.

Delovi Borbene grupe »Ristov«, koji su 11. 12. 43. prodrli od Otoke i Cazina, dostigli su, uprkos težih uslova na putevima kod desne borbene grupe³⁰ (izgrađeno 9 mostova), prema planu naređene dnevne ciljeve. Huskin odred je u borbi kod Podzvizda sa bandom³¹ srednje jačine zarobio 28 lica i zaplenio oružje i municiju.³²

12. 12. krenuo je 373. izv. bat. u napad ka Gvozdanskom da bi sa 1/384, koji je sledio 373. izv. bat., sprečio povlačenje neprijatelja preko drumu Dvor — Gvozdansko prema jugu. Protiv neprijatelja koji se uporno branio (radilo se o 2. i 4. brigadi 7. divizije), i pri izuzetno teškim uslovima na putevima (ukupno je podignuto 15 mostova), dostignuto je 14. 12. Gvozdansko. Naročito žestoke borbe vođene su sev. od Rujevca i Gvozdanskog.³³ Banditi su se povukli opštim pravcem sz. Odred, koji je iz zaprečnog položaja na putu Dvor — Divuša krenuo u izviđanje prema zapadu, nije imao dodira sa neprijateljem.

Delovi Borbene grupe »Ristov« koji su iz rejona Bužim izviđali prema Vrnograču i Zirovcu javili su da su Zirovac i kote sev. od Vrnograča posednute.³⁴ Rejon južno od ove linije čist. Veza sa delovima 371. pd nije mogla da se uspostavi.

Leva borbena grupa sa Huskinim odredom imala je 12. 12. još jednom borbeni dodir zap. V. Kladuše, kojom prilikom

vani su sabirni logori u Sisku i Karlovcu i trebalo je ovotm merom da bude „obuhvaćeno“ oko 6.000 ljudi (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 140, objašnjenje 5, i Grupa autora, *ORNJ*, str. 41).

³⁰ Misli se na ojačani 373. inžinjerijski bataljon.

³¹ Odnosi se na 1. bataljon 4. brigade 7. NOU divizije koji je, iznenađen, bio opkoljen i potpuno razbijen (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 122).

³² Prema izveštaju Štaba 7. NOU divizije od 27. decembra 1943, poginula su 4, ranjeno 3, a nestalo 17 pripadnika 1. bataljona 4. NOU brigade, dok su izgubljeni 1 laki minobacač, 3 teška i 2 puškomiitraljeza (tom V, knj. 22, dok. br. 122).

³³ Reč je o borbama koje su vođene sa 2. brigadom 7. NOU divizije (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 122).

³⁴ Te položaje zaposela je 4. brigada da bi obezbedila zaleđe 2. brigade 7. NOU divizije, koja se borila na pravcu Dvor — Zirovac. Ovi izviđački delovi Borbene grupe »Ristov« mogli su biti uništeni da 1. bataljon, čim ih je primetio, nije napustio položaj. Zbog toga su zamjenik komandanta bataljona i komandir 1. čete smenjeni s dužnosti i postavljeni na niže položaje (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 55, 63 i

je zaplenjeno 4 mitr. 14. 12. kod Johovice zarobljena je izviđačka patrola »Mašvina« odreda,³⁵ jačine 6 ljudi.

14. 12. u 21.45 časova radiogram od K-de kor.[pusa]:³⁶

»Nastupanje 371. pd odugovlači se. Stizanje u Zirovae verovatno tek 16. 12. 373 (hrvat.) peš. div. skreće ka severu i jakim levim krilom čisti naređeni odsek. Veza sa 1. koz. divizijom važna. Potrebno vreme za čišćenje 3 dana«.

Naređenje K-de korp., pošto nije postojala veza sa 371. pd, zahtevalo je ubrzano dovođenje novih snaga da bi se obezbedilo levo krilo prema zapadu i jugu. Zbog toga su 2 č Borbene grupe »Ristov«, sa štabom, kamionskim transportom prebačene iz rejona Bužim preko Bos. Novog u Gvozdansko i raspoređene na odseku 373. izb.

15. 12., u 10.00 časova krenule su sve borbene grupe da bi jakim levim krilom očistile rejon između puta Divuša — Dvor — Gvozdansko i sev. granice divizije.

Levo krilo, koje je prodiralo u pravcu Leskovca, odbacilo je, uz art. podršku, prema severu neprijatelja koji se žilavo branio, skrenulo je **16. 12.** prema severoistoku, zauzelo u ogorčenoj borbi Čavić Brdo i 17. 12. dostiglo naređenu liniju 588—615—577.³⁷ Prepadi radi izviđanja dalje prema severu do k. 566 nisu na ovom odseku doveli do uspostavljanja veze sa 1. koz. divizijom.

Na drugim odsecima došlo je samo do manjih neprijateljskih dodira sa razbijenim grupama bandi. Samo delovi 1/384, koji su prodirali do Lovče radi uspostavljanja veze, naišli su u večernjim časovima 17. 12. na jakog protivnika. Lovča je zauzeta na juriš i privedeni su zarobljenici.

Pošto veza sa 371. pd do 17. 12. uveče nije bila uspostavljena, uspeo je banditima, koji su saznali o nastupanju nemačkih snaga sa severa, da iz rejona sev. od Leskovca, gde se nalazila glavnina neprijateljskih snaga, zaokrenu i da se izyuku kroz još uvek postojeću brešu između Gvozdanskog i Žirovca. Marševski put bio je verovatno Žirovac — Majdan —

³⁵ Tako piše u dokumentu. Odnosi se na odred iz sela IMAšvina, jugozapadno od Johovice.

³⁶ U dokumentu je upotrebijena skraćena Gen. Kdo (General-kommando — Komanda korpusa). Ovde se misli na K-du 15. BAK-a, kojoj je 373. pd bila potčinjena. Redakcija će ubuduće gde god se pojavljuje nemačka skraćena Gen. Kdo — upotrebljavati skraćenicu: K-da K.

³⁷ Odnosi se na boirbe protiv 2. brigade 7. NOU divizije. Štab brigade je prilikom procene situacije došao do zaključka da će glavni pravac neprijateljevog napada biti usmeren prema Leskovou, pa je stoga i angažovao glavninu svojih snaga na tome pravcu. Usled toga je i došlo do žilavih borbi (tom V, knj. 22, dok. br. 122 i 125).

Bužim. Ostali razbijeni delovi provukli se prema istoku, jugoistoku, uznemiravali i u više navrata minirali naš put dotura Dvor — Gvozdansko.³⁸ Severni delovi su zarobljeni a manji deo je prebegao.

Opšti utisak 17. 12. uveče bio je da je komandni aparat 7. divizije koncentričnim napadom naših 3 divizija bio tako razbijen da o planskom uvođenju u borbu neprijateljskih snaga nije više moglo biti govora.³⁹

18. 12. u 10.30 časova konačno je izviđačkim patrolama uspostavljena veza sa 371. pd. Takođe je i sa izviđačkim patrolama 1. koz. divizije u više navrata uspostavljena veza u juž. Šamarici.

Do 20. 12. ceo kazan je planski pročešljan i očišćen.

Na odseku Bužim — Pećigrad pojačao se pritisak neprijatelja.⁴⁰ Neprijatelj je 19. 12. zauzeo Bužim. Naše snage na ovom odseku (2 voda) bile su preslabe da bi mogle da napadnu bande, delove 7. divizije koji su se probili prema jz.

Banditi na odseku Pećigrad, koji su napadali jakim delovima, bili su 19. 12. odbačeni u protivnapadu do M. Kladuše, a 20. 12. u Petrovu goru; izbrojano je 20 poginulih neprijatelja, 7 zarobljeno, zaplenjena 2 mitr. i 50 pušaka. Sa sigurnošću se može pretpostaviti da je neprijatelj imao znatno veće gubitke.

Kod neprijatelja se radilo o 2. brigadi 8. divizije koja je, verovatno, početkom operacije nastupanjem 371. pd bila potisnuta u Petrovu goru.⁴¹

Za pojačanje Borbene grupe »Bužim«, divizija je 19. 12. mot. maršem prebacila 373. ptd koji je 20. 12. rano krenuo u napad i ponovo zauzeo Bužim.

³⁸ Opširnije o tome i uspešnom izvlačenju glavnine 7. NOU divizije iz okruženja vidi tom V, knj. 22, dok. br. 122 i 125, i Grupa autora, *ORNJ*, str. 44).

³⁹ Taj podatak nije tačan. Štab 7. NOU divizije imao je situaciju u svojim rukama. O tome vidi izvore navedene u prethodnom objašnjenju.

⁴⁰ Reč je o ofanzivnim akcijama 2. brigade 8. NOU divizije. Cilj je bio da se srez cazinski očisti od Huskine Muslimanske milicije. U tom cilju, po zapovesti Štaba 2. brigade 8. NOU divizije od 18. decembra 1943, potčinjene jedinice su 19. decembra u 2 časa ujutro prešle u napad (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 87). Međutim, taj napad nije uspeo (tom V, knj. 22, dok. br. 104), pa je zbog toga Štab 4. korpusa NOVJ 21. decembra ponovo naredio 8. NOU diviziji da sa pridatim Cazinskim odredom i ojačana jednom baterijom korpusnog Haubičkog divizionu pređe u napad na Huskinu Muslimansku miliciju 22. decembra (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 101). Opširnije o rezultatima tih borbi vidi u tomu V, knj. 22, dok. br. 128 i 131, i AVII, NAV-T-314, r. 555, s. 450—60; izveštaj K-de 373. pd od 20. decembra 1943. o borbama ikod Bužima i Pećiigrada.

⁴¹ Vidi tom V, knj. 22, dok. br. 104.

19. 12. radiogram K-de XV brd. AK: Sa 20. 12. završiti »Panter«. Do 22. 12. naknadna čišćenja.

Istovremeno divizija je primila radiogram da 371. pd čisti 20. 12. rejon Leskovac — Brestik — Mijočinovići. Glavni udar od Mijočinovića prema jugu. 373 (hrvat.) pd zatvara južni deo ovog kazana oko Leskovca.

Dok je Borbena grupa »Ristov«, prema zapovesti, zatvarala južni deo kazana oko Leskovca, druge borbene grupe krenule su 20. 12. u naknadno čišćenje zadobijenog rejona i 22. 12. dostigle su put Gvozdansko — Dvor.

Delovi 8. kordun. divizije⁴², koji su kod Pećigrada 22. 12. ponovo napadali, opkolili su Borbenu grupu »Šnivind« [»Schniewind«] u zamku Pećigrad.⁴³ Pokušaj Huskinog odr.[eda] da je deblokira bio je odbijen. Tek 23. 12. uspeo je alarmnim jedinicama⁴⁴ iz Bihaća da deblokiraju borbenu grupu, pošto je posada odbila 6 napada bandita.⁴⁵

Rezultat:

Operacijom »Panter« najveći deo 7. divizije potpuno je raspršen a rukovodstvo razbijeno.⁴⁶ Nije postignuto uništenje glavine neprijatelja pošto je, usled kasnog pristizanja 371. pd, koja je trebalo da izvrši zatvaranje kazana sa zapada, omogućeno izvlačenje većeg dela 7. divizije. Uprkos tome, gubicima neprijatelja, kako se vidi iz pregleda, ne treba pridavati mali značaj. Nasuprot tome, u privrednom pogledu banditi su pretrpeli prilično velike gubitke usled odvođenja velikih zaliha stoke.

Divizija je za vreme operacije u prvom redu vodila borbe protiv neprijateljskih udarnih brigada koje su delimično bile nadmoćnije i imale art. podršku. Ukupno su delovi divizije imali 40 borbi, a Huskin odr. 6 (vidi skicu). Težište je bilo kod 373. izv. bat. i Borbene grupe »Šnivind«.

⁴² Tako su zvali 8. NOU diviziju (kordunašku).

⁴³ To opkoljavanje izvršio je 2. bataljon 3. brigade 8. NOU divizije (tom V, knj. 22, dok. br. 131).

⁴⁴ Reč je o jedinicama koje su Nemoi formirali po većim garnizonima od ljudstva koje se iz ma kojih razloga nije moglo javiti u svoje matične jedinice, kao i od raspoloživog (prekobrojnog) ljudstva iz pozadinskih jedinica i ustanova.

⁴⁵ Pećigrad je zauzet bez borbe 23. decembra u 15.10 časova (-radi tom V, knj. 22, dok. br. 131).

⁴⁶ Taj podatak nije tačan, iako je bilo dosta slabosti u jedinicama 7. NOU divizije. Stab 7. NOU divizije dao je realan kritički osvrt na stanje -u diviziji posle operacije »Panter«. Opširnije o tome vidi tom V, knj. 22, dok. br. 125.

Trupa se dobro borila i borbena vrednost, naspram ranijih operacija, znatno je porasla.

Huskin od.[red] se izvrsno borio i zadobio mnogo zarobljenika i plena u oružju.

*Sopstveni
gubici:*

poginulo: 2 ofic. 3 podof. 5 voj. (10 Huskinih)
ranjeno: 2 ofic. 2 podof. 16 voj. (30 Huskinih)
nestalo: 10 voj.

*Gubici nepri-
jatelja:*

poginulo (izbrojano): 142
ranjeno (osmotreno): 116
zarobljeno: 82
pobeglo: 19
(Huška nakn. javio 170
izbrojanih poginulih
neprijatelja)

Zaplenjeno:⁴⁷

84 puške
3 mitr.
6 puš. mitr.
2 s. min. bac.
1000 metaka municije
413 goveda
88 svinja
149 ovaca

Dostavljeno:

vidi koncept

U konceptu potp.

Al d r i a n⁴⁸

General-lajtnant⁴⁹ i komandant div.[izije]

F. d. R.:

50

m a j o r .

⁴⁷ Bliže o ljudskim i materijalnim gubicima vidi tom V, taj. 22, dok. br. 122 i 125.

⁴⁸ Eduard

⁴⁹ Generalleutnant. Odgovara činu general-potpukovnika.

⁵⁰ Potpis nečitak. Potpis je isti kao i na prapratnom aktu, ali redakcija nije mogla da ustanovi ko je potpisnik, pa je na oba mesta stavila tri tačke.

BR. 10

NAREĐENJE KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 4. JANUARA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA DEJSTVA U OPERACIJI »VALDRAUŠ« NA PRAVCU BANJA LUKA — KOTOR-VAROŠ¹

POVERLJIVO

K-da 15. brd. AK

O.U.², 4.1.1944.

Ia, pov. br. 46/44

Pred.: »Valdrauš« [»Waldrausch«]

8 *primeraka*

7. primerak

- 3) Neprijatelj se povukao iz rejonu **Banja Luka**, sa jačim delovima u povlačenju preko **Sitnica**, sa drugim delovima sa područja juž. **Banja Luka** preko **Kotor-Varoš**.³ Situacija kod neprijatelja u rejonu **Jajce** nije poznata.
- 2) U nastavku operacije »Snešturm« [»Schneesturm«,]⁴ 5. SS-brd. korpus čisti područje zapad. **Bosna**.⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 748—9. Dokumentat je mestimično teže čitljiv.

² To je skraćenica od reči Ortsuntenkunft (mesto smeštaja, položaj)].

³ Reč 'je o neuspehoj baoolučkoj operaciji, ikoja je izvođena pod komandom Staba 5. korpusa NOVJ, od 31. decembra 1943. do 3. januara 1944. Pošto se nije uspelo ovladati Banjom Lukom, usled jakih neprijateljevih snaga koje su se nalazile u gradu i neprijateljevih protivnapada koji su usledili nakon dovođenja jakih pojačanja, Stab 5. korpusa, uviđajući necehošhodnost daljih napada, naredio je svojom zapovešću od 2. januara 1944. povlačenje svojih jedinica na polazne položaje za napad na Banju Luku. Tako se, u vezi s tim, prema Sitnici povlačila Treća grupa (3. krajiška proleterska NOU brigada, Udarni odred i 2. artiljerijski divizion), dok se u pravcu Kotor-Varoša povlačila Druga grupa (5. i 12. krajiška NOU brigada). Opširnije o tome vidi dok. br. 9; tom IV, knj. 20, dok. br. 137 i knj. 21, dok. br. 8.

⁴ Bliže o toj operaciji vidi dok. br. 13.

⁵ Nemci su nastavak operacije »šnešturm« nazivali operacija »Valdrauš« (»Huk šume«). Izvođenje operacije »Valdrauš« K-da 2. OkA poverila je K-di 5. SS-BAK-a, pa je u tom smislu K-da 5. SS-BAK-a izdala zapovest 29. decembra 1943 (AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 717—24). Bo toj zapovesti, osnovni zadatak bio je razbijanje jedinica NOV i POJ na prostoru južno od Banje Luke, zapadno od Travnika i u rejonu Glamoča i Livna. Zadaci potčinjenih jedinica bili su siledeći:

92. matorizovani grenadirski puk i 901. oklopni grenadirski nastavni puk upućuju se 2. januara 1944. iz istočne Bosne, preko Slavonskog Broda, radi prikupljanja na komunikaciji Staro Petrovo Selo — Nova Gradiška — Kozarac (dotad su učestvovali u operaciji »šnešturm«). Po 'izbijanju na određenu prostoriju, 92. puk iz Banje Luke

U tu svrhu krenuće jake snage pre svega do linije **Jajce — Travnik — Busovača — [Klokoti]⁶ — [Kreševo]⁷ [Konjic]⁸**. Desno krilo: 1. brd. div. treba da nastupa 4. 1. do **Doboja**, da bi sev. pored **Teslica** preko **Obodnik** (32 jugo-

prodire preko Sitnice u Mrkonjić-Grad i Jajce, gde dolazi u dodir sa 1. bird. divizijom, sa kojom potom produžava nadiranje ka Glamoču. U isto vreme 901. puk iz Banje Luke, sa jednim bataljonom 383. p. 373. pd, nastupa ka Kotor-Varošu u cilju sadejstva 1. brđakoj diviziji, a potom dolinom Vrbasa prodire do Krupe radi sadejstva sa 92. pukom.

1. brdska divizija nastupa sa linije Doboje — Žepče na zapad u dolinu Vrbanje, a potom izbija na liniju Jajce — Turbe, odakle, preko komunikacija Jajce — Travnik i Jajce — Bugojno, vrši prodor prema Glamoču.

7. SS-brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« (dalje: 7. SS-divizija »Princ Eugen«) nastupa sa linije Žepče — Zenica prema liniji Travnik — Busovača — Klokoti, odakle dalje vrši prodor prema Kupresu i Livnu.

369. legionarska divizija »Vražja« nastupa sa linije Bojnica — Kreševo — Ivan-Sedlo — Konjic — Jablanica prema čđinskoj planini i sa odseka Ostrožac — Rama izbija u dolinu Rame i Doljanke.

Delovi 118. lovačke divizije zatvaraju odsek Posušje — Studenci, dok Borbeni grupa »Mostar« zatvara dolinu Drežanke, a domobranska 2. gorska pukovnija zatvara odsek u rejonu Ostrovače.

Operacija je počela 4. i trajala do 20. januara 1944. Prema nemačkim podacima (»Studija na Jugoistoku«), u ovoj operaciji Nemoi su ubili 1162, a zarobili 295 partizana (AVII, NAV-T-77, r. 781, s. 5507484—5). O ovoj operaciji i njenom toku vidi dok. br. 3 i 9; tom IV, Iknj. 21, dok. br. 25, 38, 39, 48, 49, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 66, 68, 76, 82, 93, 95, 96, 100, 102, 103, 104, 117 i 134; AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 676—7: izveštaj k-ta Jugoistoka od 29. decembra 1943. Vrhovnoj komandi Varmahta o planu operacije, NAV-T-314, r. 558, s. 757—60: zahtev K-de 5. SS-BAK-a od 3. januara 1944. K-di 15. BAK-a za ostvarivanje sadejstva, NAV-T-314, r. 558, s. 755—6: izveštaj K-de 15. BAK-a od 3. januara 1944. K-di 2. OKa o angažovanju 114. pd i Borbene grupe »Livno« u rajonu Sinj — Livno i Gospić, NAV-T-311, r. 285, s. 639—40: izveštaj K-de 2. OKa od 6. januara 1944. k-tu Jugoistoka o planu operacije »Valdrauš«, koja će se izvoditi od 4. do 20. januara na prostoru Mrkonjić-Grad — Travnik — Kupres — Glamoč uz učešće 1. bd, 7. SS i 369. pd, 4. puka »Brandenburg« sa 105. SS-izb, 92. mot. gren. pukom, 901. oki. gren. nast. pukom i jednim bataljonom 373. pd, NAV-T-314, r. 561, s. 82, 83, 154—9, r. 563, s. 1014—5, 1017—8 i 1025: izveštaji Komande 15. BAK-a od 5, 6, 9, 10, 17, 18. i 20. januara 1944, upućeni K-di 2. OKa 0 toku i rezultatima operacije »Valdrauš«.

Skoro u isto vreme, kao sastavni deo operacije »Valdrauš«, između r. Save i severno od linije Doboje — Teslić — Banja Luka, izvodila ise operacija »Napfkuhen« (vidi dok. br. 3 i 13), koja se potom produžila kao operacija »Brandfakel« (vidi dok. br. 3 i 13).

U toku operacije »Valdrauš«, neke jedinice činile su takva nasilja i pljačke da su se i same ustaško-domobranske vlasti žalile na takve postupke (vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 49 i 68).

⁶ ⁷ i ⁸ Dokumentat je na tim mestima oštećen. Analizom ostalih nemačkih dokumenata, pre svega zapovesti K-de 5. SS-BAK-a od 29. decembra 1943, redakcija smatra da su ta mesta Klokoti, Kreševo i Konjic (moguće i Mostar), i ta je mesta stavila u uglaste zagrade.

istočno **Banja Luka**) prodrla prema **Jajce**. Izviđanje će se vršiti od **Klupe** (20 ist. **Kotor-Varoš**) prema **Spasevići** (12 severozap. **Klupe**) i prema **Kotor-Varoš**.

- 3) Mot. grupa (92. mot. p i 901. oki. gren. nast. p) prodire od **Banja Luka** prema jugu da bi se isprečila neprijatelju koji se povlači i da ga uništi.

Oba puka za vreme operacije potčinjena su K-di 15 brd. AK.⁸

- 4) 92. mot. p (bez 1 ojač. č i l btr), sa potčinjenom jedinicom »Bekl« [Boeckl], prodire **5. 1.** sa glavninom od **Banja Luka** preko **Sitnica** i **Mrkonjić-Drad**, a delovima duž doline **Vrbas** prema **Jajce**, da bi partizanski štab, za koji se pretpostavlja da se tamo nalazi, iznenadnim zahvatom likvidirao.¹⁰ Neprijatelj, koji se iz **Banja Luka** povukao, treba da se uništi tamo gde se može naći.

Ipak radi se o tome da se jakim delovima po mogućstvu brzo dostigne **Jajce** i da se drži.¹¹

1 ojač. č i btr. ostaju kao korpusna rezerva u **Banja Luka**.

- 5) 901. oki. gren. nast. p, sa potčinjenim 1/383, kreće **5. 1.** sa snagama raspoloživim na dan 4. 1. u Banjoj Luci prema jugoistoku i napada neprijatelja za koga se pretpostavlja da je oko **Kotor-Varoš**. Zatim treba da prodire dalje do raskrsnice puteva 12 jugoistočno **Kotor-Varoš**.

Sa delovima koji su angažovani prema **Prijedor** treba po povratku koliko god je moguće prodirati preko **Musi. Ćelinac** p fema istoku. Zatim treba p[uk] tako blagovremeno prikupiti da bi 8. 1. ujutro bio na raspolaganju za drage zadatke.¹²

1/383. treba da se angažuje za osiguranje komunikacije za dotur **Musi. Ćelinac — Kotor-Varoš —** raskrsnica puteva 12 km jugoistočno od toga da ... Istureno uporište [organizovati] na raskrsnici puteva. U ostalim zadržati snage i pojačati življe izviđanje sa održavanjem veze.

Sa povratkom 901. oki. gren. nast. p u **Banja Luka** prestaje potčinjenost 1/383.

⁹ K-da 15. BAK-a dobila je 5. januara 1944. odobrenje od K-de 2. OKa za potčinjavanje ovih pukova (vidi AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 743—4).

¹⁰ U Jajcu se u to vreme nalazio Vrhovni štab NOV i POJ (dalje: Vš NOV i POJ), AVNOJ i Štab 1. proleterske divizije NOVJ (vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 93).

²⁰²⁾¹ zauzeto januara (vidi tom IV, knj. 21, doik. br. 163

¹² Odnosi se na 383. pp 373. pd, koji se u to vreme nalazio u širem rejonu Prijedora (vidi dok. br. 9; Franc Šraml, n, d., str. 178).

- 6) *Vazduhoplovstvo*: Izviđanje puteva nastupanja sa bacanjem izveštaja borbenim grupama.
- 7) *Održavanje veze*: radio sa K-dom K.

Izveštaji najmanje svaka 4 časa. Večernji izveštaj u 20.00 časova, jutarnji izveštaj u 06.00 čas.

f. Lejzer¹³

Dostavljeno.

901. oki. gren. nast. p	1. prim.
92 (mot.) gren. p	2. prim.
383. gren. p (ostatak štaba)	3. prim.
Ia,	4. prim.
Ic, ¹⁴	5. prim.
IIa, ¹⁵	6. prim.
Qu, ¹⁶	7. prim.
<i>Na znanje</i> : ¹⁷	
383. div.	8. prim.

¹³ Emst von Leyser (Emst fon Lejzer), general pešadije. Tada je bio lik 15. BAK-a. Sudio mu je američki vojni sud u Landsbergu, na procesu sto dvadeset sedmorici ratnih zločinaca, na čelu sa Vajksom, bivšim k-dantom Jugoistoka. Proces je trajao od 8. jula 1947. do 19. februara 1948. Redakciji nije poznato na koliko je godina Lejzer osuđen, ali je vrlo brzo posle toga otpušten iz zatvora (vidi dok. br. 14; Josef Folttmann / Hanns Möller-Witten, *Opfergang der Generale — Trnoviti put generala* —, Verlag Bernard und Graefe, Berlin SW 68, 1953, str. 182 — dalje Foltman / Meler-Viten, n. d.).

¹⁴ Tako su označavani svi obaveštajni organi u nemačkoj vojsci, a pored toga to je bila i oznaka za obaveštajna odeljenja, odnosno odseke (Feindnachrichtenabteilung).

¹⁵ To je oznaka za prvog adutanta (1. Adutant), ali i za Personalno odeljenje za oficire.

¹⁶ Quartiermeister. Skraćenica »Qu« upotrebljavana je u jedinicama ranga korpusa i odnosila se na načelnika pozadine, odnosno na pozadinu kao organ korpusa.

¹⁷ U dokumentu je upotrebljena skraćenica »nachr.« od reči »nachrichtlich« (na znanje). Iz praktičnih razloga, redakcija će ubuduće, bez obzira da li je u tekstu upotrebljena skraćenica ili puna reč, to uvek prevesti sa: »na znanje«.

**PREGLED GUBITAKA U LJUDSTVU JEDINICA POTČINJE-
NIH 2. OKLOPNOJ ARMIJI OD 5. JANUARA 1944. ZA PERI-
OD OD 11. DO 20. DECEMBRA 1943. GODINE***

A.H.Qu.², 5. 1. 1944.

Komanda 2. oklopne armije
Odelj. IIa, pov. br. 17/44

POVERLJIVO

Pred.: Izveštaj o gubicima XI³
od 11. do 20. 12.43

Izveštaj o gubicima izražen u brojkama

Jedinica	Oficira			Podof. i vojnika			Primedba
	Zarob.	Ranj.	Nest.	Zarob.	Ranj.	Nest.	
100. lov. div.	—	2	—	29	67	1	
114. lov. div.	—	—	—	5	7	—	
114. lov. div. <	—	—	—	18	46	—	Dopuna izvest. od 28.11. do 10.12.43.
118. lov. div.	—	—	—	3	3	1	
173. rez. div.	—	—	—	1	6	—	
181. peš. div.	—	i	—	i	I	I -	
IS?. rez. div.	—	—	—	3	—	—	
264. peš. div.	—	—	—	2	16	—	
264. peš.div.	—	—	—	—	19	—	Dopuna izvest. od 18.11. do 6.12.43.
297. peš. div.	—	—	—	3	5	—	
369 (hrv.) peš. div.	1	—	—	8	33	3	

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 196, s. 7457237.

² A. H. Qu. (Armeehauptquartier — Štab armije).

³ Na sn. br. 7457288 nalazi se tabelarni pregled br. 11 sa poime-
ničnim ispiskom poginulih, nestalih i ranjenih oficira. Redakcija taj
prilog ne objavljuje.

Jedinica	Oficira			Podof. i vojnika			Primedba
	Zarob.	Ranj.	Nest.	Zarob.	Ranj.	Nest.	
371. peš. div.	-	4	—	18	132	6	
373 (hrv.) peš. div.	1	2	—	5	12	3	
373 (hrv.)peš. div.			—	11	46	2	Dopuna izvest, od 19.11. do 8.12.43.
1. brd. div.	1	1	—	3	40	2	
1. koz. div.	-	1	—	2	2	-	
»Princ Bugen« 901. oklopni grenad. nast. puk Korpus, i arm. jedinice za osig.[uranje] itd.			—	2	12	-	
	1	1	—	10	24	3	
Izveštaj o gubicima XI	4	12	—	124	481	21	
Izveštaj o gubicima od 1.9.43.	68	109	14	1317	3942	717	
Ukupno: 6791	72	121	14	1441	4405	738	

Za tačnost
4
pukovnik i adutant

⁴ Nečitak potpis.

NAREĐENJE KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIJE OD 6. JANUARA 1944. KOMANDI 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA ZA ZAUZIMANJE OSTRVA BRAČA (OPERACIJA »MORGENVIND«) I ŠOLTE (OPERACIJA »MORGENVIND II«)¹

Ia
Ru²

Telegram
XV BRD. AK

Strogo poverljivo

Predato: 6.1. 16.00
Primljeno: 6.1. 18.30

1) Ostrvska operacija za zauzimanje **Brača**³ ima šifru »Mor-

¹ Snimak overenog telegrama (pisanog trkom) u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 140—1. U gornjem desnom uglu nalazi se više zabeleški i parafa.

² To je paraf. Pojavljuje se češće u dokumentima, ali redakcija nije mogla da ustanovi na koga se odnosi.

³ Birač je najveće ostrvo srednje Dalmacije i zauzima površinu od 395 km². Odbrana Brača, kao i Šolte, bila je poverena 12. brigadi 26. NOU divizije i Brnčko-šoltanskom NOP odred. Međutim, 29. decembra naređeno je prebacivanje svih jedinica (osim jednog manjeg dela) na o. Vis, pošto se saznalo za planove neprijatelja posle njegovog iskrcavanja na o. Korčulu 22. decembra 1943 (operacija »Herbstgevier II«) i teškog poraza jedinica Operativnog štaba za odbranu Korčule. Da bi se izbeglo gubici pred nadmoćnijim neprijateljem, glavnina jedinica je napuštala Brač u noći između 31. decembra 1943. i 1. januara 1944. Nemci su se posle toga iskrcali, skoro bez otpora, 13. januara na tri mesta: kod Povije, Pučišća i u Konopljkovoj vali (zatonu), i celo ostrvo zauzeli za tri dana. U iskrcavanju su učestvovali 738. lovački puk (bez ojačanog 1. bataljona) 118. lovačke divizije, Bataljon obalskih lovaca »Brandenburg« i 2. č 118. inžb. Kod Povije se tom prilikom iskrcao ojačani 3. bataljon 738. lov. puka, dok se ojačani 2. bataljon istog puka iskrcao kod Pučišća, a Bataljon obalskih lovaca »Brandenburg« u Konopljkovoj vali. Iskrcavanje su podržavali 3. ad 668. bap iz rejona Lokve, 7 km istočno od Omiša, i 12. i 13. baterija obalske artiljerije iz rejona Baške Vode. Prva baterija 668. bap i 1 vod 105. SS-tenkovskog bataljona bili su spremni za dejstva na odseku Baške Vode — Makarska. Zaštitu iz vazduha obezbeđivali su po jedan vod 7. paad u rajonu Omiša, odnosno Makarske. Organizaciju veza obezbeđivali su delovi 118. bataljona za vezu (vidi dok. br. 3 i 18; tom II, knj. 11, dok. br. 168; tom V, knj. 23, dok. br. 24, 52, 57, 78, 146, 161, 162 i 166—9; AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 128—31: obavještenje K-de 5. SS-BAK-a od 9. januara 1944. upućeno K-di 15. BAK-a o planu dejstava i snagama koje učestvuju u operaciji »Morgenvind«, s. 140—1; naređenje K-de 2. OkA od 10. januara 1944. K-di 5. SS-BAK-a za zauzimanje Brača, s. 128—31; izveštaj K-de 5. SS-BAK-a od 12. ja-

genvind»⁴, operacija za zauzimanje Šolte⁵ šifru »Morgenwind II.«⁶

nuara 1944. K-di 2. OkA o određivanju 13. januara za x-dan, tj. dan iskrčavanja).

Kasnije, 1/2. juna 1944, izvršen je desant jedinica 26. NOU divizije uz učešće britanskih komandosa i brodova, ali su se usled brze intervencije nemačkih jedinica te snage povukle, tako da su Brač konačno oslobodile 1. i 12. brigada 26. NOU divizije 12. septembra 1944. (vidi tom II, knj. 12, dok. br. 345; Todor Radošević, *Ofanziva za oslobođenje Dalmacije*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1965, str. 101—14.

⁴ »Morgenwind« (»Jutarnji vetar«). Ranija šifra je bila: »Herbstgeviter V« (vidi dok. br. 3).

⁵ Ostrvo Šolta zauzima površinu od 58,98 km² i, zajedno sa Bračom, predstavljalo je jednu od ključnih pozicija za odbranu srednjodalmatinske obale. Zbog toga su Nemci i preduzeli operaciju za zauzimanje Šolte da bi se na taj način obezbedili od eventualnog iskrčavanja jedinica NOV i POJ i saveznika na kopno. Šoltu su branili 4. bataljon 12. brigade 26. NOU divizije i 2. bataljon Bračko-šoltanskog NOP odreda. Međutim, i ove jedinice, iz istih razloga kao i u slučaju Brača, napustile su ostrvo u noći između 31. decembra 1943. i 1. januara 1944. godine. Ojačani 2. bataljon 893. pp 264. pd se iskrcao na ostrvo 11712. januara i zaposleo ga, uz neznatan otpor, do 16. januara 1944. Opširnije o tome vidi dok. br. 3; tom V, knj. 23, dok. br. 57, 78, 160, 161 i 164; AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 132—3; izveštaj K-de 264. pd od 11. januara 1944. Kndi 15. BAK-a o planu i sprovođenju akcije za zauzimanje Šolte, s. 125—6; izveštaj K-de 264. pd od 12. januara K-di 15. BAK-a o iskrčavanju (bez otpora) ojačanog 2. bataljona 893. pp u Maslinici i Grohotama, s. 124; izveštaj K-de 264. pd od 15. januara K-di 15. BAK-a o zauzimanju ostrva, s. 378—81; izveštaj K-de 264. pd iz januara 1944. o tolku akcije na o. Šolti, s. 684—5; završni izveštaj sa skicom K-de 264. pd od 2. februara K-di 15, BAK-a o zauzimanju Šolte.

Skoro u isto vreme, nemačke jedinice su se iskrcale 19. januara na o. Hvar (operacija »Herbstgeviter IV«), a 21. januara u 6 časova zauzele grad Hvar. Na ostrvu se u momentu iskrčavanja nalazila samo jedna četa NOVJ, pošto su ostrvo njegovi branioci već ranije napustili: 1. NOU brigada — 31. decembra 1943, a 11. NOU brigada i 4. pomorski sektor, po naređenju VS NOV i POJ, 18. januara 1944 (vidi tom V, knj. 23, dok. br. 32, 57, 78, 164, 166, 167, 169 i 170; AVII, NAV-T-77, r. 781, s. 5507499; Studija za Jugoistok). Na ostrvo su se dva meseca kasnije, 21. marta 1944, iskricali 2 bataljona 1. dalmatinske NOU brigade i 300 britanskih komandosa, izvršili prepad i posle desetodnevnih borbi povukli se 30/31. marta na o. Vis (vidi tom II, knj. 12, dok. br. 186 i 192). Hvar je konačno oslobodila posle petnaestodnevnih borbi, 23. septembra 1944. Prva dalmatinska NOU brigada (vidi Todor Radošević, n. d., str. 101—14).

Takođe je 30/31. januara izvršeno iskrčavanje i na o. Uljan (vidi dok. bir. 18).

Nemci su, takođe početkom godine, planirali i zauzimanje ostrva Visa — operacija »Frajšic« (»Freischütz« — »Slobodni strelac«). Međutim, usled nastalih događaja u Mađarskoj, kao i nedostatka potrebnih snaga, Hitler je 23. aprila 1944. odustao od ove namere. Vidi Percy Ernst Schramm, *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)*, Band IV, Erster Halbband, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt am Main, 1961, str. 655—8 (dalje: Persi Ernst Šram, n. d.).

⁶ Ranija šifra je bila »Herbstgeviter VI« (vidi dok. br. 3).

- 2) Celokupno rukovođenje operacijom »**Morgenvind**« i »**Morgenvind II**« ima komandant 118. peš. div.⁷ On pri tom ima da reguliše vremenski tok obadve ostrvske operacije i da utvrdi pitanje raspodele brdskog prostora. Angažovanje 0-balskog lovačkog bataljona »**Brandenburg**« naređuje komandant 118. peš. div. Za sprovođenje same operacije ostaju zatim zadržane 118. peš. div. i 264. peš. div.
- 3) Jedinice potrebne za operaciju »**Morgenvind II**« (1 ojač. bat.) treba da budu od strane XV brd. AK tako prikupljene da budu spremne za operaciju 12. 1.44. Privremeno uzimanje snaga sa poluostrva **Primošten** razume se samo po sebi. Pristanište **Rogoznica** treba u svakom slučaju sigurno držati u spstvenim rukama.

K-da 2. OkA, Ia
str. pov. br. 51/44

F.d.R.
Šindler

⁷ Ova odluka je izmenjena 7. januara, pa je 118. lov. divizija bila odgovorna samo za operaciju »Morgenvind«, a 264. pd za operaciju »Morgenvind II« (vidi naređenje K-de 15. BAK-a od 7. januara 1944. pod tač. 3).

IZVEŠTAJ KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 6. JANUARA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIIJE O NAPADU 5. KORPUSA NOVJ NA BANJU LUKU OD 31. DECEMBRA 1943. DO 2. JANUARA 1944 GODINE¹

H.Qu., 6. 1. 1944.

Komanda: XV (brd.) AK
Abt. Ic², pov. br. 78/44

Pred.: Izveštaj o napadu na Banju. Luku
od 31.12.43 — 2.1.44.

...³ ... 15/I⁴

... 18/F

Pril.: 6

K-di 2. OkA, Ic/AO⁶

Jake komunističke snage napadale su Banju Luku od 22.00 časa 31.12.43. do po podne 2.1.44.

Napad nije uspeo.⁷

Iz zaplenjenog naređenja za napad 5. kraj. brig. (pril. I)⁸ i letka koji je izdao 5. kraj. korpus za stanovništvo Banje Luke (pril. 2)⁹, jasno se vidi obim i zadatak operacije.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 1096—1102. Na margini druge strane dokumenta nalazi se nečitka zabeleška.

² Obaveštajno odeljenje (Abteilung Ic).

³ Sa tri tačke označeni su parafi lica (verovatno iz sastava Komande 2. OkA) čija se imena na osnovu parafa nisu mogla ustanoviti.

⁴ i ⁵ To su datumi kad su pojedinci (verovatno iz sastava 2. OkA) koristili ovaj izveštaj (vidi prethodno objašnjenje).

⁶ To je skraćenica od reči: Abwehroffizier (Abver-oficir — oficir Abvera, tj. oficir vojne kontraobaveštajne službe).

⁷ Taj neuspeli napad na Banju Luku (u jugoslovenskoj istoriografiji poznat pod imenom »Prva banjolučka operacija«), izvršile su jedinice pod komandom 5. korpusa NOVJ. Opširnije o organizaciji ove operacije na Banju Luku vidi zapovest Štaba 5. korpusa NOVJ od 25. decembra 1943, objavljenu u tomu IV, knj. 20, kao dok. br. 137.

⁸ Bliže o toj zapovesti vidi AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 819—21.

⁹ Taj prilog se nalazi u AVII, NAV-T-314, ir. 563, s. 1110. Original (od 30. decembra 1943) nalazi se u AVII, reg. br. 22—9, k. 457B i u njemu, između ostalog, piše:

»Narodno-oslobodilačka vojska bori se da oslobodi našu Banju Luku... Pružite joj svaku pomoć. Pokazujte joj gdje je neprijatelj. Organizujte se i ubijajte njemačke špijune i ustaško-četničke sile-džije...«

U naređenju se kaže:

»5. korpus se danas nalazi pred jednom od najvećih bitaka koja će biti zabeležena u istoriji naših naroda. Ovu veliku ofanzivu treba čitav svet da objavi kao treći front. Bitka će sigurno da donese još jedan korpus«.

U letku od 30. 12.:

»NO vojska bratski će prigrliti stanovnike Banje Luke. Biće praznik na ulicama Banje Luke«.

(Letke su komunisti u zauzetim mestima i delovima grada ostavljali u rasutom stanju ili u svežnjevima.)

1.) *Plan.*

Uz ovo vidi priloženo naređenje za napad sa kartama.¹⁰ Ono daje opšti plan i ograničava se, uostalom, na 5. kraj. brig, pretpotčinjenu 11. diviziji.

2.) *Sprovođenje:*

Bili su angažovani:

28. div. i delovi 12. div. iz Slavonije prema Okučanima¹¹ i Gradiški¹² radi zauzimanja mesta i rušenja mosta preko Save.

11. kraj.[iška] brigada od jz.¹³ prema Bosan. Gradiški.
Kozarski odred od z. prema nemačkom nase-
lju Vindhorst [Windhorst].¹⁴

12. slavon.[ska] brigada za zatvaranje prema Derventi.

¹⁰ Bliže o kartama vidi AVII, NAV-T-314, r. 553, s. 1092—4. Karte (skice) su prilog izveštaju Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 12. januara 1944. o borbama za Banju Luku (AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 1077—83).

¹¹ Napad na Okučane izvela je 12. NOU divizija, i on nije uspeo (tom V, knj. 23, dok. br. 20 i 31).

¹² Odnosi se na Bosansku Gradišku gde se nalazio pontonski most, dok je napad {demonstrativnog karaktera} na Staru Gradišku izvršio Posavski odred u sastavu 28. NOU divizije (vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137 i -tom V, toj. 23, dok. br. 20 i 31).

¹³ To jest: jugozapada. Nemci su u dokumentima za položaj mesta u odnosu na strane sveta upotrebljavali skraćenice »malim slovima«: z. (zapadno), i. (istočno), j. (južno), s. (severno), sz. (severozapadno), si. (severoistočno), ji. (jugoistočno) itd., pa to redakcija ubuduće neće više objašnjavati. Međutim, kada su se u tekstu strane sveta pojavljivale kao imenice (sever, istok, zapad, jug, ili severoistok, jugoistok itd.), tada su upotrebljavali skraćenice velikim sldvima (S, I, Z, J, SI, JI, itd). Razumljivo da su u tekstu originala upotrebljavana prva slova imenice (prideva) na nemačkom jeziku (N, O, W, S, NO, SO itd).

¹⁴ Tako se u nemačkim dokumentima naziva Topola — Donja, Srednja i Gornja, kod Bosanske Gradiške (sada: Nova Topola), koju

- | | |
|---|--|
| 14. kraj. brigada i
Prnjavor.[ski] odred | sa ji. na Klašnicu, aerodrom
Zalužani i Trapistanski samo-
stan. ¹⁵ |
| 5. kraj. brigada | protiv Trapistanskog samosta-
na. |
| 12. kraj. brigada | iz rejona j. Banja Luka prema
j. d. ¹⁶ grada i Gornjem Šehe-
ru. |
| 3. prol.[eterska] ¹⁷
brigada | prema jz. delu grada, |
| 6. i 13. kraj. brigada | sa z. prema Banjoj Luci. |

Ukupno najmanje 12.000 ljudi 4. i 11. kraj. div., kao i 12. i 28. slavn. divizije.¹⁸

Napad je usledio po planu prvo na Trapistanski samostan, Gradišku,¹⁹ kao i na aerodrom Zalužani,²⁰ i na južni i zapadni deo Banje Luke.²¹

Uprkos prodora komunista u Gradišku, most na Savi ostao je neoštećen. Napad na Vindhorst nije imao uspeha.²² Aerodrom Zalužani je ponovo zauzet, i.o.²³ takođe napadnut min. bac. vatrom.

su u to vreme naseljavali većim delom pripadnici nemačke narodnosne grupe¹⁵ (die deutsche Volksgruppe) — folksdojčeri.

To je bilo uporište u Trapistima, nazvano po redovnicima Trapistanskog reda. Napad na ovo uporište vršila (je 5. krajiška brigada 11. NOU divizije — Druga grupa (tom IV, knj. 20, dok. br. 137) i knj. 21, dok. br. 85.

¹⁶ To jest: južnom delu.

¹⁷ Odnosi se na 3. proletersku (krajišku) brigadu 1. proleterske divizije. Brigada je 28. decembra 1943. u svome sastavu imala 1753 borca i rukovodioca, od toga 182 žene (tom IV, knj. 20, dok. br. 157).

¹⁸ Redakcija nije mogla da ustanovi broj boraca koji su pod komandom 5. korpusa NOVJ napadali Banju Luku. Verovatno da se ta cifra kreće oko broja datog ovom procenom. Tako je, npr., 4. NOU divizija imala 15. decembra 1943. po spisku 5382 borca, a na licu 4628 (tom IV, knj. 20, dok. br. 76).

¹⁹ Odnosi se na Bosansku Gradišku. Napad na to mesto vršila je četvrta grupa (11. krajiška NOU brigada sa jednim bataljonom 8. krajiške NOU brigade i Gradiško-Ijjevčanskim NOP odredom). Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137.

²⁰ Zalužane je napadala 3. lička brigada (vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137).

²¹ Taj deo Banje Luke napadale su jedinice 1, 2. i 3. grupe 5. korpusa NOVJ. Opširnije o njihovom sastavu vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137.

²² Napad na Topolu vršila je 4. grupa. O tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137.

²³ U originalu je upotrebljena skraćenica »u. a.« od reči: unter anderem, što znači: između ostalog.

Svi napadi su bili bezuspešni.

Trapistanski samostan je bio zauzet, nem. zalihe u odeći i stoci odnete; pilana i električna centrala zapaljane, fratri su ostavljeni na miru. Zauzimanje mosta na Vrbasu nije uspeo. Uporište Čelinac je bezuspešno napadano.²⁴ Posada (373 (hrvat.) pd) je odbila pismeni zahtev za predaju (pril. 4).²⁵ Do pristizanja jedinica za deblokadu (901. oki. gren. nast. p)^{2a}, 2. 1. u 14.00 časova, uspeo su komunisti da prodru do centra grada, da zauzmu više uporišta hrvatskih domobrana i policije i da prodru u neposrednu blizinu nem. stambenih objekata, koji su bili uređeni kao uporišta. Do deblokade održali su se pre svega zgrada Komande, hotel Palas (delovi 373 (hrvat.) pd) i Kaštel na Vrbasu²⁷ (373 (hrvat.) pd i nem. policija). Vojna bolnica bila je jako ugrožena, pošto su komunisti već zauzeli fabriku cigareta koja se nalazila između zgrade komande i bolnice.

*Gubici komunista:*²⁸

372 izbrojana mrtva neprijatelja, osim toga 600 mrtvih neprijatelja, na osnovu procene,
190 zarobljenih
1.160 civilnih žrtava.

Plen:

12 P[uško] M[itr.]	7 S cevi
1 l. MB ²⁸	1 nišanska sprava za
3 Pak ³⁰ (1/5 cm; 2/3,7 cm)	sred. MB
81 puška	8 municijskih sanduka
2 dvostruke karete ³¹	1 rezervni zatvarač za mitr.
3 postolja za P.M.	1 tromblon
4 doboša sa šaržerom	600 metaka puš. municije
1 konj sa opremom	1 poljski telefon.
1 konj sa samarom	

²⁴ To uporište napadao je 3. bataljon 5. krajiške NOU brigade (vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 85).

²⁵ Taj prilog redakcija nije pronašla.

²⁶ Reč je o 901. oklopnom grenadirskom nastavnom puibu, koji je, aisled ugrožavanja Banje Luke, počeo sa prebacivanjem svojih jedinica 30. decembra 1943. iz istočne Bosne prema Banjoj Luci, (vidi AVII, NAV-T-313, r. 189, s. 7448933—4).

²⁷ Tako se zove tvrđava na r. Vrbasu u blizini centra Banje Luke.

²⁸ Tačnije podatke o gubicima jedinica 5. korpusa NOVJ vidi: Grupa autora, *ORNJ*, str. 50.

²⁹ To jest: minobacač.

³⁰ To je skraćenica za nemački protivtenkovski top (Panzerabwehrkanone). Brojevi u zagradama znače da su zaplenjeni jedan pt top od 50 mm i 2 pt 'topa od 37 mm.

³¹ Dvokolice za vuču materijala (sredstava veze, municije i dr.).

Rukovođenje velikom operacijom bilo je u rukama 5. kraj. korpusa i prema svim znacima bilo je pripremljeno uz jaku podršku Vrhovnog kom.[unističkog] štaba.³² To potvrđuje dovođenje 3. kraj. i 3. ličke brigade iz rejona Livno, angažovane slavonske snage na Okučane i Gradišku³³ i, pre svega, američki napad iz vazduha na Prijedor, izvršen 3. 1.

Kom. radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« u svojoj emisiji od 5. 1. izričito naglašava povezanost napada iz vazduha na Prijedor i operacije na Banju Luku.

Kom. korpus i divizije koji su učestvovali nisu se sami pojavljivali za vreme napada, koliko se to može zaključiti iz načina vođenja borbe, formiranja težišta i iz reagovanja na naše mere. Razvoj se odvijao prema opštem planu, ali treba imati u vidu da umešno komandovanje nije bilo moguće usled nedostatka prikladnih sredstava veze.

Pripreme za napad

5. korpus je, neposredno pre toga, obimno sprovedenom akcijom snabdeo svakog kom. borca sa privremenom ispravom (vidi pril. 6).³⁴ I potčinjena 3. lička i 3. prol. brig, dobile su ove isprave. One su pronađene skoro kod svakog mrtvog komuniste i olakšale su u znatnoj meri identifikaciju jedinica koje su napadale. Štampanje letaka mora da je već odavno bilo pripremljeno. Upotreba ćirilskog pisma može da se protumači nedostatkom latinskih slova, ali može takođe da se dovede u vezu i sa time što su krajiške jedinice većim delom sastavljene od bos. Srba. (Letak je u međuvremenu iskorišten u propagandističke svrhe na taj način što je nemački odgovor štampan na poledini letka.)

Tajnost operacije nije bila potpuna. Već 14 dana pre toga govorili su četnici, obaveštajci i prebeglice o predstojećoj operaciji protiv Banje Luke. Privlačenje snaga 11. divizije od Bosne prema Vrbasu i 31. 12. iz više izvora potvrđene vesti o prikupljanju glavnine 4. divizije zapad, od Banje Luke pojačale su utisak da treba da se računa sa napadom. Vazдушnim izviđanjem utvrđeno nastupanje jače bande sa tovarnim grlima

³² Reč je o Vrhovnom štabu NOV i POJ. Bliže o tome vidi tom II, knj. 11, dok. br. 174; AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 1119, 1140—5: depeše Vrhovnog štaba NOV i POJ od 3/4, 5, 7. i 8. januara 1944. uhvaćene od strane nemačke radio-piriislušine službe.

³³ Bliže o tome vidi tom II, knj. 11, dok. br. 147, 170 i 178.

³⁴ Zaplećeno je više isprava. Redakciji u ovome slučaju nije poznato na koju se ispravu konkretno misli. Komanda 15. BAK sačinila je više fotokopija ovih dokumenata. Bliže o njima vidi AVII, NAV-T-314, ir. 563, s. 1120, 1135 i 1138.

od Sitnice prema s.[everu] i izveštaj iz s. Qu.³⁵ (početak operacije 31.12) odstranili su i poslednju sumnju.

Taktika napada

Kako je u zaplenjenom planu za napad bilo predviđeno, grad je bio tučen artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Neprijatelj, pak, nije jurišao jakim grupama da bi likvidirao naša uporišta, već je posle proboja prodirao korak po korak kroz hrvatske položaje³⁶ u rejone koji nisu bili osigurani od naših jedinica. Pri tome je bilo karakteristično kako su se grupe srednje jačine neopaženo privukle u zgrade koje su se nalazile nasuprot naših objekata i odatle sa prozora otvarale vatru. Tempo napada je mestimično bio dobar, ali u većini slučajeva neznatan. Upotreba teškog naoružanja nije usledila sasređeno. Topovi nisu nikad dejstvovali po baterijama. Malobrojni topovi, usled povoljnog vatrene položaja, uspešno su dejstvovali. Dejstvo naših tenkova bilo je uprkos toga dobro, naročito u moralnom pogledu. Borba protiv njih sa flašama benzina u više navrata je pokušana, ali samo na jednom mestu uspešno (1 MT³⁷ izbačen iz stroja).

Pojava Oklopno-grenadirskog puka potpuno je poremetila celokupan plan napada. Bez preterivanja, može se reći da su komunisti prestali sa napadom čim su prvi tenkovi ušli u grad. Dva sata kasnije vođene su borbe samo sa zaštitnicama neprijatelja. Jugozapadni deo grada napustila su osiguranja tek 3. 1. ujutro. Očigledno je da je povlačenje usledilo na osnovu naređenja više komande,³⁸ ali se pretvorilo, što se jasno

³⁵ To je skraćena od reči: sicher Quelle (ziher kvele — pouzdani izvor), tj. iz pouzdanog izvora.

³⁶ U terminologiji nacističkih komandi i usitanova za ustaškomobranske snage i akcije se često, neosnovano, upotrebljava termin »hrvatske«, a četničke i Nedićeve jedinice i organizacije se najčešće identifikuju sa »srpskim«. Ovde je reč o položajima ustaško-domobranskih jedinica.

³⁷ To je tip srednjih tenkova (vidi Bukhart Müller-Hillebrand, Das Heer 1933—1945, Verlag E. S. Mittler und Sohn, Frankfurt/M, 1956, Band II, str. 106 (dalje: Miler-Hilebrand, n. d, sv. I, odnosno II).

ss Naređenje za povlačenje jedinica izdao je Štab 5. korpusa NOVJ 2. januara 1944, pošto je 901. oklopni grenadirski nastavni puk izvršio prodor iz Bosanske Gradiške prema Banjoj Luci, a u isto vreme iz Prijedora je upućen 1. bataljon i 15. četa 383. puka 373. legionarske divizije »Tigar« (vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 8; AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 67 i 68: izveštaji 2. OkA od 1. januara 1944. o prodoru 1. bataljona i 15. čete 383. puka u Banju Luku, s. 913, 918 i 929: izveštaji K-de 15. BAK-a od 2. januara 1944. o početku deblofcade Banje Luke i prodoru 901. oklopnog grenadirskog nastavnog puka u 13,15 č u grad; Franc šramil, n. d., str. 178—82).

moglo zapaziti, većim delom u neorganizovano bekstvo, koje čak nije dozvolilo da se ponesu ranjenici. Na taj način pali su u naše ruke 1 nemački i 2 jugoslovenska pt topa.

Više puta je bilo javljeno o učešću žena u borbi. Kod Gradiške se, navodno, borila jedna četa žena.³⁹ Ovi ženski banditi navodno su ubijali borce kukavice. Njihova surovost odrazil se na civile.

Razaranja i grozote

Prave ulične borbe karakterisale su poslednju etapu napada na Banju Luku. To potvrđuju pustošenja izvršena sa obe strane. Više zgrada je izgorelo, među kojima i bivši ital.[ijanski] konzulat i mesna sanitetska ambulanta. Najveći hotel (Palas),⁴⁰ pošto su svi prozori bili razbijeni, naše jedinice su zarikadirale popunjavanjem svih prostorija drvenim gredama. Grad je posle borbe, sa razbacanim leševima komunista, pokidanim telefonskim vodovima, gorućim kućama, razbijenim prozorskim oknima i gusto izrešetanim stambenim zgradama, pružao sliku građanskog rata ...

Držanje hrvatskih jedinica

Domobranske jedinice i policija borili su se, kao što je poznatno, samo tako dugo dok napadači nisu prodrli u neposrednu blizinu njihovog objekta. Onda su se predavali ili se blagovremeno povukli sa položaja. Posle završetka napada 700 domobrana je »nestalo«, među kojima 11 oficira.⁴¹ U međuvremenu, njih oko 340 vratilo se nazad, od kojih 129 u civilnoj odeći, 90 sa oružjem.

Ustaše su za vreme borbe malo došle do izražaja. Prilikom odbrane »crne kuće«⁴² (zatvora) ne može biti reči o ozbiljnom otporu Hrvata. Komunisti su uspeli da oslobode oko 250 komunističkih zatvorenika, koji su svoje oslobodioce oduševljeno pozdravili. Među oslobođenima nalazi se i jedna devojka koju su na najgrozniji način ustaše mučile i koja će komunistima pružiti značajne podatke.⁴³ Odvedena su 33 dobrovoljna radnika za rad u Nemačkoj.

³⁹ Redakcija nije mogla da ustanovi o kojoj je četi reč.

⁴⁰ Nalazio se u centru grada.

⁴¹ Reč je o pripadnicima domobranskog 4. lovačkog zdruha (7. i 13. lovačke pukovnije), 3. oružničke pukovnije, 7, 8. i 11. topničkog sklopa i delovima 10. oružničke pukovnije (torn IV, knj. 20, dok. br. 137, objašnjenje 3; AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 979—80; naređenje 4. lovačkog zdruha od 31. oktobra 1943. za odbranu Banije Luke).

⁴² Tako su zvali zloglasni ustaški zatvor u Banjoj Luci.

⁴³ Redakcija nije mogla da ustanovi ime devojke na koju se to odnosi, jer je u zatvoru bilo više žena komunistkinja.

Držanje legionara 373 (hrvat.) pd pod komandom nem. kadrovskog jezgra nije moglo da se uporedi sa samopouzdanom nadmoćnošću nem. vojnika, ali bilo je znatno iznad bezglavosti i delimičnog kukavičluka domobrana. Nisu bili dorasli jačim opterećenjima. U jednom slučaju prilikom protivudara, uprkos podršci tenkova, jedna cela četa otkazala je poslušnost posle prvog neprijateljskog vatrenog naleta.

Vanredno stanje

Odmah po prestanku napada opet su se pojavile ustaše u većim grupama (pretežno civili sa trakama), i započeli su sa takozvanom operacijom čišćenja. Nakon toga komandant korpusa proglasio je vanredno stanje,⁴⁴ hrvatskim predstavnicima vlasti usmeno službeno stavio to do znanja, i još u toku noći 2/3. bila su odgovarajuća obaveštenja plakativana. Ova mera u svakom pogledu se pozitivno odrazila i sprečila širenje započetih zahvata. Čišćenje grada, koje je odmah sprovedeno od strane jedinica i nem. policije, kao i pretres pojedinih zgrada doveli su do hapšenja mnogobrojnih rasturenih partizana. Mnogi od njih obešeni su u drvoredima najprometnije ulice, ispred hotela Palas. Dalje je uhapšeno 152 lica, od kojih je veći broj posle proveravanja otpušten.

Držanje stanovništva

Stanovništvo Banje Luke držalo se za vreme napada lojalno. Tamo gde je pucano iz kuća, barem za katol.⁴⁵ deo grada, može se sa sigurnošću reći da se radilo o partizanima koji su tamo prodrli. U većini slučajeva stanovnici su bili zaključani i njihovi stanovi korišćeni su kao vatreni položaji. Na osnovu više izveštaja, u muslimanskim delovima grada postoji utisak da su sakrivali mnogobrojne simpatizere. Jedan broj partizana treba da je već za vreme Božića⁴⁶ došao u grad. O stvarnom učešću stanovništva u samom napadu ne može biti govora.

Neuspeli opšti napad ojačao je pozitivni stav stanovništva Banje Luke prema nem, Vermahtu. Iznenadni dolazak mot. p.⁴⁷

⁴⁴ Vanredno stanje uvedeno je 2. a ukinuto 17. januara 1944. u 17 časova (AVII, NAV-T-314, r. 1455, s. 43: obaveštenje Komande 15. BAK o ukidanju vanrednog stanja u Banjoj Luci).

Uvođenju vanrednog stanja prethodilo je zavođenje policijskog časa (vidi AVII, NAV-T-314, r. 1455, s. 5: izveštaj Komande 15. BAK od 31. decembra 1943. Drugoj OkA o zavođenju policijskog časa).

⁴⁵ katolički

⁴⁶ Misli se na praznik koji slave svakog 25. decembra u godini pripadnici rimokatoličke veroispovesti.

⁴⁷ motorizovanog puka

bio je demonstracija. Strahote noći, kad su se vodile borbe, jako su se odrazile na psihu pojedinih ljudi, naročito žena. Nemač. Vermaht je jednodušno priznat kao snaga koja može grad u slučaju ponovnog napada da odbrani od najgoreg. Mere preduzete od strane komandanta oblasne policije odobrene su kao i vešanja bandita. Ali strahuje se da će vlast opet prebrzo da se preda u ruke Hrvata. Postoje već izveštaji da pojedine porodice, s obzirom na ponovni pokušaj napada, već sada žele da napuste grad. Nastala razaranja, usled žilavog držanja nem. jedinica, pripisuju se komunistima.

Neuspeli napad na Banju Luku predstavlja težak udarac Titovom ugledu. Neuspeh pada utoliko teže jer je napad imao dalekosežnije ciljeve i mora da se uvrsti u poraze koje su komunisti poslednjih meseci na Balkanu morali da pretrpe.⁴⁸ Veliki gubici doprineće, nadalje, opadanju borbenog duha i kolebljivosti sastava crvenih brigada.

Prema obaveštenjima komun. radio-stanice, Tito se još i danas bori na ulicama Banje Luke. Treba računati da će on da ponovi napad čim hrvatske snage preuzmu osiguranje grada.⁴⁹

Za komandu korpusa
Načelnik štaba

koncept potpisao
Pfaferot⁵⁰

gen. štab.⁵¹ pukovnik

F. d₅₂R.

...

⁴⁸ Napad 5. korpusa NOVJ na Banju Luku imao je ograničen cilj: da se olakša položaj 3. korpusa NOVJ za vreme nemačkih operacija u decembru 1943. u istočnoj Bosni (operaciji »Kugelblic« i »Snešturm«). Bliže o tome vidi: Grupa autora, *ORNJ*, str. 46—51.

⁴⁹ Po izvršenoj deblokadi Banje Luke od strane iNemaca, u gradu su se nalazile sledeće nemačke i ustaško-domobranske i oružničke jedinice: Komanda 15. brdskog armijskog korpusa, Brdski bataljon za vezu 15. BAK-a, 1. četa 202. tenkovskog bataljona, alarm, jedinice Komande mesta, Štab 383. puka sa pukovskim jedinicama i 1. bataljonom, 373. poljski dopunski bataljon (bez 1 čete), 1 četa policije, Štab 4. lovačkog zdruga sa 2. bojnom (bataljonom), 13. i 3. bojna 7. lovačke pukovnije (bez 1 čete), Podoficirska nastavna četa, štabovi 8. i 22. topničkog šklopa (divizion) sa po jednom bitnicom (baterijom), Štab 11. topničkog šklopa sa 2 bitnice i 1 četa oružnika (žandarma). Opširnije o tome vidi pregled Komande 15. BAK-a od 4. januara 1944. o nemačko-iustaško-domobranskim snagama u Banjoj Luci u AVII, NAV-T-314, r. 558, s. 815.

U samom gradu se 20. decembra 1943. pre napada 5. korpusa NOVJ, nalazilo 105 oficira, 5 službenika, 219 podoficira i 1976 vojnika, tj. ukupno 2305 ljudi (AVII, NAV-T-314, r. 555, s. 851).

⁵⁰ Verner (Werner Pfaferrott).

⁵¹ generalštabni

⁵² Potpis nečitak.

s EBENJE KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KOR-
PUSA OD 8. JANUARA 1944. PRVOJ KOZAČKOJ I 373. LEGIO-
NARSKOJ DIVIZIJI ZA DEJSTVA U OPERACIJI »BRANDFA-
KEL« NA ŠIREM PODRUČJU KOZARE¹

STROGO POVERLJIVO

O.U. 8. 1. 1944.

Ru

K-da XV brd. AK

Ia, str. pov. br. 32/44.

Pred.: Operacija »Brandfakel«² 7 primeraka
4. primerak

- 1.) Na području oko **Kozare** više većih z.T.³ stacioniranih ban-
di⁴ uznemiravaju železničku prugu **Banja Luka — Bos. Novi**
i ugrožavaju **Prijedor, Gradišku** i aerodrom **Banja Luka**.

Velike postojeće zalihe, naročito u luku **Una — Sana**.
Poznato je da su u Orahovu velike zalihe sena.

Pretpostavlja se da će neprijatelj da izbegava nepo-
dobnu **Kozaru** i da će se povući prema jugu ili da će po-
kušati da se prikrije u gusto naseljenim područjima sev.
od luka **Una — Sana**.

- 2.) *Borbena grupa »Ebert«* (»Eberth«) (2. koz. brig.⁵ i 187.
napadna grupa,⁶ pod komandom pukovnika Eberta, sa

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 181.

² »Brandfackel« (baklja, bulkinja). Ova operacija je u stvari nastavak operacije »Napfkuchen« (vidi dok. br. 13 i AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 180: izveštaj K-de 15. BAK-a od 5. januara 1944).

³ zum Teil (cum teil — delimično)

⁴ U to vreme se na širem području Kozare nalazila 4. NOU divi-
zija. U ovoj nemačkoj operaciji bile su izložene napadu 8. i 11. kra-
jiška NOU brigada. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 81,
83, 84, 89, 107 i 188.

^ Druga kozačka brigada (kavkaska) pripadala je 1. kozačkoj
konjičkoj diviziji. Komandant brigade bio je pukovnik Ebert (Eberth),
po kome je borbena grupa dobila i ime (vidi tom IV, knj. 21, dok. br.
188). Redakcija mu nije mogla da ustanovi ime.

⁶ Pripadala je 187. rezervnoj diviziji, koja se tih dana preformi-
rala u 42. lovačku diviziju (vidi dok. br. 13). U sastavu 187. napadne
grupe nalazio se 2. bataljon 133, 2. bataljon 135. i 2. bataljon 482. rez-
ervnog pešadijskog puka (AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 215: skica ope-

sredstvima komandovainja 187. rez. div.) čisti ovo područje i konfiskuje postojeće rezerve svih vrsta koje služe bandama za snabdevanje, odn.[osno] uništava ih.

- 3.) U tu svrhu treba da se 2. koz. brig.⁷ angažuje sev. od **Kozare**, a 187. napadna grupa juž. od **Kozare**. Zatim sa obe jedinice izvršiti pritisak u luku **Una — Sana**.

Tom prilikom Borbena grupa »Ebert« uspostaviće lokalno sadejstvo sa delovima 373. div.⁸, koji se nalaze na granici rejona predviđenog za čišćenje.

- 4.) *Polazni rejoni*: 2. koz. brig. **Bos. Gradiška** (isklj.) — **Orahovo** (mora se zauzeti) — **Podgacsi — Berek** (isklj.). 187. napadna grupa rejon **Klašnice, Zalužani, Ivanjska**.

Komandno mesto borbene grupe u prvo vreme Banja Luka.

- 5.) *Nastupanje u polazne rejone* posle dvodnevno g odmora. Vreme će se narediti.⁰
- 6.) Vreme dok se 2. koz. brig. nalazi u polaznom rejonu treba iskoristiti za što detaljnije ustanovljavanje zaliha svih vrsta, naročito sena oko **Orahova**. Ograničeni mot. kol. prostor¹⁰ staviće na raspolaganje Qu.

f. Lejzer¹¹

racije »Brandfakel«). O tome vidi i zapovest 187. rezervne divizije od 8. januara za razbijanje 11. krajiške NOU brigade na području Kozare u AVII, NAV-T-314, ir. 561, s. 172—6.

⁷ O dejstvima 2. kozačke (kavkaske) brigade (3, 5. i 6. puk) vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 188: izveštaj 1. kozačke divizije od 24. januara 1944 (ovaj izveštaj je izvod iz dokumentacije sa procesa fašističkim rukovodiocima nemačkog Trećeg Rajha u Nirnbergu. Original izveštaja nalazi se u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 344—7) i plan operacije u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 216.

⁸ Divizija je imala zadatak da obezbedi dejstvo Borbene grupe »Ebert«. Bliže o tome vidi AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 167—70: izveštaj Borbene grupe »Ebert« od 17. januara o završetku operacije.

⁹ O zauzimanju polaznog položaja za napad Borbene grupe »Ebert« 9. januara 1944. vidi izveštaj K-de 15. BAK-a od 9. januara 1944. u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 155.

Operacija je počela 11. a završena je 16. januara 1944. godine. Nemačke jedinice nisu uspele da nanesu poraz 8. i 11. krajiškoj NOU brigadi, koje su uspele da se pravovremeno izvuku i da nemačke jedinice potom napadnu s leđa. Opširnije o toku ove operacije vidi dok. br. 13; tom IV, knj. 21, dok. br. 188; AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 205—6, 211—2, 229—30, 232 i 237—8: izveštaje K-de 15. BAK-a od 12. do 17. januara 1944. o toku akcije i završni izveštaj K-de 15. BAK-a od 21. januara 1944. na snimku br. 166; NAV-T-314, r. 561, s. 167—70; izveštaj Borbene grupe »Ebert« od 17. januara 1944. o toku i završetku operacije »Brandfakel«; Grupa autora, *ORNJ*, str. 52, 54, 57 i 68.

¹⁰ motorizovani kolski prostor

¹¹ Emst

Dostavljeno

Borbenoj grupi »Ebert«	1. primerak
373. div.	2. primerak
1. koz. div.	3. primerak
Ia, Qu, Ic, IIa ¹²	4, 5, 6, 7. prim.

BR. 11

**NAREĐENJE KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KOR-
PUSA OD 10. JANUARA 1944. GODINE 114. LOVAČKOJ DI-
VIZIJI ZA SMENU U SEVERNOJ DALMACIJI I GORSKOM
KOTARU, TE O PRAVCIMA PREMEŠTANJA 114. DIVIZIJE
U ISTRU RADI SMENE 71. PEŠADIJSKE DIVIZIJE¹**

512 — 10. 12 — 14.30²

STROGO POVERLJIVO

Ru

Telegram

KR

114. div. pred.: 1740³

na znanje: 392. div. pred.: 1825⁴

Prilog uz
K.T.B.
Br. C 2 28/44

¹² Personalno odeljenje za oficire

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 562, is. 993.

² ³ i ⁴ Podaci o vremenu i datumu predaje dokumenta dopisani su rukom.

⁵ Četvrtasti pečat K-đe 15. BAK-a.

- 1.) 114. div. treba u odbrani obale da smeni 71. p. d. (komandno mesto **Opatija**).⁶ U tu svrhu 114. div. stiže u **Istru** maršovanjem.⁷

Konspirativni naziv pokreta »Nibelungenfart«.⁸

- 2.) Zadaci div. pri premeštanju:

- a) Razbiti bande koje se nalaze u **Lici** i **Primorju** sa obe strane puteva za marš.⁹

Poželjno prokrstariti patrolama područje jugozapad. Krbavsko polje.¹⁰

- b) Severnodal. luke, pre svega na odseku **Karlobag — Senj**, do smene od strane 392. div. držati u svojim rukama.¹¹

⁶ Ta divizija formirana je 1939. godine; januara 1943. razbijena je kod Lenjimgrada; aprila 1943. preformirana u Danskoj; avgusta 1943. prebačena je u Istru, odnosno Sloveniju; januara 1944. povučena je u Italiju; decembra 1944. vraćena ponovo na istočni front (u južnu Mađarsku). O tome vidi *Order of Battle of the German Army*, Military Intelligence Division, War Department, Washington 25, D. C., 1945, str. 162 (dalje: *Order of Battle of the German Army*). Šedamdeset prvih dana do 11. januara bila spremna za marš sa glavninom raspoređenom u Opatiji, Rijeci, Postojni i Trstu (AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 900: izveštaj K-de 15. BAK-a od 11. januara 1944).

⁷ Prvobitno je bilo predviđeno (2. januara 1944) da se 114. lovačka divizija prebaci u Istru (u sastav 14. armije) železnicom (ukrcali rejoni na odseku Karlovac — Zagreb). Međutim, kasnije, 8. januara, taj plan je izmenjen pa je naredeno da se divizija uputi maršem. Opširnije o tome vidi AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 1014—5: naređenje K-de 2. OkA od 2. januara 1944. K-di 15. BAK-a za premeštaj 114. divizije, s. 1000—2, 1013 i 1016; naređenja i izveštaji K-de 15. BAK-a od 3. 4. i 8. januara 1944. i s. 995—9: zapovest K-de 114. lovačke divizije od 6. januara 1944. za marš pravcem Obrovac — Sinj — Drniš — Knin — Lapac — Bihać — Slunj radi utovara na prostoriji Karlovac — Zagreb.

⁸ »Nibelungenfahrt« (»Lutanje Nibelunga«, »Putovanje Nibelunga«)

⁹ U Lici i Primorju u to vreme nalazile su se jedinice Operativnog štaba za Lillku i 13. NOU divizije (tom V, knj. 23, dok. br. 91 i knj. 24, dok. br. 28 i 77; Grupa autora, *ORNJ*, str. 38 i 64—7).

¹⁰ Ova rečenica je u originalu dopisana rukom. Inače, ta akcija je dobila šifrovani naziv operacija »Krbavsko polje« (Unternehmen »Krbavsko polje«). Međutim, K'da 2. OkA svojim naređenjem od 18. januara 1944. tu operaciju nije odobrila (AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 1074). O tome vidi ratni dnevnik K-de 15. BAK-a u AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 1062 i naređenje K-de 15. BAK-a od 13. januara 1944. o odlaganju akcije (s. 1076).

¹¹ Komanda 15. BAK-a, u svome izveštaju od 8. januara 1944. K-di 2. OkA, predvidela je čišćenje ovoga odseka u sadejstvu 114. lovačke divizije sa 392. legionarskom divizijom i 92. grenadirskim motorizovanim pukom (AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 1000—1). O tome vidi i tom V, knj. 24, dok. br. 77.

- c) Crveni komandni centar, za koga se pretpostavlja da se nalazi u **Drežnici** (22 severoist. od Senja), specijalnom akcijom iznenadno likvidirati.¹²
- 3.) Marševska ruta za glavninu div.: **Gračac — Gospić — Otočac — Žuta Lokva — Senj — Crikvenica — Rijeka**, sa delovima, pre svega noćnim marševima, od **Karlobaga**, preko **Jablanca**, za **Senj**.¹³
- 4.) Pokret iz rejonu **Gračac — Knin** 12. 1. Prednji odred napred. Prednji odr. mora 20. 1. da stigne u komandno mesto 71. pd., u **Opatiju**, pored toga konačarske grupe pukova i bat. za preuzimanje novih obalskih sektora.¹⁴

¹² Ta operacija (u sklopu opšte operacije »Adler« <— »Orao«), u kojoj su učestvovali delovi 114. i 392. divizije i ustaško-domobranske i četničke snage, izvodila se pod šifrom »Drežniea«. Operacija je počela 23. a završila se 29. januara 1944. Plan operacije bio je da se napad na širi rejon Drežnice izvrši sa dve borbene grupe: Severnom iz sastava 291. legionarske divizije, i Južnom, iz sastava 114. lovačke divizije. Severna grupa (ojačani 847. puk) imala je zadatak da nastupa pravcem Ogulin — Jasenak — Drežniea, a Južna pravcem Oštarije — Jezerane. Cilj im je bio da se obe spoje kod Jezerana (koje je 114. divizija trebalo da zauzme do 25. januara), a potom da preko Brinja produže za Senj. Rezerva (392. izviđački bataljon) nalazila se u Ogulinu. Nemačke jedinice su u ovoj akciji bile vrlo okrutne. Na prostoriji Drežnice palile su sve kuće, a dobar deo stanovništva sitreljale. Uništile su 20 uređenih partizanskih bivačnih prostorija i spalile partizansku bolnicu u Mošunama sa 50 kreveta. Opširnije o toj akciji vidi tom V, knj. 23, dok. br. 91 i 107; knj. 24, dok. br. 28 i 77; AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 266, 271, 290—1, 311 i 521 i r. 562, s. 960, 968 i 969; izveštaji i naređenja K-de 15. BAK-a od 22, 23, 27. i 30. januara i 4. februara 1944. o organizaciji, toku i rezultatima operacije na »partizansku Drežniou« (operacijska karta je u r. 562, s. 1017); Arhiv VII, reg. br. 1/12—6127—34 i 1/3—5746—49, k. 41/1; izveštaj 114. divizije o dejstvima u drugoj polovini 1944. godine i o počinjenim zločinima.

¹³ Za izvršenje ovoga zadatka, 114. divizija formirala je tri marševske grupe: »Berger« (721. lovački puk, bez 1. bataljona, sa 114. izviđačkim bataljonom, 2. i 3. divizion 66L art. puka, 3. četa 114. inž. bataljona, 114. protivtenkovsfcij divizion i 661. dopunski bataljon), »Niedermajer« — Niedermeier (Stab 661. art. puka sa 1. bataljonom 721. lovačkog puka i 1. četom 114. inž. bataljona) i »Soh« — Schoch (741. lovački puk sa 2. četom 114. inž. bataljona i 1. četom 721. lovačkog puka). Bliže o tome vidi zapovest Štaba 114. lovačke divizije od 10. januara 1944. i AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 978—85.

Inače, za ovaj plan marša 114. lovačke divizije K-da 15. BAK-a, na svoj zabtev od 12. januara (AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 988—9), dobila je saglasnost K-de 2. OkA 13. januara 1944 (AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 986).

¹⁴ Bliže o pokretima Prednjeg odreda i pojedinih grupa i rokovima za pristizanje u pojedine rajone za smenu 71. pešadijske divizije, vidi AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 978—85, s. 988—9; izveštaj K-de 15. BAK-a od 12. januara 1944. godine i s. 987; naređenje K-de 15. BAK-a od 12. januara 1944. o izmenama u planu marša.

Karta marša je u AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 1017.

- 5.) Oko 25. 1. krenuće glavnina 392. p. d. iz rejona **Ogulin** prema jugu za posedanje obalskog odseka **Senj — Karlobag**. Vremenski interval biće premošćen angažovanjem jednog pion. des. bat. Naređenje o tome izdaće se kasnije.¹⁵

XV brd. AK
Ia, str. pov. br. 51/44.
10.1.44.

16

f. Lejzer¹⁷

Pfaferot¹⁸

¹⁵OdasIato: Qu, Ic, Ia
Nafü²⁰

Dyadeset sedmog januara za 114. diviziju završena je operacija »Drežnica« i K-da 15. BAK-a joj je tada naredila da, zbog situacije u Istri, mora do 31. januara 1944. sa svojim zadnjim delovima napustiti armijsko područje (vidi AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 965 i 967), što je, stvarno, i učinila: 1. februara napustili su poslednji delovi divizije (osim jednog bataljona) područje 15. BAK-a odnosno 2. OkA (vidi AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 1096; ratni dnevnik K-de 15. BAK-a za 31. januar 1944. s podacima da su jedinice divizije za vreme dejstava na području NDH ubile 18.737, a zarobile 386 neprijateljskih vojnika, i da su istovremeno sopstveni gubici divizije iznosili 803 vojnika, podoficira i oficira, NAV-T-312, r. 1639, s. 636—7; izveštaj Armijske grupe »fon Cange« od 25. januara 1944. K-di Jugozapada (Grupa armija »C«) o pokretu 114. divizije, NAV-T-314, r. 361, s. 496; izveštaj K-de 15. BAK-a od 1. februara 1944. K-di 2. OkA o prebacivanju skoro čele divizije u širi rejon Rijeke i s. 382—5; izveštaj Staba 114. lovačke divizije od 31. januara 1944. K-di 15. BAK-a o prelazu korpusne granice.

¹⁵ Naređenje je izdato 13. januara 1944. Po tome naređenju, 392. legionarska divizija imala je da pređe u nastupanje 23. januara od Ogulina, preko Jasenka i Drežnice, i da je u rejonu Zagreb — Karlovac smeni 1. kozačka divizija (AVII, NAV-T-314, r. 560, is. 1066; ratni dnevnik K-de 15. BAK).

¹⁶ Nečitak paraf.

¹⁷ Ernst

¹⁸ Verner

¹⁹ Dalji tekst je dopisan rukom.

²⁰ Nachrichtenführer (nahrihtenfirer — načelnik službe veze).

BR. 10

IZVEŠTAJ OPUNOMOĆENIKA RAJHSFIRERA SS ZA HRVATSKU OD 11. JANUARA 1944. RAJHSFIRERU SS I ŠEFU NEMAČKE POLICIJE HAJNRIHU HIMLERU O STANJU MATERIJALNOG ZBRINJAVANJA PRIPADNIKA SS I DOBROVOLJACA U POLICIJI, INFLACIJI I IZBEGLICAMA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ¹

a

Opunomoćenik rajhsfirera SS
za Hrvatsku³
VS-Tgb⁴ pov. br. 44/44

Lični štab rajhsfirera SS
Uprava Arhiva
Akt. Br. Pov. / 120

Ka/Ba.⁵

Zagreb, 11. januara 1944.

POVERLJIVO

Predmet: Situacija zbrinjavanja za pripadnike SS i dobrovoljaca u policiji u Hrvatskoj.

Prilog: 1

Za
rajhsfirera SS i
šefa nemačke policije⁶

Komandno mesto Hohwald [Hochwald]

sa molbom za prijem na znanje:

- 1.) Nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj,⁷
Zagreb

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u. AVII, NAV-T-175, r. 21, s. 679—88.

² Četvrtasti pečat primaoca.

³ To jest: NDH.

⁴ Tagebuch (jtagebuh — dnevnik, delovodnik).

⁵ Oznaka ohradivača.

⁶ Tada se na toj dužnosti nalazio Hajnrüh Himler (Heinrich Himmler). Postavljen je na taj položaj 17. juna 1936. i ostao je na njemu do kraja rata. Bio je jedan od najvećih fašističkih ratnih zločinaca u drugom svetskom ratu. Zarobljen je krajem maja 1945. od strane Engleza i prilikom prepoznavanja otrovao se pregrizavši ampulu sa cijankalijem.

⁷ Na itoj dužnosti bio je dr Edmund Glez fon Horstenau (dr Edmund Glaise von Horstenau), general pešadije i bivši načelnik austrijskog Ratnog arhiva. Na tome položaju nalazio se od maja 1941, do 15.

- 2.) Nemačkom poslaniku⁸ u Zagrebu
- 3.)⁹ Šefu Glavne uprave SS za zbrinjavanje i snabdevanje Berlin V 15, Kurfirstendam 217
- 4.) Šefu Uprave SS za zbrinjavanje i snabdevanje za inostranstvo, Prag II, Laznovsky-obala 60
- 5.) Šefu Glavne uprave SS¹⁰ Berlin — Grinvald, Douglas ul. 7
- 6.) Šefu Glavne uprave SS za privredu Berlin — Lihterfeld — Zapad, Unter den Ajhen 126/35
- 7.) Šefu Policije za javni red¹¹ Berlin NV 7, Unter den Linden 74
- 8.) Komandantu V SS-brdskog korpusa¹², Mostar

avgusta 1944. Zamenio ga je Hans Jupe (Hans Juppe), generai-lajtnant (Generalleutnant).

General Glez fon Horstenuu izvršio ije samoubistvo u američkom zarobljeništvu 20. jula 1946. godine neposredno pred suđenje (vidi fon Zigler, n. d., str. 120).

⁸ Na toj dužnosti bio je tada Ziiifrid Kaše (Siegfried Kasehe), SA-obergruppenfirer (SA-obergruppeniführer). Sudeno mu je kao ratnom zločincu pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske od 29. maja do 7. juna 1947. Osuđen je na smrt streljanjem. Na tom procesu suđeno je, pored njega, i ratnim zločincima ustašama: Slavku Kvaterniku, Mehmedu Alajbegoviću, Fridrihu Navratilu i dr. (vidi *Politiku*, beogradsko izdanje, od 28. maja do 8. juna 1947. godine).

⁹ Redakcija nije mogla da ustanovi kako su se zvali rukovodioci ustanova pod tač. 3, 4, 6. i 10.

¹⁰ Na dužnosti načelnika tada je bio Gotlob Berger (Gottlob Berger), obergruppenfirer i general vafen SS (Obergruppenführer und General Waffen SS). Sudeno mu je od strane američkog Vojnog suda u Nirnbргу (Nürnberg) kao ratnom zločincu. Jedanaestog aprila 1949. iarečena mu je kazna od 25 godina zatvora, zatim mu je smanjena na 10 godina, da bi, ubrzo posle toga (pre 1953), bio oslobođen daljeg izdržavanja kazne (vidi dok. br. 49; *Order of Battle of the German Army*, str. 527; fon Zigler, n. d., str. 112).

¹¹ Zvali su je i Policija poretka (Ordnungspolizei). Šef Policije poretka bio je tada Kurt Dalige (Kurt Daluege), oberstgruppenfirer i generaloberst policije (Oberstgruppenführer und Generaloberst d. Polizei). Od 5. juna 1942. do 25. avgusta 1943. bio je (posle izvršenog atentata na Hajnriha Hajdriha) opunomoćeni protektor Trećeg Rajha (Reichsprotektor) za Češku i Moravsku. Osuđen je od čehoslovačkih vlasti, kao ratni zločinac, na smrt vešanjem, i obešen 24. oktobra 1946. godine (vidi fon Zigler, n. d., str. 115).

¹² Komandant 5. SS-brdskog armijskog korpusa bio je tada Artur Fleps (Arthur Phleps), obexgruppenfirer i general vafen SS. Na toj dužnosti bio je Fileps do 26. avgusta 1944, kad je opozvan a na njegovo mesto imenovan Fridrih Vilhelm Kriger (Friedrich Wilhelm Krüger), obergruppenfirer i general vafen SS. Kriger je umro 1945. godine, dok je Fleps poginuo početkom iste godine (vidi Foltman/Meler-Viten, n. d., str. 71, 127 i 128).

- 9.) Komandantu 13. SS-dobrovoljačke bosansko-hercegovačke brdske diivzije (hrvatske) Nojhamenu¹³, preko VIII vojnog okruga, Vroclav
- 10.) Oficiru za zbrinjavanje vafen SS Hrvatske
- 11.) Komandi za popunu vafen SS na Jugoistoku, Beč XIII, Glorietegase 14—16
- 12.) Komandi za popunu vafen SS na Jugoistoku, Dinstštele¹⁴ Hrvatska
- 13—20.) Rezerva

Rajhsfireru!

Porast cena i situacija snabdevanja u Hrvatskoj iziskuju da se visina sadašnjih plaćanja hranarine odmah podvrgne kontroli i povećanju.

Plaćanja koja se sada vrše, a koja daleko zaostaju za hrvatskim nadnicama i platama, ne daju porodicama — koje imaju pravo na zbrinjavanje — nikakvu osnovu za život. Kod najvećeg broja onih koji dobijaju hranarinu vlada teška beda, koja u sve većem broju vodi do dezertiranja dobrovoljaca, a često i do totalnog nemanja volje za obavljanje službe i do zamora od rata.

Postoji opasnost da se izgubi poverenje hrvatskih državljana prema nemačkom zbrinjavanju i nemačkoj pravdi, što, pak, neprijatelji Rajha temeljito koriste u propagandne svrhe. Svaki dalji uspeh vrbovanja će izostati i teško da bi se moglo sprečiti raspadanje postojećih jedinica ako se ne izvrši hitna izmena.

Nemački Vermaht, sa svim svojim hrvatskim jedinicama, nalazi se u istoj situaciji, osim kod određenog kruga oficirskog kora, koji osim nemačkih plata vuče još i hrvatsku platu, no isto je do sada kod SS i policije poglavnik¹⁵ odbijao.

I. Porodično zbrinjavanje

Kao što je poznato, porodično zbrinjavanje (AU)¹⁶ se izračunava prema dohotku koji je dobrovoljac imao u momentu odlaska u vojsku.

¹³ Neuiharnmer

¹⁴ Dienststelle. Redakcija je zadržala nemački naziv, pisan fonetски, pošto' nema odgovarajućeg naziva u prevodu. Odgovarao bi najpnbližnije pojam: službeni ured.

¹⁵ Ante Pavelić. Umro novembra 1959. u Madridu (Španija).

¹⁶ Skraćenica od reči Angehörigenunterhalt (porodično zbrinjavanje).

Sledeći primer je jedan od većine slučajeva porodičnog zbrinjavanja u Hrvatskoj: jedan fabrički radnik — u poljoprivredi je situacija još gora — zarađivao je, prema svojevremenoj proceni zarada, prilikom svog dobrovoljnog odlaska u vojsku u martu—aprilu 1943. godine mesečno oko

kuna¹⁷ 6.000 —

on danas dobija sa dodatkom za dvoje dece mesečno

kuna 3.800,—

Da ovaj čovek nije otišao u vojsku, danas bi zarađivao mesečno

kuna 10.000,—

i više i tako bi raspolagao ovim iznosom za životne troškove svoje porodice.

Ovo povećanje mesečnih primanja ne postiže se samo povećanjem mesečnih zarada, već naročito vanrednim i od države propisanim dodacima.

U Nemačkoj jedna porodica i danas još može da živi od porodičnog zbrinjavanja koje je utvrđeno na početku rata. Opadanjem kupovne moći kune, u Hrvatskoj više nije data osnova za život sa hranarinom čija je visina utvrđena pre 6 meseci (kao što to gornji primer pokazuje). Ovo je naročito naglašeno jednom novom, neobjavljenom naredbom poglavnika, prema kojoj se, sa dejstvom od 1. 1. 1944. godine, svim hrvatskim državnim službenicima (uključujući i oficire i podoficire) povećava plata do 250%.

Dodeljivanje namirnica od strane hrvatskih vlasti uz limitirane cene vrši se samo u nekoliko hrvatskih gradova i samo za određene fabrike koje proizvode naoružanje.

Naši primaoci zbrinjavanja jedva da imaju neke koristi od ovih plaćanja na osnovu odredaba i okolnosti. Osim toga, količine koje se dodeljuju nisu dovoljne za normalan život. Najveći broj onih koji primaju zbrinjavanje samim tim moraju da nabavljaju svoje potrebe za život *u slobodnoj trgovini*. Molim Vas da cene u slobodnoj trgovini uzmete iz priložene specifikacije koju je izdala NSDAP¹⁸ — Nacionalna grupa u Hrvatskoj¹⁹ — za mesec oktobar 1943. Od oktobra do decembra nastalo je dalje, vrlo uočljivo, povećanje cena, delimično može da se registruje i udvostručenje istih. Novu predmetnu specifikaciju izdaće NSDAP za državu Hrvatsku u januaru 1944. U januaru—februaru 1944. god. očekuje se daljnje vrlo veliko povećanje indeksa troškova života na osnovu novih

¹⁷ Novčana jedinica u NDH.

¹⁸ To je skraćena za Nacionalsocijalističku nemačku radničku partiju, zvaničan naziv nacističke partije (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei).

¹⁹ Na snimku originala piše: Landesgruppe Croatien.

poreskih zakona, čime će trenutni indeks poskupljenja od okruglo 9000 (100 u mesecu avgustu 1939. godine) i dalje rapidno porasti.

Jedna porodica sa zbrinjavanjem od mesečno kuna 3.800 mogla je za ovaj novac da kupi za **tri** osobe sledeće:

<i>U oktobru 1943. god.</i>	<i>U januaru 1944. god.</i>
oko 13 kg brašna ili	3 kg brašna ili
4,5 kg mesa ili	2,5 kg mesa ili
2,5 kg butera, odn. masti, ili	1,5 kg butera, odn. masti, ili
0,30 m ³ drva.	0,20 m ³ drva.

O nekim novim nabavkama, kao odeći, rublju ili cipelama, kao ni o većim opravkama, pođonjenju cipela, itd., ne može biti ni reči. Kako platiti sve ostalo što je potrebno za život, npr. kiriju, svetio, troškove lekara, školske knjige itd., ostaje otvoreno pitanje.

Sagledavajući situaciju, hrvatska vlada je u više navrata izdala naredbu'da se isplate jednokratne pomoći svim zaposlenima.

Tako je u avgustu i decembru 1943. godine isplaćena pomoć od po 10—20.000 kuna (zavisno od porodičnog stanja).

Zatim je naredeno da se za Božić mora isplatiti dupla plata za mesec decembar. U januaru—februaru 1944. verovatno će se opet narediti neka vanredna isplata.

Hrvatska vlada i ustaše takođe daju svojim pripadnicima, u dozvoljenoj i nedozvoljenoj formi, takozvana jednokratna primanja u gotovu i u robi, jer i njihovi pripadnici inače ne bi mogli da opstanu.

Nasuprot tome stoji činjenica da oficir za zbrinjavanje u vafen SS nije mogao da isplati jednokratnu pomoć za zimu u visini poslednje hrvatske pomoći, koju sam tražio, iako je iznos — potreban za ovo plaćanje — odmah odobren od Uprave SS za zbrinjavanje i snabdevanje za inostranstvo, jer je isplatu u kunama odbila Vrhovna komanda Vermahta. Molim Vas, rajhsfirere, da po proveru ove situacije, naredite da se

- 1.) jednokratna pomoć za zimu odmah isplati i da se za to potrebni iznosi u kunama odmah najhitnije stave na raspolaganje od strane Vermahta ili nekog drugog mesta,
- 2.) od januara 1944. godine tekuća mesečna porodična hrana-rina poveća za 100%, uključujući i razne dodatke,
- 3.) ako je potrebno, ovlasti oficir za zbrinjavanje da u pojedinačnim slučajevima isplati dalje jednokratne pomoći do kuna 20.000 godišnje za svaku porodicu,

- 4.) pri daljem dokazanom inflacionom razvoju troškova života u Hrvatskoj odmah prilagode stavovi porodičnog zbrinjavanja novom nivou cena na osnovu indeksa troškova života, koji utvrđuje NSDAP — za državu Hrvatsku —.

II. Vojna primanja

Naredbom vafen SS i policije, jedinstveno su utvrđeni stavovi vojnih primanja. Prema toj naredbi, obračun se mora izvršiti prema »zvaničnom obračunskom kursu«. Posledica ove naredbe i utvrđenog obračunskog kursa, koji je u praksi odavno prevaziđen, je sledeća:

Primer za jednog podoficira — vojni platni razred 14:

- a) Oženjen podoficir u Rajhu prima mesečno RM²⁰ 145.
Sa ovim RM 145, podoficir, odn. njegova žena, može pod određenim uslovima da živi u Rajhu.
- b) U Rumuniji ista žena podoficira može sa RM 145 koji joj pripadaju da živi bolje nego u Rajhu.
- c) U Srbiji će ista žena podoficira moći da živi još samo jako bedno.
- d) U Hrvatskoj će žena podoficira sa primanjem od RM 145 umreti od gladi.

Ovaj primer podoficira razumljivo da se može isto tako primeniti na sve druge grupe vojnih platnih razreda.

Kapetan prima u Hrvatskoj za svoju ženu RM 270 = *kuna* 5.400, od kojih ona jednostavno ne može da živi ako ne nađe još neka dodatna primanja u bilo kakvoj formi.

No, prema običajima zemlje, za ženu oficira je tako reći nemoguće da obavlja manuelni rad ili da se negde zaposli.

Gore navedena činjenica izgleda da se na osnovu svih naših zahteva pročula i u Berlinu, jer je sada odobreno 100%-no povećanje stavova vojnih plata — *ali samo za rajhsdojčere*,²¹

Ova odluka, koja je ovde nerazumljiva, poražavajuće se odražava u Hrvatskoj na sledeći način:

- a) Porodica podoficira Adama, rajhsdojčera, koja živi u Brodu na Savi, dobija 100%-no povećanje vojnih primanja i time, umesto dosadašnjih RM 145, dobija sada RM 290. Jeste da ovo povećanje ni izdaleka ne odgovara indeksu poskupljenja, ali ipak predstavlja neku olakšicu.

²⁰ Reichsmarke (nemačka novčana jedinica — rajhsmarka iz vremena Trećeg Rajha).

²¹ Reichsdeutscher (Nemac rođen i nastanjen u Trećem Rajhu), za razliku od Volksdeutscher (Nemca rođenog i nastanjenog van granica Trećeg Rajha).

b) Hrvatski podoficir Sertić, koji se rame uz rame sa njim bori protiv istog neprijatelja, ne dobija nikakvo povećanje, tako da njegova žena, koja takođe živi u Brodu, i nadalje mora da izađe na kraj sa RM 145, tj. mora i dalje da glada u istom obimu.

Jedan oženjeni hrvatski podoficir u hrvatskoj vojsci ili hrvatskoj policiji dobija, pak, umesto dosadašnjih kuna 4.050 = RM 202,50, sada od 1. 1. 1944, na osnovu nove naredbe poglavnika, kuna 9.850 = RM 492,50.

Gornji primeri mogu se opet proizvoljno proširiti na sve oficire.

Više je nego razumljivo da sa ovakvim odlukama gubimo simpatije hrvatskih ljudi i oficira, štaviše, ovakvim postupcima ih neminovno teramo neprijatelju u ruke.

Svakako da se ovako ne mogu tretirati prijateljski narodi, naročito pak pripadnici sopstvenih trupa, koji su svi jednako položili zakletvu Adolfu Hitleru.

Molim Vas, rajhsfirere, da naredite:

- 1.) da se odmah isplati 100%-no povećanje vojnih plata svim drugim primaocima vojnih primanja, a ne samo rajhsdojčerima,
- 2.) da se ubuduće u svim slučajevima izostavi klasifikacija na rajhsdojčere i nerajhsdojčere, jer bi političke posledice jednog takvog odvajanja morale da dovedu do katastrofe po pitanju poverenja u Rajh,
- 3.) da se visina vojnih platnih razreda, isto kao i hranarina za porodice, prilagodi analogno mom predlogu I, tačka 4.

III. Obezbeđenje ishrane

U smislu usmene naredbe rajhsfirera SS od 12. jula 1943, počeo sam da podižem jednu sopstvenu organizaciju za podelu namirnica (prodavci pod ugovorom, trgovci itd.) pripadnicima SS i dobrovoljaca u policiji.²²

Do sada je u 11 raznih mesta otvoreno 12 mesta za izdavanje namirnica, koja, zajedno, snabdevaju okruglo 17.000 članova porodica sa malim sledovanjima namirnica. Ova sledovanja

²² Ta ustanova nazivala se »SS-Fiirsorgeoffizier Kroatien in Agram« i imala je u svome sastavu 10 oficira, 25 podoficira, 142 vojnika i 53 službenika. Međutim, traženo je njeno rasformiranje, jer se smatralo da je ustanova u povlašćenom položaju u odnosu na pripadnike drugih rodova vojske (osim za SS-pripadnike) i vođena je oko toga problema prepiska, u februaru i martu 1944, između Vrhovne komande Vermahta i rajhsfirera SS i drugih ustanova SS. Opširnije o tome vidi AVII, NAV-T-175, r. 21, s. 614—641.

su prema hrvatskim propisima iznosila u poslednjim mesecima:

dnevno	150 g hleba
mesečno	1 kg brašna
	200 do 300 g šećera
	200 g ulja ili masti
	4 do 5 kg krompira
	200 g soli.

Teškoće, koje se sa svih strana suprotstavljaju ovim organizacijama za podelu namirnica, su neopisive. No, uprkos tome dalja široka izgradnja ove organizacije za snabdevanje jedina je mogućnost da se barem jednom delu od okruglo 200.000 članova porodica stvori sasvim skromna osnova za život, bez obzira na dalje posledice inflacije.

Da bi se ova akcija i dalje uspešno razvijala, molim Vas, rajhsfirere, da izdate sledeća naređenja:

- 1.) Obezbeđenje ishrane i životnih potreba za članove porodica pripadnika SS i dobrovoljaca u policiji iz Hrvatske, koji imaju pravo na zbrinjavanje, treba potpomagati daljom izgradnjom mesta za raspodelu i nabavkom potrebnih životnih namirnica i potrošnih artikala. Teškoće i birokratske smetnje se moraju prebroditi.
- 2.) Glavna uprava SS za WV [privredu] stavlja na raspolaganje kapital koji je potreban za nabavku životnih namirnica, itd. Troškovi organizacije i gubici koji se pojavljuju kod nabavljanja robe (napadi partizana, gubitak pri transportu) idu na teret Rajha.
- 3.) Železnički transport koji je potreban za obezbeđenje ishrane ima da se vrši kao transport za vafen SS, celokupno obezbeđenje ishrane je institucija vafen SS.

IV. Opskrba izbeglica

Usled borbi partizana u Hrvatskoj, trenutno se nalaze u bekstvu okruglo 230.000 ljudi, od toga samo oko 210.000 sa bosanskog područja. Položaj ovih ljudi je najgori što se može zamisliti. Kakve se sve tragedije odigravaju među ovom masom, pre svega niko ne može ni da opiše.

Staranje o izbeglicama koje vrši hrvatska vlada je pokušaj sa nedovoljno sredstava, koga niko živi ne uzima za ozbiljno. Do kraja decembra je u 99 raznih okruga obuhvaćeno brojčano okruglo 208.000 izbeglica.

Prema pažljivoj proceni, među ovih 208.000 izbeglica nalazi se najmanje 80.000 članova porodica pripadnika SS i dobrovo-

ljaca u policiji, koji imaju pravo na zbrinjavanje.²³ Obuhvatiti iste poimenično i proveriti to, do sada je uspelo samo kod nekoliko hiljada, pošto izbeglicama u većini slučajeva nedostaju dokazi svake vrste za njihove podatke. Osim toga, najmanje 80% izbeglica je nepismeno, što naročito otežava njihovo registrovanje.

Većinu izbeglica predstavljaju Muslimani. U velikom broju slučajeva oni su i u mestima gde su izbegli bespomoćno izloženi teroru svojih neprijatelja i često korupciji svojih zaštitnika.

Do sada sam pažljivo pratio problem izbeglica d u nekim slučajevima sam mogao da intervenišem preko šefa policije područja, kao i preko oficira za zbrinjavanje vafen SS. Više do sada nisam mogao da učinim, pošto postoji opasnost da bi svaka intenzivnija opskrba osoba koje imaju pravo na naše zbrinjavanje naišla na odbijanje ili, u najmanju ruku, na neprijatan prijem kod hrvatskih vladinih mesta, koji bi ovakvu prioritetnu opskrbu tumačili kao potpomaganje muslimanskih stremljenja ka autonomiji.

S obzirom na Muslimane u 13. SS-dobrovoljačkoj bosansko-hercegovačkoj brdskoj diviziji,²⁴ kao i na svetski problem muslimana, ipak ponovo treba proveriti da li Vi, rajhsfirere, ipak ne zahtevate naročiti tretman izbeglica koje imaju pravo na zbrinjavanje.

U slučaju da Vi, rajhsfireru, naredite naročito zbrinjavanje, molim Vas da izdate naređenja:

- 1.) Izbegle članove porodica pripadnika SS i dobrovoljaca u policiji koji imaju pravo na zbrinjavanje, treba posebno tretirati. Izbeglice najpre treba smestiti u odgovarajuća mesta (izbegličke logore), odvojeno prema veroispovestima, i snabdeti ih najpotrebnijim stvarima za život.

Čim se muslimanska područja oslobode od neprijatelja i očiste, Muslimane treba vratiti u ova područja. Kod ponovnog naseljavanja treba izbeglice — u okviru mogućnosti — materijalno pomoći i potpomagati ih.

- 2.) Dodatna sredstva koja su potrebna za zbrinjavanje izbeglica treba da pripremi Glavna uprava SS za WV u saradnji sa Glavnom upravom SS za zbrinjavanje i snabdevanje. Visina potrebnih iznosa može se utvrditi tek na osnovu iskustva iz prvih meseci.

²³ U vezi toga stanja, SS-obergrafenfirer Berger predložio je 14. februara 1944. da svaki pripadnik SS dobije poklon-paket sa 6 kg brašna, 150 g masti, 200 g šećera, 200 g soli, 200 g testenina i 500 g mahunaštog povrća (AVII, NAV-T-175, r. 21, s. 630).

²⁴ Bliže o formiranju te divizije vidi tom IV, knj. 35, dok. br. 140.

3.) Za šefa snadbjevanja izbeglica kod opunomoćenika rajhsfirera SS u Hrvatskoj određujem SS-oberfirera²⁵ i majora policije Kaserera [Kasserer].²⁶

Pošto ne treba očekivati da će, pri sadašnjem položaju partizana, u sledećim mesecima doći do okupiranja policijske zone IV u Kninu policijskim snagama, SS-oberfirer Kaserer bi se mogao osloboditi za ovu dužnost. Pošto oberfirer Kaserer zna jezik zemlje, a i inače je energičan, čini mi se da je pogodan da preuzme ovaj vrlo, vrlo težak zadatak i da ga uspešno reši.

Pokušao sam, rajhsfirere, da Vam gore u kratkim rečenicama dam sliku sadašnje situacije zbrinjavanja u Hrvatskoj.

Svestan sam da svaka daljnja izgradnja zaštite za porodice pripadnika SS i dobrovoljaca u policiji predstavlja politiku prvog reda, pošto sredstva koja su potrebna za ovo verovatno mogu da se ostvare jedino izmenom sadašnjeg, neodrživog obračunskog kursa rajhsmarka — kuna.

Istovremeno sam sebi dozvolio da Vama, rajhsfirere, podnesem predloge za Vaše naredbe za dalji rad po pitanju zbrinjavanja u Hrvatskoj. Moji predlozi usaglašeni su sa pojedinim referentima u mojoj komandi.

Na kraju želim još jednom da ukažem na hitnost rešenja mojih gore navedenih predloga, kako bi se hranarina u Hrvatskoj prilagodila devalvaciji novca i ponovo dovela na visinu koja je potrebna za život.

Hajl Hitler!²⁷
Vaš pokorno odani
Kamerhofer²⁸
SS-gruppenfirer
i general-lajtnant policije²⁹

L'čni štab RF SS	Prilozi
Primljeno: 17. jan. 1944	Pril.
Del. br.: p 32/2/44	
na: ... ³¹	

²⁵ Oberführer. Odgovara međučinu između pukovnika i general-majora KoV'a.

²⁶ Redakcija nije mogla da mu ustanovi ime.

²⁷ Heil Hitler! (Živeo Hitler). Nemački nacistički pozdrav kojim su se međusobno oslovljavali pripadnici nemačkih oružanih snaga uz uporedno podizanje desne ruke s ispruženom šakoan.

²⁸ Konstantin Kammerhofer. Bio je tada opunomoćenik rajhsfirera SS za Hrvatsku.

²⁹ SS-Gruppenführer und Generalleutnant d. Polizei. Odgovara činu general-potpukovnika.

³⁰ Cetvrtasti pečat primaoca: Lični štab rajhsfirera SS (RF SS).

³¹ Nečitak paraf.

BR. 13

IZVEŠTAJ KOMANDANTA 42. LOVAČKE DIVIZIJE OD 14. JANUARA 1944. KOMANDI 69. ARMIJSKOG KORPUSA O DEJSTVIMA DIVIZIJE U SLAVONIJI I SEVEROISTOČNOJ BOSNI OD 13. DECEMBRA 1943. DO 12. JANUARA 1944. GODINE¹

42. lovačka divizija²
Ia/E Az. 5 LB³

Prilog 14a

Pov. br. 662/44

St. Qu. 14. 1. 1944.

KTB

POVERLJIVO

Predmet: Procena situacije.

Komandi 69. AK

Procena situacije za vreme od 13. 12. 43. do 12. 1. 44.

Uz I: Politička situacija:

U izveštajnom periodu opet se potvrdilo da su uspehe koje je nemački Vermaht izborio, oružjem i svojim pristojnim držanjem, po njegovom povlačenju hrvatske civilne i vojne vlasti u najkraćem vremenu proćerdale. Hrvatska stranka ništa

¹ Snimak ovarenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1556, s. 454—9.

² Ta divizija se do 10. januara 1944. nazivala: 187. rezervna divizija. Njeno preformiranje naređeno je u januaru 1944. godine, kad je 10. januara dobila naziv: 42. lovačka divizija. Ali je njeno potpuno formiranje trebalo da se završi tek do 1. maja 1944. Brojno stanje 42. divizije je 11. januara 1944. bilo: 181 oficir, 47 službenika, 1507 podoficira, 9921 vojnik, 95 pripadnika drugih nacionalnosti i 1811 konja, a od naoružanja: 381 mitraljez i puškomitraljez, 88 minobacača, 12 pt topova i 28 topova i haubica (AVII, NAV-T-314, r. 1547, s. 812; brojno stanje 187. rezervne divizije, odnosno 42. lovačke divizije, na dan 11. januara 1944, r. 1545, s. 1305; naređenje 69. rez. AK za preimenovanje 187. rezervne u 42. lovačku diviziju).

³ Nemci su obično na tome mestu stavljali inicijale lica koje je dokumenat obrađivalo. U ovome slučaju redakcija nije mogla da ustanovi čiji su to inicijali. Međutim, ponekad se za delovodni protokol upotrebljavala i skraćunica LB od reči Leitfadeflbuch. Mada se ova skraćunica obično upotrebljavala ispred broja, redakcija ne isključuje mogućnost da je u ovom slučaju stavljena iza broja.

ne čini da bi na ove uspehe nadogradila i jednakim i pravednim postupkom prema svim slojevima stanovništva, hrvatskim ili srpskim, obezbedila poverenje. Naprotiv, koristi se situacija koju je stvorio nemački Vermaht da bi se obavili sopstveni poslovi. Seljaku se otkupljuju njegovi poljoprivredni proizvodi po jednoj ceni s kojim on, usled inflacionog stanja valute, ne može ništa da započne.

Ali monopolska roba, kao so, šećer, duvan i petroleum za osvetljavanje itd., na koju seljak polaže pravo kao na protuuslugu, može da se nabavi samo na crnoj berzi po preterano visokim cenama. Naravno da banditi iskorišćavaju ovaj »pritudni otkup« za stvaranje raspoloženja protiv Nemačke na taj način što šire glasine da se sve te stvari šalju u Nemačku.⁴ Hrvatske vlasti ne preduzimaju ništa da se ovim glasinama stane na put. Niti preko štampe kao ni preko radija. Stanovništvo ništa ne zna šta se iz Rajha stalno uvozi u Hrvatsku.

Hrvatska vojska dozvoljava da joj banditi nametnu zakon delovanja. Čeka šta će neprijatelj preduzeti umesto da sama deluje, da pronade neprijatelja, da ga goni ili, pak, da ga samo uznemirava. Ali, kad se usled sopstvene neangažovanosti nešto dogodi, ili, pak, samo zbog neproverenih glasina nešto sazna o prikupljanju bandi i navodnim namerama neprijatelja na ovu ili onu hrvat, posadu, onda se kuka za nemačkom pomoći i ogromno se preteruje u jačini bandita.

Prebegavanje hrvat, bataljona ili pojedinih vojnika banditima smanjilo se, nasuprot tome množe se slučajevi da se hrvatski vojnici, koji odlaze na odsustvo obučeni u nove nemačke uniforme, cipele, itd., sa odsustva vraćaju u civilnoj odeći sa potvrdom predsednika opštine da su im uniformu oduzeli banditi. Da li se to stvarno dogodilo, ili je vojnik na odsustvu jednostavno banditima ili bilo kome svoju opremu prodao, ne može se proveriti zbog nepouzdanosti hrvatskih vlasti.

Usled teških gubitaka koje su banditi imali poslednjih meseci, opet su prišli u pojačanom obimu prisilnom regrutovanju u mnogobrojnim mestima na području divizije. Rezultat toga bio je da se veliki broj hrv. dezertera javio svojim ustanovama. U nekim mestima došlo je do oružanog sukoba između bandita i stanovništva koje se suprotstavilo banditima. Ove pojave mogu s jedne strane da se protumače tako da se sve više i više sumnja u konačan uspeh bandita, a s druge

⁴ Te »glasine« su bile tačne. Okupator je u (taku rata nastojao da putem pljačke, rekvizicije, konfiskacije i drugim merama obezbedi slanje u Nemačku što većih količina poljoprivrednih, industrijskih i drugih proizvoda. Bliže o tome vidi dok. br. 194.

strane time da se kod bandita zapažaju metodi GPU-a⁵ i da se od toga strahuje.

Prilikom poslednjih operacija divizije, lojalno stanovništvo je u više navrata prilazilo nemačkim trupama i žalilo se da u ravničarskom predelu stanovništvo ne dobija nikakve novine, vesti, kao ni propagandističke informativne biltena, dok partizani ovu priliku koriste i ravničarski predele zasipaju improvizovanim novinama, vestima i propagandističkim biltenima.

Uz II: Situacija kod neprijatelja:

Početak decembra 43, posle zauzimanja Čazme od strane komunisti,⁶ što se tiče procene neprijatelja u severozapadnom području divizije, primećuje se pojačani pritisak prema Narta — Bjelovar iz severne Moslavine.

1. i 2. moslavačka brigada prodrle su u rejon Dubrava — Srp. Kapela, gde su predstavljale opasnost za prugu Križevci — Dugo Selo.

Jače snage 12. kom. divizije, koje su došle iz rejona Virovitica — Podr. Slatina, povukle su se u rejon oko Podr. Slatina — Našice — Paučje. Delovi ove bande napali su 14. 12. 43. Đakovo.⁷ U poslednje vreme javljeno je o većem prikupljanju bandi u rejonu . . .⁸ Gradac — Rogovac — Lozan — Vukosavljevica — Špišić-Bukovica (. . . do 12 sz. Virovitica), čija glavnina treba da se nalazi u rejonu Pitomača. Radi se o delovima 28. divizije, koji su, prema sig.[urnom] izvoru, početkom decembra opet prešli Savu između Križa i Lekenika i kroz Moslavinu se povukli u rejon sz. od Virovitice.⁹ Zapadno

⁵ To je skraćena od ruskih reči rbcvAapcTBeHHoe nojinneficKoe ynpaBjieHHe (Državna policijska uprava).

⁶ Čazmu su 28. novembra 1943. oslobodili 2. brigada i Moslavački NOP odred 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske. Opširnije o borbama za Čazmu vidi tom V, knj. 22, dok. br. 12.

⁷ Bliže o neuspehom napadu 12. NOU divizije na Đakovo vidi tom V, knj. 22, dok. br. 48.

⁸ Nečitak deo teksta redakcija je označila s tri tačke.

⁹ Prema naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 29. novembra 1943. Dvadeset osma divizija imala je zadatak da se iz rejona Čazme (Moslavina) prebaci na prostor Pokuplja (Turopolje) radi zajedničkih dejstava sa 8. NOU divizijom. Prebacivanje preko r. Save izvršeno je kod s. Oborova 6/7. decembra 1944 (tom V, knj. 22, dok. br. 15, 39, 47 i 74). Prema tome, jedinice 28. NOU divizije nisu prešle Savu prema Moslavini, već od Moslavine prema Pokuplju. Povratak 28. NOU divizije iz Pokuplja u Moslavinu usledio je po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 24. decembra 1943. Prelazak preko Save vršio se sada obrnutim pravcem. Divizija je u svome kretanju prema Moslavini, odnosno Slavoniji, ponovo prešla Savu kod s. Oborova 26. decembra 1943 (tom V, knj. 23, dok. br. 11).

odatle priključuje se Bilogorski odred. Južno od Virovitice treba da se nalazi 16. brigada, a o slabijoj koncentraciji bandi, nepoznate pripadnosti jedinica, javljeno je i iz rejonu istoč. od grada.¹⁰ Na području koje osigurava 45. rez. gren. puk, stalnu opasnost za glavnu prugu, naročito ji. od Vinkovaca, predstavljaju grupe bandi koje na smenu dolaze na područje divizije iz Fruške gore i dalje preko Save i obratno. U ovom rejonu minerski vodovi Borbenog bat. »Vojvodina«¹¹ izvršili su planske sabotaže na glavnoj pruzi i sporednim linijama.

U poslednje vreme, usled koncentracije bandi u rejonu Čelić, Bukvik — Vitanović, Zovik — Palanka i Mrtvice — Popovo Polje, počinje da se opaža povećano ugrožavanje Brčko« sa juga.

12. divizija pojavila se početkom januara, sa delovima koji su došli istočno od pruge N. Kapela — Pleternica i pojačana snagama koje su iz rejonu ji. od Daruvara prodrle u trougao Banova Jaruga — Lipik — Okučani (Daruvarski odred, Češka brigada),¹² severno od linije Novska — Nova Gradiška — Nova Kapela i na ovom odseku povećala ugrožavanje glavne pruge i mesta koja leže na njoj. Usled operacije sprovedene od strane 1/486. u rejonu Šagovina, povukla se Češka brigada u Moslavinu u rejon oko Rogoža — Bršljanica, dok su se drugi delovi pomerili u rejon na pruzi Nova Kapela — Pleternica. U rejonu Podgarić — Prokop — Popovača sada se nalazi Moslavački odred sa 3 bat.

Uz III: Sopstvena taktička situacija:

Prilikom operacije čišćenja 17. 12. 43. u rejonu Daruvar — Sirač — Pakrac sa delovima 4. hrvatske brd. brigade,¹³ ubijeno je 7 bandita, a zaplenjeno 5 pušaka, jedan pištolj i municija. Delovi 8. hrv. brd. puka¹⁴ raspršili su 23. 12. 43. u rejonu severno od Pakraca, posle dvoeasovne ogorčene borbe, jake snage bandita.¹⁵ Sopstveni gubici: 5 mrtvih (1 oficir), 2 ranjena, 3 nestala; gubici neprijatelja: 9 mrtvih izbrojano, osim toga, verovatno još veći broj mrtvih i ranjenih.

¹⁰ Na području Virovitice početkom decembra 1943. dejstvovala je 1. čehoslovačka brigada »Jan Žižka« 12. NOU divizije, a polovinom decembra Bilogorski odred Zapadne grupe NOP odreda (tom V, knj. 22, dok. br. 7 i 97).

¹¹ Redakcija nije mogla da ustanovi na ikoju se to jedinicu odnosi.

¹² Daruvarski NOP odred pripadao je Zapadnoj grupi NOP odreda (vidi tom V, knj. 22, dok. br. 47).

¹³ To jest: domobranski 4. gorski zdruzg.

¹⁴ Tačan naziv mu je: 8. gorska pukovnija.

¹⁵ Bliže o tim dejstvima protiv Bilogorskog NOP odreda vidi tom V, knj. 22, dok. br. 103.

U noći 23/24. 12. 43. dobro usmerenom art. vatrom razbijene su i rasterane jače grupe bandita koje su napale skladišta municije kod Gromačnika.¹⁶ Gubici neprijatelja: 9 mrtvih izbrojano, među kojima jedan komesar, daljih 60 mrtvih, po naređenju bandita, otpremili su stanovnici obližnjih mesta. Osim toga, verovatno još veći broj mrtvih neprijatelja.

27. 12. 43, prilikom akcije izviđanja, delovi 5. brd. puka¹⁷ razbili su kod Kapelice (13 si. Kutina) više grupa bandi.¹⁸ Sopstveni gubici: nema; gubici neprijatelja: 7 mrtvih, 10 ranjenih. 1. 1.44. napali su banditi snage 1. brd. puka¹⁹ koje su bile angažovane za osiguranje radova na mostu. Uz pomoć odmah upućenog pojačanja, banditi su rasterani. Sopstveni gubici: 2 poginula, 5 ranjenih; gubici neprijatelja: 15 poginulih izbrojano, 2 zarobljena. Veći broj poginulih i ranjenih banditi su povelili sa sobom.

Prilikom čišćenja rejona jz. od Pakraca 4. 1, delovi 8. hrv. brd. puka²⁰ razbili su kod Lovske (8 z. Lipik) jaču neprijateljsku grupu.²¹ Sopstveni gubici: 3 poginula, 8 ranjenih, gubici neprijatelja: 18 poginulih; osim toga verovatno još veći broj poginulih neprijatelja.

5. 1. manji delovi posade Podr. Slatine naneli su banditima osetne gubitke. Uz naša 2 poginula i 2 ranjena, banditi su imali 48 izbrojanih poginulih i 20 ranjenih.²² Prilikom sprovedene akcije čišćenja u šumi Breza (21 i. Našice), 2. ustaška brigada ubila je 26 bandita, 27 ih je zarobila a 35 njih je izvršilo samoubistva.

7. 1.44. Rez. gren. bat. 1/486,²³ sa ojač. 3. č. 1/486, jednom čet. domobrana i jednom policijskom čet., sproveo je operaci-

¹⁶ Napad na neprijateljeve» uporište u Gromačniku ttevršile su jedinice Operativnog štaba (2. bataljon 1. čehoslovačke brigade »Jan Žižka« i 3 čete Diljskog NOP odreda), ali, i pored više uzastopnih juriša, bez uspeha. Prema izveštaju štaba 12. NOU divizije od 26. decembra, gubici jedinica Operativnog štaba bili su 6 mrtvih i 17 ranjenih, dok su neprijateljski gubici nepoznati (tom V, knj. 22, dok. br. 105, 107, 113, 119 i 121).

¹⁷ To jest: 5. gorske pukovnije.

¹⁸ To su bili delovi Moslavačkog NOP odreda (tom V, knj. 22, dok. br. 177).

¹⁹ Tačan naziv je: 1. gorska pukovnija.

²⁰ Reč je o 1. bojni 8. gorske pukovnije (tom V, knj. 23, dok. br. 31).

²¹ To su bili 1. i 2. bataljon Posavskog NOP odreda. Bataljoni su, uprkos slabom rukovođenju u borbi, uspeli da spreče upad 1. bojne u sela Korita i Lovsku (tom V, knj. 23, dok. br. 31).

²² To je bio sukob jednog bataljona Bilogorskog NOP odreda kod s. Cabune sa ustaškom bojnom iz Podravske Slatine. Bataljon je u toj borbi imao 2 poginula (tom V, knj. 23, dok. br. 31).

²³ U dokumentu piše: Res. Gren. Btl. 1/486 (Reserve Granadierbataillon 1/486 — 1. rezervni grenadirski bataljon 486. puka).

ju čišćenja u rejonu Šagovina Kat.²⁴ i Prav.²³ Posle slabijeg otpora neprijatelja zauzeta je Šagovina Prav. i, pošto je bila poznata kao selo bandita, spaljena. Mnogobrojna municijska skladišta eksplodirala su, velike količine rezervi namirnica uništene. U gudurama, 500 i 800 m istočno od Šagovine Prav., uništen je 21 bunker za stanovanje, sa namirnicama, odećom i municijom. 900 m zapadno od Šagovine Kat. tročasovna borba sa 18. kom. brigadom,²⁰ oko 800 ljudi jakom, naoružanom sa mnogo mitraljeza i teških bacača. Sopstveni gubici: 1 poginuo (domobran), 6 ranjenih iz 1. rez. gren. bat. 486. puka, 1 ranjeni žandarm. Gubici neprijatelja: 43 poginula izbrojano, oko 50 ranjeno, daljih 100 do 150 poginulih banditi su poneli sobom, 7 zarobljeno. Plen: 2 puškomitraljeza, jedna engl. protivtenkovska puška.

3. bat. 4. brd. puka razbio je 9. 1. u rejonu jz. od Daruvara više grupa bandita. Sopstveni gubici: nije bilo; gubici neprijatelja: 13 poginulih.

8. i 9.1.44, jedna borbena grupa, sastavljena od delova pukovskih jedinica 45. rez. gren. puka, policije i jedne čete 2. sremske brigade,²⁷ očistila je od bandita rejon Retkovci — Prkovci — Šekovci²⁸ do puta Cerna — Babina Greda i šumu Banovdol (sve jz. od Vinkovaca). Sopstveni gubici: 1 poginuo, 4 ranjena, gubici neprijatelja: 45 poginulih izbrojano, procenjuje se da je broj poginulih dvostruko veći, broj ranjenika takođe vrlo velik.

Kod Korita (7 z. Lipik), delovi 1. hrv. brd. brigade razbili su 9.1, posle dvočasovne borbe bez gubitaka, jednu grupu bandita jačine 250 ljudi. Gubici neprijatelja: 10 poginulih, 3 naoružane prebeglice.²⁸

²⁴ Šagovina Katolička

²⁵ Tačan naziv je: Šagovina Pravoslavna.

²⁶ Brigada je pripadala 12. NOU diviziji i nalazila se na odmoru u Šagovini Katoličkoj. Borba je trajala od 7.45 do 16.30 časova. Brigada se povukla ostavivši 2 mrtva na bojnopolju, pošto ih nije mogla izvući, dok je 10 ranjeno. Od materijala izgubila je brigada jednu pt pušku, 1 puškomitraljez je raznesen, zajedno sa nišandžijom, od neprijateljeve minobacačke mine a nestali su 1 puškomitraljez i 1 puška (tom V, knj. 23, dok. br. 26 i 51).

²⁷ Tačan naziv je: 2. sretmski zdrug.

²⁸ Na toj prostoriji bila su 2 bataljona Županijskog sektora (vidi tom V, knj. 23, dok. br. 83).

²⁹ To je bila borba u susretu koju je kod s. Korita vodila 1. čehoslovačka brigada »Jan Žiška« na maršu za Baniju. Brigada tom prilikom nije imala gubitaka (tom V, knj. 23, dok. br. 51).

U Novoj Rači (14. j. Bjelovar) uhapsili su 11. 1. delovi Rez. gren. bat I/135.³⁰ 25 lica pod sumnjom da su banditi i likvidirali odbor bandita.³¹

Operacija »Kugelblic«

17. 12. 43. završena je operacija »Kugelblic«³² (vidi procenu situacije od 14.12.43.). Sopstveni gubici: 29 poginulih, 59 ranjenih, 2 nestala. Gubici neprijatelja: 806 poginulih izbrojano, sa sigurnošću se ceni da ima veći broj poginulih, 200 ranjeno, verovatno mnogo više, 39 zarobljeno, 4 prebegla. Zaplenjeno: 96 pušaka, 8 bajoneta, jedan automat, 5 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, jedan, laki bacač, 1 nemački protivtenkovski top 3,7, jedna protivtenkovska puška, 5060 kom. peš. municije, 16 sanduka za art. municiju, 60 kom. granata 10,5, 60 razornih granata, 96 kom. minobacačkih mina 8 cm, 10 mina, 2 sanduka eksploziva, 4 sanduka sredstava za eksploziju, 30 kg dinamita, 3 poljska telefona, 1 km poljskog telefonskog kabla, 3 para gvozdениh penjalica, 2 poljska kazana, 1 poljska kovačnica, 2 laka motorcikla, 1 radio-aparat, 21 konj sa samarom, 2 samara, 3 tovarna grla, 3 kola.

Operacija »šnešturm«³³

20.12.43. krenula je Borbena grupa »Brauner«, sastava: 187. napadna grupa, 901. oki. gren. nast. puk, 92. gren. puk (mot.), 2 (mot.) diviz. 51. art. puka i 3. bat. 5. SS-policijskog puka, iz rejonu Zvornika na čišćenje rejonu između Drine — Save — Bosne i Spreče i tom prilikom pre svega razbila neprijateljske snage koje su se nalazile na planini Majeveci i odbacila ih prema zapadu. Sopstveni gubici: 3 poginula, 5 ranjenih. Gubici neprijatelja: 212 poginulih izbrojano, veći broj po-

³⁰ To jest: 1. rezervni grenadirski bataljon 135. puka.

³¹ Misli se na narodnooslobodilački odbor.

³² U toj operaciji 42. lovačka divizija nije bila još preformirana, pa je deštvovala kao 187. rezervna divizija.

U operaciji »Kugelblic« delovi 187. rezervne divizije učestvovali su pod imenom: Borbena grupa »Brauner« (Kampfgruppe »Brauner«). Zvali su je i »Napadna grupa 187«. Grupa je 28. decembra 1943. u svome sastavu imala 2. bataljon 133. puka, 2. bataljon 135. puka i 2. bataljon 462. puka i pomoćne jedinice sa ukupnim brojnim stanjem od 32 oficira, 143 podoficira i 1179 vojnika. Za vreme operacije »Kugelblic« deštvovala je u severoistočnoj Bosni (tom IV, knj. 35, dok. br. 184; AVII, NAV-T-314, r. 1545, s. 1343; brojno stanje 187. rez. divizije na dan 28. decembra 1943. i NAV-T-315, r. 1556, s. 537—8; izveštaj 187. rez. divizije od 4. januara 1944. za decembar).

⁸³ Blježe o toj operaciji vidi knj. 3, dok. br. 178 i 179; tom IV, knj. 35, dok. br. 201.

ginulih prema proeeni, 129 ranjenih, 86 zarobljenih, 16 prebeglih. Plen: 76 pušaka, 1 puškomitraljez, 5.700 kom. puščane municije, 10.000 kom. ital. puščane municije.

Operacija »Napfkuchen«^{34}*

Radi uništenja neprijateljskih snaga koje su se nalazile u rejonu Sava — Derventa — Doboj — Teslić — Kotor-Varoš — Vrbas, krenula je 3. 1.44 Borbena grupa »Brauner«, sastava: 2. kozačka konjička brigada, 1. hrv. lovačka brigada,³⁵ 187. napadna gupa, iz rejona Derventa — Doboj — Ularice — Sivša — Teslić — Rankovići — Jelah. Operacija je završena 6. 1.44. Gubici neprijatelja: 272 poginula izbrojano, 20 zarobljenih; sopstveni gubici: 5 poginulih (1 oficir), 12 ranjenih.

Operacija »Brandfakel«³⁶

11.1. 1944. započela je operacija »Brandfakel« sa ciljem da se razbiju neprijateljske snage koje su se nalazile na području Kozare. Za ovo je bila angažovana Borbena grupa pukovnika Ebertha, sastava: 2. koz. konj. brig, i 187. napadna grupa. Operacija za sada još nije završena.

Uz IV: Situacija u vazduhu:

Nemaoko vazduhoplovstvo opet je bilo angažovano za izvidanje i bombardovanje koncentracija neprijatelja, utvrde-

³⁴ Operacija »Napfkuchen« (»Napfkuchen« — »Pogača«) imala je za cilj uništenje 11. NOU divizije, koja se nalazila u srednjoj Bosni. Izvođenje operacije bilo je povereno K-di 5. SS-brdskog armijskog korpusa. Prvobitnim planom k-ta Jugoistoka i K-de 2. OkA, pored 187. napadne grupe, 2. kozačke konjičke brigade (3, 5, i 6. puk) i domobranskog 1. lovačkog zdruga (4. i 6. lovačka pukovnija), bilo je predviđeno i učešće 92. motorizovanog grenadirskog puka i 901. oklopnog grenadirskog puka. Međutim, zbog situacije kod Banje Luke i početka operacije »Valdrauš«, 92. i 901. puk su povučeni iz istočne Bosne i prebačeni u rejon Banje Luke, gde je 901. puk učestvovao u njenom dehlokiranju, a potom su oba puka — 92. i 901. bili angažovani u operaciji »Valdrauš«. Opširnije o tome vidi dok. br. 3; tom IV, 'knj. 21, dok. br. 3, 19, 20, 32, 33, 71, 72, 85 i 188; AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 676—7; izveštaj k-ta Jugoistoka od 29. decembra 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o planu operacije »Napfkuchen«, NAV-T-313, r. 193, s. 7433540—<1: direktiva K-de 2. OkA od 25. decembra 1943. k-dama 5. SS-BAK, 15. BAK i 69. rez. AK za sprovođenje operacije »Napfkuchen«, NAV-T-314, r. 1544, s. 660; naređenje K-de 69. rez. AK od 29. decembra 1943. Štabu 187. divizije za operaciju »Napfkuchen« pod komandom 5. SS-BAK-a, NAV-T-313, r. 193, s. 7453545—8; zapovest K-de 5. SS-BAK-a za sprovođenje operacije »Napfkuchen« i s. 7453531; izveštaj K-de 5. SS-BAK-a od 2. januara 1944. K-di 2. OkA o planu operacije.

³⁵ Tačan naziv je: 1. lovački zdrug.

³⁶ Bliže o toku operacije »Brandfakel« i njenom završetku vidi dok. br. 10.

nih položaja itd. Naročito uspešno je bilo angažovanje nemačkog vazduhoplovstva u rejonu Virovitice, gde su banditi 8. 1. u Spišić-Bukovici, kako je javljeno od očevidaca, usled dejstva 9. Ju 87³⁷ imali preko 220 poginulih i više od 60 ranjenih.³⁸

Da banditi koji se sa jakim snagama nalaze u rejonu Virovitice (vidi situaciju kod neprijatelja) do sada nisu krenuli u veće napade na Viroviticu može se pripisati uspešnim dejstvima nemačkog vazduhoplovstva.

Neprijateljski avioni opet su preletali divizijsko područje, ali nigde nije došlo do bombardovanja.

Uz VII: Saobraćajna situacija:

I dalje se nastavljaju dizanje u vazduh, miniranje i odošenje šina na glavnoj železničkoj pruzi, naročito na području hrvatske 1. brd. brigade, a što se može pripisati jakoj koncentraciji snaga bandita u Moslavini. Od sporednih pruga banditi su razorili železničke pruge između Slav. Požega — Nova Kapela, Banova Jaruga — Pakrac, Bjelovar — Vel. Pisanica i Bjelovar — Križevci. Železnički saobraćaj je opet bio u prekidu više dana. Saobraćaj na železničkim prugama Križevci — Koprivnica, Bjelovar — Kloštar, Daruvar — Suhopolje nije do sada mogao da se uspostavi zbog stalne jačine neprijatelja i dužine razorenih pruga i zbog nedostatka sopstvenih snaga za osiguranje. Dalje, železnički saobraćaj u dolini Drave od Koprivnice do Podr. Slatine skoro je potpuno obustavljen.

U izveštajnom periodu banditima je ponovo uspelo da napadnu pojedinačne kamione i da likvidiraju pratioce, u ovom slučaju radi se samo isključivo o vozilima nepotčinjenih jedinica, koja nisu poštovala naređenja izdata od strane divizije da puteve na komandnom području mogu koristiti samo veće i na odgovarajući način osigurane kolone. U noći 23/24. 12. 43. napali su banditi u Sibirju 1. bataljon 6. transportnog puka NSKK,³⁹ jačine 5 četa, zbog nedovoljnog obezbeđenja, pri čemu je banditima uspelo da zapale 36 kamiona, koji su potpuno izgoreli. Bataljon je imao 7 mrtvih i 12 ranjenih.⁴⁰ U zad-

³⁷ To su nemački jurišni avioni zvani »štuke« (Sturmkraftbomber).

³⁸ U Spišić-Bukovici nalazio se za vreme bombardovanja Bilogorski NOP odred, koji je tom prilikom imao 15 ranjenih. Verovatno da je bilo žrtava i među civilima, ali u svakom slučaju taj broj je preuveličan (tom V, knj. 23, dok. br. 70).

³⁹ Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps — Nacionalsocijalistički automobilski korpus.

⁴⁰ Taj napad na Sibirnj izvršili su 1. i 3. bataljon 1. čehoslovačke brigade »Jan Žižka« 23. decembra 1943. u 20.30 časova. Prema izvešta-

nje vreme ponovo je konstatovano da banditi preduzimaju miniranje i glavnih saobraćajnih puteva.

Uz X: Zdravstveno stanje:

Zdravstveno stanje trupe u vremenu od 13. 12. 43. do 12. 1. 44. nije bilo naročito zadovoljavajuće (3,1%, 3,3%, 2,7%).⁴¹ Izuzetno veliki broj obolelih bio je uslovljen stalnim angažovanjem napadne grupe. Infektivna oboljenja, osim tri slučaja veneričnih oboljenja, nisu zapažena.

Koncept potpisao:
Brauner⁴²
General-lajtnant

F. d. R.

⁴³

Dostavljeno prema konceptu.

ju te brigade od 26. decembra 1943. zapaljeno je 98 kamiona i 20 motocikla, zarobljeno 9 neprijateljskih vojnika (5 Ukrajinaca, 1 Italijan i 3 Nemca) i ubijena 3 neprijateljska vojnika, a zadobijen je i veliki ratni plen u naoružanju, municiji i drugoj opremi. Opširnije o tome vidi tom V, knj. 22, dok. br. 97, 105, 119, 121, 171—4.

⁴¹ Verovatno da se prvi procenat odnosi na proceat obolelih oficira, drugi na podofioire, i treći na vojnike.

⁴² Jozef (Josef Brauner). Umro u sovjetskom zarobljeništvu (vidi Foltman/Meler-Viten, n. d., str. 142, 174 i 177).

⁴³ Nečitak potpis.

BR. 13

ZAPOVEST KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 15. JANUARA 1944. POTCINJENIM KOMANDAMA I ORGANIMA ZA ORGANIZACIJU ODBRANE U SLUČAJU OTVARANJA SAVEZNIČKOG DRUGOG FRONTA NA PODRUČJU JUGOISTOKA¹

PREDMET NAČELNIKA

KTB 159

Samo po oficiru!

STROGO POVERLJIVO

Komandant Jugoistoka
Komanda Grupe armija »F«

H.Qu., 15.1. 1944.

Ia, str. pov. br. 010/44, Chefs.

13 *primeraka*
13. primerak

Zapovest za pripremu odbrambene borbe na području Jugoistoka

Upadljivo jak naglasak neprijateljskih priprema za obrazovanje drugog fronta na Zapadu ostavio je utisak da glavni udar na evropsku tvrđavu možda ipak treba izvesti na drugom mestu. Za ovo, iz političkih i vojnoprivrednih razloga, u prvom redu u pitanje dolazi Balkan sa bazom za vazdušni desant u južnoj Italiji, koja je povoljna za saveznike.

Jake snage za jednu takvu akciju postoje već sada u Sredozemnom moru. Dalji dotur pri neprijateljskoj nadmoćnosti u vazduhu i na moru moguć je u svako doba kroz Gibraltarski moreuz neposredno pre ili, možda, tek posle početka operacije.

U jednom takvom slučaju mora se računati sa pramenom neutralnog stava Turske.

U cilju odbrane od raznih neprijateljskih mogućnosti za napad treba *pripremiti* sledeće varijante:

1.) *Napad iz Jegeja na Trakiju.*

Lozinka »Štihling«.⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 195, s. 915—25. Ovome naređenju prethodila je direktiva Vrhovne komande Vermahta od 6. januara 1944. k-tu Jugoistoka za organizaciju odbrane Jugoistoka (AVII, NAV-T-311, r. 195, s. 909—12).

² Na snimku originala dopisan nečitak tekst (rukom).

³ »Stichling« (»Zet«). Vidi Persi Ernst Šram, n. d., knj. I Vi, str.

Predviđeno je sledeće dovlačenje snaga:

a) *Sa područja K-de GrA xE*«:

1. *talas.*

4. SS-pol. oki. gren. div. (u pešačkom stroju).

1 1 mot. art. diviz. (u pešačkom stroju),

2 inžb (mot.)

(u pešačkom stroju),

1. puk »Brandenburg«

(u pešačkom stroju),

201. jurišni art. diviz.

(E-transportom⁴),

2 art. div. iz RSO⁵

(železničkim transportom)

2. *talas.*

K-da XXII. brd. AK⁶ (železničkim transportom ili u pešačkom stroju),

Što je moguće više jakih delova 104. lovačke divizije (železničkim transportom), tek na opoziv.

117. lov. div treba da se konecentriše u rejonu Soluna kao rezerva k-ta Jugoistoka (železničkim transportom),

b) *Sa područja 2. oki. armije:*

1. *talas.*

92. gren. puk (mot.)

(u pešačkom stroju),

2. i 4. puk »Brandenburg«

(u pešačkom stroju),

1 inžb (mot.)

(u pešačkom stroju),

2 art. diviz. (RSO)

(železničkim transportom),

1 tenk. bat.⁷

(železničkim transportom)

2. *talas.*

Što je moguće više jakih udarnih grupa 7. SS-brd. div. »Princ Eugen«.

c) *Rejoni ciljeva:* (uz a.) i b.))

Delove u pešačkom stroju treba dovesti u rejon Seres.

Jedinice ikoje su prebačene železničkim transportom treba iskrcati u rejonu Đevdelije i Simitli.

2.) *Napad sa južnog Jadrana na Albaniju.*

Lozinka »Šprotte«.⁵

⁴ Eisenbahntransport (Ajzenbantransport — železnički transport).

Dalje: železnički transport.

⁵ To je skraćenica od reči; Raupenschlepper Ost i odnosi se na artiljerijska oruđa na guseničku vuču tipa »Istok«.

« Gen. Kdo XXII. Geb. A. K. (Generalkommando des XXII. Gebirgsarmee Korps (Komanda 22. brdskog armijskog korpusa).

⁷ Pz. Abt. (Panzerabteilung — Tenikovski bataljon).

⁸ »Sprotte« (»Ruska sardela«),

Predviđeno je sledeće dovlačenje snaga:

a) *Sa područja K-de Grupe armija »E«:*

- 4. SS pol. oki. gren. div. (u pešačkom stroju)
- 1 1 mot. art. diviz. (u pešačkom stroju)
- što je moguće više jakih delova 104. lov. div. (u pešačkom stroju pored obale),
- 2 inž. bat. (mot.) (u pešačkom stroju),
- 1. puk »Brandenburg« (u pešačkom stroju),
- 2 artil. diviz. (RSO) (železničkim transportom),
- 201. juriš, artil. divizion (železničkim transportom)

b) *Sa područja 2. Oka:*

1. talas.

- 7. SS brd. div. »Princ Eugen«, (u pešačkom stroju),
- 92. gren. puk (mot.) (u pešačkom stroju),
- 2. i 4. puk »Brandenburg«, (u pešačkom stroju),
- 1 inžb (mot.), (u pešačkom stroju),
- 1 artil. diviz. RSO (železničkim transportom),
- 1 tenkovski bataljon (železničkim transportom),

c) *2. talas: Kao rezerva k-ta Jugoistoka od strane K-de Grupe armija »E«:*

117. lov. div. (železničkim transportom), u rejon Soluna.

d) *Rejoni ciljeva:*

Delovi jedinica u pešačkom stroju:

Uz a) Delove 104. lov. div. treba dovesti na prostor Valona — Berat, a ostale jedinice na prostor Bitolj — Ohrid.

Uz b) Dovodjenje 7. SS brd. div. »Princ Eugen« u, prema situaciji, potreban rejon preko Podgorice [sada: Titograd], a ostalih jedinica istim putem ili prema sadašnjem rejonu borbenih dejstava preko Užica — Kraljeva — Mitrovice — Prištine.

Iskravanje

delova, koji treba da se transportuju železnicom, na prostoru Škoplje — Veles ili Bitolj — Fiorina.

3.) *Napad sa Jadrana na dalmatinsku obalu (severni Jadran) Lozinka »Sardine«.*

Predviđeno je sledeće dovlačenje snaga:

a) *Sa područja K-de Grupe armija »E«:*

1. talas.

- 1. puk »Brandenburg« (u pešačkom stroju),
- 2 inžb (mot.) (u pešačkom stroju),
- 1 art. diviz. (mot.) (u pešačkom stroju),
- 2 art. diviz. RSO (železničkim transportom),
- 201. jurišni art. divizion (železničkim transportom)

Rejoni ciljeva se pravovremeno posebno naređuju.

2. talas.

4. SS-pol. oki. gren. div. (u pešačkom stroju i železničkim transportom).

Transportovanje će se izvesti tek na posebnu zapovest.

b) *Sa područja 2. oki. armije:*

2. i 4. puk »Brandenburg« (u pešačkom stroju),
K-ida 69. rez. kor. (železničkim transportom).

Dalje, pri neodložnoj potrebi za angažovanje treba planirati: što je moguće više jakih *udarnih grupa*, privremeno mot., 187. rez. div. (42. lov. div.), 1. koz. div., 8. SS-konj. div. i 18. SS-okl. gren. div.

4.) *Ako su napadi »Štihling« i »Šprote« istovremeni:*

a) Dovlačenje snaga u Trakiju u okviru Grupe armija »E« predviđeno je samo kao za varijantu »Štihling« (tač. 1a), a delova 104. lov. div. za Albaniju.

b) Upućivanje snaga u područje 2. oki. armije, u Albaniju, predviđeno je samo kao za varijantu »Šprote« (tač. 2b).

5.) *Ako su napadi »Šprote« i »Sardine« istovremeni:*

a) K-da Grupe armija »E« daje za 2. oki. armiju samo one snage koje su kao 1. talas predviđene za varijantu »Štihling« (tačka 1a). Delove 104. lov. div. treba koncentrisati na grčko-albanskoj granici u cilju angažovanja u Albaniji. 117. lov. div. treba da se prikupi za transportovanje železnicom i da se pre svega preveze u rejon Soluna. O daljem transportovanju biće doneta odluka.

b) 2. oki. armija za varijantu »Sardine« (tač. 3b) preuzima predviđene mere.

6.) *Ako su napadi »Sardine« i »Štihling« istovremeni:*

a) Dovlačenje snaga u okviru Grupe armija »E« predviđeno kao za varijantu »Štihling« (tač. 1a).

Izuzetak: Divizion jurišne artiljerije ostaje na raspolaganju k-tu Jugoistoka.

b) Mere na području 2. oki. armije predviđene su kao za varijantu »Sardine« (tač. 3b). Upućivanje snaga sa teritorije Albanije verovatno neće biti moguće.

7.) *Ako su napadi »Štihling« i »Sardine« istovremeni:*

a) Dovlačenje snaga u okviru Grupe armija »E« predviđeno je kao za varijantu »Štihling« (tač. 1a).

Izuzeci:

Delove 104. lov. div. treba prikupiti za angažovanje u Trakiji ili Albaniji.

- 1 inžb (mot.)* treba koncentrisati u rejonu severno od Soluna na raspolaganje k-tu Jugoistoka,
- b) Na području 2. oki. armije predviđene su mere kao za varijantu »Sardine« (tač. 3b).
- 8.) *Dovlačenje snaga sa drugih ratnih poprišta:*
 Komandantu Jugoistoka je obećano dovlačenje još nekih jedinica koje pre svega ostaju operativne rezerve komandanta Jugoistoka. Kao rejonu za iskrcavanje predviđeni su:
 Zagreb — Karlovac —• Bihać,
 Beograd — Novi Sad — Osijek — Vinkovci,
 Niš — Skoplje,
 Niš — Sofija.
 Dalje upućivanje iz ovih rejona uslediće prema situaciji.
- 9.) *Za sve varijante treba obezbediti*
- a) *Zaštitu pruga:*
 Zidani Most — Zagreb — Beograd — Solun — Atina (preko Niša — Skoplja i Kraljeva — Raške),
 Osijek — Beograd,
 Novi Sad — Beograd,
 Beograd — Niš — Sofija — Simitli (ukoliko je u nemačkom delokrugu komandovanja),
 Solun — Edesa — Florina,
 Bitolj — Veles,
 Kraljevo — Sarajevo,
 Brod — Doboj — Sarajevo — Mostar,
 Zagreb — Sisak — Bihać,
 Zagreb — Karlovac.
- b) *Zaštitu puteva:*
 Zagreb — Beograd — Solun — Atina,
 Niš — Sofija — Plovdiv (ukoliko je u nemačkom delokrugu komandovanja),
 Karlovac — Gospić — Knin,
 Zagreb — Bihać,
 Okučani — Banja Luka,
 Brod — Sarajevo — Mostar,
 Sarajevo — Kraljevo — Priština — Skadar,
 Priština — Skoplje,
 Solun — Bitolj — Tirana (ukoliko je u nemačkom delokrugu komandovanja),
 Larisa — Janjina,
 Bitolj — Edesa — Solun — Kavala — Dedeagač,
 Sofija — Seres — Solun (ukoliko je u nemačkom delokrugu komandovanja).

- c) Pojačanje snaga, koje su već angažovane na *saobraćajnim arterijama*, uz koncentraciju jedinica, u datom slučaju uz privremeno napuštanje međuprostora,
- d) *Formiranje alarmnih jedinica kod svih jedinica*, štabova, komandi, stalnih postrojenja tako da se one u datom slučaju mogu van svojih sadašnjih rejona dovesti sopstvenim motornim vozilima, doturenim transportnim prostorom ili železničkim transportom kao *udarne grupe* u obalskoj odbrani ili za zadatke osiguranja.

Vežbati prikupljanje i postrojavanje snaga kao i ukrcavanje!

- e) Pripremu komandnih mesta za pojačanja koja se očekuju i rezervnih komandnih mesta za operativne štabove,
- f) Podešavanje *linija veze* za zadatke koji se očekuju,
- g) *Pripremu uništenja* sveg nepokretnog oruđa i onoga za koje ne postoji opslužujuće ljudstvo ili municija.
- h) Borbena dejstva iz pokreta svih delova jedinica i alarmnih jedinica voj. upr.[avnog] k-ta Jugoistoka i voj[nog] at[ašea] u Sofiji van njihovih delokruga komandovanja,
- i) O. Qu⁹ Jugoistoka treba da *obezbedi* rejone za iskrcavanje rezervi i da izvrši *popis transportnog prostora motornih vozila*, uključujući i civilna vozila.

10.) *Gen. d. Trspw.*¹⁰

će pomeranjem jedinica na svom području i dovlačenjem operativnih rezervi raditi na potrebnom prevoženju jedinica. On će u to samostalno, preko Bev. T. O.¹¹, zahtevati transportne snage delova jedinica navedenih u pomenu tim varijantama. Obezbediti brzo preuzimanje železničkog saobraćaja u Hrvatskoj i bugarskoj Makedoniji.

- 11.) Pokrete koji su pomenuti pod tačkama 1—7 i u tačkama 9d, 9e i 9h treba *prema kalendaru* pripremiti tako da dovlačenja snaga mogu da otpočnu u najkraćem roku posle izdavanja lozinke. U radu se treba držati kalendara i proveravati ga do 1. i 15. svakog meseca.

⁸ Oberquartiermeister (Obetfkvartirmajster — načelnik pozadine).

¹⁰ General des Transportwesens (general des transportvezens — general uprave za transportovanje trupa i materijala). To je slobodniji prevod. Međutim, kako u K-di Jugoistoka pojam uprave nije postojao, ovome bi više odgovarao pojam: načelnik saobraćajne (transportne) službe ili načelnik za transport trupa i materijala.

¹¹ Bevollmächtigter Transportoffizier (befolmehtigter transportofficir — opanumoćeni oficir za transport).

- 12.) *Nezavisno* od izdavanja lozinke treba preduzeti sledeće:
- a) Pomeriti 376. *pd* za pojačanje obalskog fronta u rejonu Splita od 1. 2.¹²
 - b) Koncentrisati snage 1. *brd. div.* na prostoru Livno — Sinj i 7. SS-div. »*Princ Eugen*« u rejonu Mostara kao rezerve za obalsku odbranu posle završetka operacije »Valdrau«.¹³
 - c) Premestiti 201. *jurišni art. divizion* u rejon severno od Soluna.
 - d) Izvući 117. *lov. div.* iz angažovanja u obalskoj odbrani pomoću Tvrđ[avskog] peš. bat. i Bat[aljona] »Istok«.
 - e) Ukoliko situacija dozvoljava, premestiti jedinice, koje su prema tač. 1—7 predviđene za pomeranje, u blizinu ukrenih železničkih stanica ili puteva,
 - f) Ubrzati pripravnost za dejstvo onih jedinica koje se nalaze u formiranju, tvrđavskih pešadijskih bataljona i Bat[aljona] »Istok«.
 - g) Ubrzati obuku obalske artiljerije i uvoditi u borbu trofejno oružje.
 - h) *Ubrzati radove* za izgradnju obalskog utvrđenja, za izradu skloništa za osiguranje u pozadini i pored železničkih pruga (u tu svrhu bezobzirno angažovati civilno stanovništvo, stvarati radne kolone), muško stanovništvo sposobno za vojnu službu evakuisati iz naročito ugroženih oblasti (ovo tek po odobrenju k-ta Jugoistoka), nabaviti protivtenkovske prepreke svih vrsta, minirati obronke, izgraditi zidove, zamke, postaviti mine itd., *postaviti* nepokretne trofejne tenkove kao utvrđene zaklone.¹⁴
- 13.) *Povrh toga treba preduzeti sve moguće mere u granicama delokruga komandovanja za dalje ojačanje ugroženih sektora.*
- 14.) *Preko K-de GrA »E« i 2. oki. armije podneti prve izveštaje do 1. 2. 44. O izmenama uz tačke 1. (—7.) izveštavati svakog meseca do 5. i 20. Izvestiti:*
- a) *o vremenu potrebnom da se kod pešačkih delova uspostavi gotovost za marš od momenta izdavanja lozinke, kao i o*

¹² Ta divizija je stavljena na raspolaganje k-tu Jugoistoka od 6. januara 1944 (AVII, NAV-T-311, r. 195, s. 909—12).

¹³ Vidi ddk. br. 6.

¹⁴ U vezi izgradnje fortifikacijskih objekata i drugih radova na osposobljavanju jadranske obale za odbranu od eventualnog savezničkog iskrcavanja vidi AVII, NAV-T-77, r. 1297, s. 1010—18: naređenje načelnika Vrhovne komande Vermahta od 18. januara 1944. Vojnoprivrednam štabu Jugoistoka za preduzimanje hitnih mera na utvrđivanju obale a naročito komunikacije Zadar — Dubrovnik, dok o upotrebi civilnog stanovništva i deportaciji vidi dok br. 25 u ovoj knjizi.

vremenu koje je kod *železničkih transportata* potrebno do dostizanja ukrcnih železničkih stanica uz davanje podataka o rejonima ukrcavanja,

- b) o nameravanom *premeštanju komandnih mesta* jedinica uključno do divizija,
- c) o *premeštanjima* delova jedinica, koja se već sada smatraju svrsishodnim s obzirom na određena planiranja,
- d) o broju, stajnim tačkama i predviđenom brojnom stanju alarmnih jedinica prema tački 9;

Preko O. Qu. k-ta Jugoistoka izvestiti:

o razervisanju rejona za iskrcavanje, o zbornim tačkama za transportna motorna vozila i o predviđenoj tonaži,

Preko Gen. d. Trspw. Jugoistoka izvestiti:

o predlogu plana za transportovanje za pomenute varijante, o završetku priprema za preuzimanje železničkog saobraćaja u Hrvatskoj i bugarskoj Makedoniji;

Preko vojnopr.lavnog] komandanta Jugoistoka i vojnog atašea u Sofiji izvestiti:

o broju, stajnim tačkama i predviđenom brojnom stanju alarmnih jedinica.

15.) Čuvanje tajne

U obradi materijala treba da učestvuje samo najmanji krug lioa. Oni treba da budu obavešteni o aktima.

Frh. f. Vajks¹⁵
general-feldmaršal

¹⁵ Freiherr von Weichs Maximilian (Baron fon Vajks Maksimilijan), komandant Jugoistoka. Na ovoj dužnosti bio je od 22. avgusta 1943. do 25. marta 1945, kad ga je smenio general-pukovnik Aleksander Ler. Sudeno mu je kao ratnom zločincu pred američkim Vojnim sudom na procesu u Nirnbergu od 8. jula 1947. do 19. februara 1948. godine. Tada je, po optužnici vojnog tužioca Tejlora, pokrenut postupak protiv 127 visokih fašističkih vojnih >mkovodilaca Trećeg Rajha, među kojima su bili i generali koji su se nalazili na komandnim položajima u okupiranoj Jugoslaviji: Herman Ferč, Valter Kunce, Vilhelm List, Ernst Dener, Kurt riter fon Gajtner, Ernst Lejzer, Franc Berne (otrovao se u zatvoru 29. maja 1947. pre početka sudenja), Helmut Felmi, Oto Veler i dr Lotar Rendulić. Međutim, Vojni sud je odbio dokaze za počinjene zločine u Jugoslaviji podnete od jugoslovenske vlade. Sudeno im je u atmosferi hladnog rata, pa je većina optuženih oslobođena, a manji deo osuđen na male vremenske kazne. Među oslobođenim nalazio se i Vajks, koji je otpušten iz zatvara 3. novembra, 1948. iz »zdravstvenih razloga«. U vezi takve presude i stava sudije Carlsa Venerstruma (Ghairls Venerstrum), pomoćnik ministra spoljnih poslova SFRJ daoi je, u ime jugoslovenske vlade, 23. februara 1948. izjavu u kojoj je protestovao radi takvog stava američkih sudskih vlasti. Opširnije o tome vidi *Politiku*, beogradsko izdanje, od 12. maja, 16. i 26. jula 1947. i 21, 22. i 23. februara 1948. godine; fon Zigler, n. d., str. 114, 117, 118, 128, 129, 134, 142, 143; Foltman /Meler-Viten, n. d., str. 180—182.

Dostavljeno:

GrA »E«	1. primerak
2. oki. armiji	2.
Vojnoupr. k-tu Ju- goistoka	3.
Voj. atašeu u Sofiji	4.
Nem. op. gen. u Hrvatskoj	5.
O. Qu.	6.
Gen. d. Trspw.	7.
H. Gr. Nafü GrA ¹⁶	8.
Gen. d. Pi., ¹⁷	9.
Stoart ¹⁸	10.
L. V. O. ¹³	11.
Ia (koncept)	12.
Rezerva	13.

¹⁶ H. Gr. Nafü (Heeresgruppennachrichtenföhrer (heresgrupennah-rihtenfirer — načelnik za vezu Grupe armija).

¹⁷ General der Pioniere (general der Pioniere — general inženjerije). U stvari to je načelnik inženjerije k4a Jugoistoka.

¹⁸ Stabsoffizier der Artillerie (štabsoficir der artileri — artiljerijski štabni oficir).

¹⁹ Luftwaffenverbindungsoffizier (luftvafenfeirbandungsoficiir — vadhuplovni oficir za vezu).

BR. 13

IZVEŠTAJ VOJNOPRIVREDNOG ŠTABA JUGOISTOKA OD
18. JANUARA 1944. VOJNOPRIVREDNOM ŠTABU VERMA-
HTA O RADU VOJNOPRIVREDNOG RUDARSKOG BATA-
LJONA JUGOISTOKA U DECEMBRU 1943. GODINE¹

Vojnoprivredni štab Jugoistoka
Gr. Fū² Br. B. pov. br. 188/44

Beograd, 18. januar 1944.
G/Hū³

POVERLJIVO!

Vojnoprivrednom štabu u OKW

Ia/73

— Ini.⁵ —

3KW/W Stb⁷

25. jan. 1944

Az. _____ ^

Br. pov. 296/44. Ani. 1

Pred. Vojnopir.⁸ rudarski bat. Jugoistoka.

U prilogu dostavlja se izveštaj o radu bataljona za mesec decembar 1943.

Načelnik Vojnoprivrednog štaba
Jugoistoka
Braumiler¹

I prilog

¹ Snimak originala (pisanog na mašini), u AVII, NAV-T-77, r. 1299, s. 727—35.

Na dnu prve strane dokumenta nalazi se sledeći neuokvireni pečat:

Pril. uz 296/44... pov. OKW/W Stb. Ia/73. Redakcija ga, iz tehničkih razloga, daje u ovoj napomeni.

² Gruppe Führung (Grupe führung — Operativna grupa).

³ Inicijali ohradivača predmeta.

⁴ Zentralabteilung (centralabtajlung — opšte odeljenje).

⁵ Inland (unutrašnjost), to jest: Odeljenje za unutrašnjost (Abteilung Inland).

⁶ Pečat primaoca.

⁷ Oberkommando der Wehrmacht /Wehrwirtschaftsstab (Oberkommando der Wehrmacht/ Vervirtschaftsstab — Vrhovna komanda Vermahata /Odeljenje za vojnu privredu).

⁸ U originalu piše: Wwi (Wehrwirtschaftliche — vojnoprivredni).

⁹ Braumiller. Po činu je bio general, ali redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

Izveštaj o radu br. 3
za mesec decembar 1943.

1.) 1. četa Mesto razmeštaja Bor (bakar)

Brojno stanje: 2 ofic. 18 podof. 225 vojnika

a) *Stručna delatnost*

Ukupna eksploatacija na dnevnom i dubinskom kopu, u odnosu na novembar, u izveštajnom mesecu i dalje je prilično opala.

Iskopano novembra 40 422 t

„ decembra 30 356 t

10 066 = ./. 24,9%

Na ovakav razvoj uticalo je to što, zbog situacije u pogledu električne energije (razaranje rudnika uglja Srpski Balkan), dnevni kop Coka Dulkan nije radio ceo decembar. Uz to se postavlja i pitanje radne snage koja iz meseca u mesec postaje sve traženija. To pokazuju sledeće brojke:

Radnika u oktobru 2 488

„ novembru 2 308

decembru 2 069

Na ovaj problem će se naročito ukazati u prilogu.¹⁰

U dubinskom kopu Coka Dulkan, gde je 1. č. sada kao i pre u prvom redu angažovana, i tamo je eksploatacija opala ali samo neznatno.

Novembra 12 609 t

Decembra 11 399 t = ./. 9,6% (porast septembar —
decembar 92%)

Celokupna produktivnost dubinskog kopa Coka Dulkan, koja je srazmerno opala za 1,5%, ipak je veća za 83% nego produktivnost u avgustu. Sada se prvi put posle angažovanja 1. čete na dubinskom kopu Coka Dulkan, posle priličnog porasta produktivnosti u mesecima od septembra do novembra, može konstatovati malo opadanje. Ova činjenica objašnjava se već u poslednjem izveštaju iznetim stanjem, da je zbog nedostatka radne snage manipulisanje ljudstvom jako zaostalo, te se zbog

¹⁰ Redakciji nije poznato o kome je prilogu reč. Možda se misli na dalji tekst dokumenta, pošto je ovaj izveštaj prilog uz propratni akt.

toga smanjio potreban broj radnika za radove na stvarnom vađenju rude. Shodno tome, smanjio se i broj smena bušilica koje je četa angažovala.

Novembra 22

Decembra 18,1.

Učinak bušilica po maš. smeni je u porastu i to:

Novembra 13,14 m

Decembra 15,45 m = + 17,6%

Postupak da se više pažnje posveti podesnom određivanju bušotina nego broju probijenih metara, pokazao je i u izveštajnom periodu dobre rezultate. Četa je po izbušenom metru iskopala 1037 kg rude nasuprot 667 kg koliko su iskopali domaći radnici, to znači 2 140 m^s rude po svakoj nemačkoj smeni bušača naspram 1 872 m³ rude po svakoj srpskoj bušačkoj smeni. Naročito je značajno da je ovim načinom ušteden skupocen materijal za bušenje i eksploziv.

Pripremni radovi koji su neophodni za osiguranje buduće eksploatacije izvršeni su povećanim radnim učinkom. Pri ovim teškim radovima, npr. otvaranje rudne žile, kao naročito korisno pokazalo se angažovanje nemačkih grupa, usled velikog nedostatka domaćih stručnih radnika.

b.) *Vojna obuka*

Četa je u decembru bila oslobođena akcija protiv partizana kako bi se izbegli gubici radnih smena. Ostala obuka sprovedena je na osnovu plana obuke i stanje obučenosti proveravano je davanjem uzbuna i smotrama.

c.) *Izrada objekata za zaštitu*

Preduzete su mere da se izgradi jedna galerija za zaštitu od napada iz vazduha.

II.) 2. *četa*

Stručna delatnost

1) Grupa Mačkatica (molibden)

Brojno stanje: 1 ofic. 8 podof. 68 vojnika

U izveštajnom periodu eksploatacija rude opala je od 9 200 na 6600 t. Ovo smanjenje treba isključivo dovesti u vezu sa prestankom rada električne centrale (nedostatak uglja). Samo 16 dana moglo se raditi punim kapacitetom. Gubici u eksploataciji rude prouzrokovani ovim slučajem procenjuju se na najmanje 5 000 t.

Članovi grupe u prvom redu su angažovani kao nadzornici i predradnici za većinu nekvalifikovanog ljudstva. Učinak ko-

panja pijucima povećao se i to od 1,4 t na 1,6 t na čoveka i smenu = 14%. Takođe i celokupan učinak je u lakom porastu. I u Mačkatici nemački vojnici postigli su značajne uspehe u iznalaženju kopova i u uzvisinskim probojima. U slučaju da električna centrala opet radi punim kapacitetom, treba u sledećim mesecima računati sa daljim osetnim porastom novembarske produkcije.

2.— *Grupa Trepča* (olovo, cink)

Brojno stanje: 4 podof. 45 vojnika.

Sa 33 623 t eksploatacija je nešto iznad rezultata prošlog meseca. Učinak kopanja pijucima i ukupan učinak su uglavnom na istom nivou.

Članovi grupe su pretežno angažovani u iskopavanju a preuzeli su i obučavanje zarobljenika za rad sa bušilicama.

3) *Grupa Raduša* (Rada) (hrom)

Brojno stanje: 1 ofic. 5 podof. 67 vojnika

Eksploatacija je u mesecu decembru porasla od 2000 na 2100 t. Učinak kopanja pijucima nemačke grupe je oko 33% iznad srpskog. Spoljni i pripremni radovi obavljaju se u povećanom obimu.

U rudniku Orašje za poslovođu pogona postavljen je jedan pripadnik grupe.

4.) *Grupa Jezerina* (hrom)

Brojno stanje: 3 podof. 36 vojnika

Eksploatacija je od 2 800 t u novembru opala na 2 400 t u decembru. Opadanje proizvodnje dovodi se u vezu s tim što su, zbog vremenskih prilika, dnevni kop sredinom decembra a 26. 12. i dubinski kop (zavejane galerije) morali prestati sa radom. Učinak kopanja pijucima po glavi radnika i smene povećao se od 1,40 t na 1,97 t = 40%.

b) *Vojna obuka*

Obučavanje pojedinih grupa je nastavljeno, pojedini vojnici upoznati su sa terenom i sa naročitim uslovima u pogledu dejstva. Grupa Mačkatica učestvovala je za vreme božićnih praznika u jednoj bugarskoj operaciji protiv partizana. Bugarski bataljon nije ispunio očekivanja koja su u njega polagana. 5 pripadnika grupe Makčatica palo je u zarobljeništvo i do sada još nisu oslobođeni. Uostalom, nemačka strana nema drugih gubitaka.

c) *Izrada objekata za zaštitu*

Koliko god je materijalna situacija omogućavala, osiguranja su dalje pojačavana.

III.) 3. četa Mesto razmeštaja Zajača (antimon)

Brojno stanje: 1 ofic. 17 podof. 119 vojnika,

a) *Stručna delatnost*

Eksploatacija rudnika u mesecu decembru povećala se dalje na 2174 t. Grupa je, pre svega, povećanim učinkom bila angažovana u iskopavanju.

	<i>septembar</i>	<i>decembar</i>
učinak pijucima	1,58	2,25 X 35%
učinak podzemnog kopa	0,29	0,42 X 30%
ukupni učinak	0,26	0,36 X 28%

Ovaj značajan porast učinka postignut je, u prvom redu, koncentracijom na veće eksploatacione rejone. Značajna razlika između učinka kopanja pijucima i učinka podzemnog kopa objašnjava se velikim opterećenjem unutrašnjeg prevoza koji se odvija pod teškim okolnostima. Poboljšanje se očekuje tek onda kad se novi delovi rudnika budu mogli bolje koristiti. U izveštajnom periodu već su započeli odgovarajući istraživački radovi. Topionica i separacija bili su oko 2 nedelje van pogona zbog prekida u proizvodnji električne energije (nestašica nafte). Uprkos tome uspelo je intenziviranjem nadzora prilično da se poveća količina koja je prošla kroz separaciju, u odnosu na protekle mesece.

u oktobru	1430 t
u novembru	1880 t
u decembru	2680 t

Pored nadzornog osoblja, u separaciji i topionici bilo je preko dana angažovano sa najboljim uspehom 20 pripadnika čete kao stručnjaci u radionicama.

b) *Vojna obuka*

Aktivnost bandi u rejonu Zajače se povećala. Akcije prilikom raznih prepada u okolini bile su povezane sa daljom planskom obukom.

c) *Izrada objekata za zaštitu*

Usled nedostatka bodljikave žice, još uvek nije mogla biti dovršena žičana prepreka započeta u novembru. Patrolna služba morala se pojačati zbog aktivnosti partizana.

Izveštaj za novu grupu Lisa,¹¹ koja je početkom decembra formirana (antimon, brojno stanje: 1 ofic. 5 podof. 15 vojnika) još nije prispeo, jer je grupa poslednjih dana bila zauzeta borbama sa jakim bandama. Napadi na rudnik i na topionicu do sada su uspešno odbijeni. Nemačka strana do sada nije imala gubitaka.

IV.) 4. četa

a) *Stručna delatnost*

1.) *Grupa Kostolac* (ugalj)

Brojno stanje: 2 ofic. 11 podof. 77 vojnika.

Na *dnevnom kopu Kostolac* angažovan je mali broj stručne radne snage grupe. Pod energičnim rukovođenjem jednog rudničkog nadzornika koga je postavila četa, omogućeno je da se dnevni učinak, pri istom brojnom stanju radnika, do kraja decembra poveća na 100 t. Eksploatacija u *dubinskom kopu rudnika Kostolac* i u *rudniku Klenovik* je u odnosu na novembar nešto opala.

	<i>Kostolac</i>	<i>Klenovik</i>
u novembru	14 600 t	8 360 t
u decembru	13 940 t	7 980 t

Ostvareni učinci su takođe nešto opali. Presudna za ovo opadanje je potpuna radna nezainteresovanost domaćih rudara. Njih se moralo pomoću specijalno određene grupe dovesti na radna mesta. Oba rudnika izričito oskudevaju u tehničkoj opremi, koja, ukoliko i postoji, potiče iz vremena svetskog rata i do sada nije obnavljana. Jedino je, u izveštajnom periodu, nastojanjima čete uspelo da se u Klenoviku postavi priključni kolosek na normalnu železničku prugu. Radovi na iskopavanju u rudniku Klenovik, sada kao i pre, u mnogome zaostaju zbog uticaja ranijeg nestručnog rukovođenja pogonom. Preduzete su mere za otvaranje novih povoljnijih rudnih nalazišta.

2.— *Grupa Senjski Rudnik i Ravna Reka* (ugalj)

Brojno stanje: 6 podofic. 67 vojnika.

U oba rudnika odnosi su se, uprkos teškim uslovima, pozitivno odvijali:

	<i>Novembar</i>	<i>Decembar</i>
Senjski Rudnik	1870 t	1970 t
Ravna Reka	1918 t	2117 t

¹¹ Nazvana po rudniku kod Ivanjice.

Učinak, koji zbog načina upošljavanja Srba i nemačke grupe ne može posebno da se izračuna, je u porastu. Veliki broj smena morao je stalno da se koristi za radove na suzbijanju starih žarišta požara, pri čemu se veća prednost nego do sada dala potapanju. Obe uprave rudnika zaplanirale su veću eksploataciju. Pri sadašnjem nedostatku radne snage biće rezultat prilično umanjen usled srazmerno velikog udela na izvođenju radova na održavanju rudničkih galerija.

3.— *Grupa Vreoci*

Brojno stanje: 1 Sdf.¹² 10 vojnika

U izveštajnom periodu jedan zonderfirer, koji je prekomandovan u bataljon, premešten je u Vreoce i time je sama grupa pojačana. Pored daljeg povećanja učinka u rudnicima Kolubara i Crljeni, grupi je, kao sledeći zadatak, postavljeno da izgradi uskotračnu prugu do električne centrale kako bi se omogućilo transportovanje uglja od rudnika do električne centrale. Ovaj rad je započet. Očekuje se da će, za grad Beograd od izuzetnog značaja, važna električna centrala, u dohledno vreme, prvo samo jedan deo, opet da počne sa proizvodnjom.

b) *Vojna obuka*

Uzbunama i vežbama proveravana je borbena spremnost pojedinih grupa.

c) *Izrada objekata za zaštitu*

Planovi za uzbunjivanje i odbranu su upotpunjeni, prepreke pojačane i izgrađeni rovovi za zaštitu od napada iz vazduha.

V.) *Grupa Zletovo*

a) *Stručna delatnost*

1) *Rudnik Dohrevo*

Brojno stanje: 6 podof. 51 vojnik

Iskopano novembra 3 371 t

decembra 5 674 t

povećanje 2.303 t

Ovako povoljan razvoj delom se može pripisati povećanju radne snage, koja u zimskim mesecima u većem broju pridozla. Ali takođe se i učinak znatno poboljšao.

¹² Sonderführer (zonderfirer). To je zvanje, ujedno i čin; nosili su ga prevodioci i neki specijalisti u štabovima.

	<i>Makedonci</i>	<i>nemačka grupa</i>
učinak pijucima	3,1 (2,75)	4,3 (3,24)
učinak podzemnog kopa	1,0 (0,74)	
ukupan učinak	0,8 (0,63)	

Brojke pokazuju da se grupa dobro navikla na tamošnje uslove. To je utoliko važnije što je samo poslovanje, usled neredovnog pristizanja radne snage, na taj način dobilo jaku podršku. Dalje veće povećanje eksploatacije neće biti moguće zbog nedostatka električne energije, koji onemogućuje istovremeno pun kapacitet rada rudnika i separacije.

2. Rudnik uglja Probištip

Brojno stanje: 1 ofic. 5 podof. 39 vojnika

Eksploatacija od 1034 t u novembru povećala se na 1220 t u decembru. Učinak po čoveku i smeni je nešto opao pošto su predradnje u izveštajnom periodu morale da se pojačaju. Takođe se i na učinak rada negativno odrazilo povećano pojavljivanje vode.

b) Vojna obuka

U rejonu oko Zletova za sada nema partizana. Zbog toga je obuka, pored stručne delatnosti, mogla da se izvodi bez naročitog ometanja.

c) Izrada objekata za zaštitu

Ništa naročito.

VI.) Tehnički vod »Rudarstvo Srbije«

a) Stručna delatnost

1) Grupa Korlace (azbest)

Brojno stanje: 2 podof. 18. vojnika.

Rudnik se još nalazi u fazi istraživačkih i pripremnih radova. Ruda se vadi samo onda ako se azbest pojavi prilikom probijanja potkopa i poprečnih prokopa. Za vreme izveštajnog perioda moralo se mnogo iskopati jalovine. Eksploatacija je zbog toga od 465 t u novembru opala na 338 t u decembru. Učinak na produživanju pruge, naročito nemačke grupe, značajno se povećao, i to za oko 30%.

2) Grupa Rabrovo (hrom)

Brojno stanje: 4 podof. 16 vojnika

Iskopano novembra 513 t
decembra 428 t

Opadanje proizvodnje dovodi se u vezu sa prestankom rada kompresora. Kopanje pijucima povećalo se od 0,47 t na 0,56 t na rudara i smenu. Za pronalaženje daljeg nalazišta počeli su radovi na novom kopu.

b) *Vojna obuka*

Vojna obuka izvođena je po svim službenim granama i proverena vežbama i uzbunama.

c) *Izrada objekata za zaštitu (Rabrovo)*

Posle raznih prepada na izvesne udaljene grupe u okolini, prilično su pojačane zapreke oko stambenih objekata. Započeli su pripremni radovi za izradu jedne saobraćajnice do jedne susedne vazduhoplovne jedinice.

Uopšte se može primetiti još sledeće:

- 1) U svim preduzećima na srpskoj teritoriji vlada osetan nedostatak radne snage. Dosadašnjim merama nije se postiglo temeljnije poboljšanje. Kratkotrajna obaveza ljudi koji nisu vični rudarskim radovima, za rudarstvo nije osobita ispomoc. Uz to dolazi i to što se ova akcija sa merodavnih mesta sprovodi bez potrebne energičnosti. Obveznici za radnu službu delom se otkupljuju nesposobnim ljudima koji treba da ih zamene. Neizvršavanje radne obaveze nedovoljno se uzima u postupak. A i inače, radni elan u većini slučajeva nije na visini, izvestan broj radnika mora se silom dovoditi na radna mesta. Na kraju, na raznim mestima na angažovanje radne snage jako utiče aktivnost partizana. Pri ovim nesigurnim i nepovoljnim okolnostima, grupe bataljona pokazale su se kao preko potreban oslonac za dalji rad najvažnijih preduzeća.
- 2) Pošto su u prvo vreme pripadnici bat. u većini slučajeva bili angažovani svi zajedno, sada, pak, nailazi period popuštanja. Naročito sposobni stručnjaci sve se više postavljaju na ključne položaje u preduzeću. Dalje se započelo sa obučavanjem mnogih radnika koji nisu rudari po zanimanju.
- 3) Pokazalo se pozitivnim što su u raznim preduzećima grupe preuzele ekonomisanje materijalnim sredstvima. Zbog naročitog nedostatka uređaja, rezervnih delova itd., uredno i brižljivo ekonomisanje na ovom području je sada od velike važnosti. I odgovorno upravljanje skladištem eksploziva, zbog sigurnosnih mera, predato je naročito opunomoćenom pripadniku bataljona na rukovanje.

- 4) Jako usko grlo je i nadalje ostalo snabdevanje tekstilom i obucom. Zbog nedostatka ovih potreba, domaći radnici delom ne dolaze na rad ili to utiče na njihov radni učinak. U okviru mogućnosti, uz pomoć ovdašnjih ustanova, poboljšana je rudarska oprema nemačkih grupa, no neophodna potreba ostaje, pak, kao i pre, velika.
- 5) Ishrana je u izveštajnom periodu bila zadovoljavajuća.

Por. i zamen. komandanta

BR. 16

IZVEŠTAJ FELDKOMANDANTURE 599 OD 18. JANUARA 1944. VOJNOUPRAVNOM KOMANDANTU JUGOISTOKA O SITUACIJI I STANJU PARTIZANSKIH ODREDA U SRBIJI OD 15. DECEMBRA 1943. DO 15. JANUARA 1944. GODINE¹

Feldkomandantura 599
Br. Pov. Nr. 144

Beograd, 18. januar 1944.

Vojnopr. k-tu Jugoistoka
Beograd

Državna komisija za utvrđivanje zloč. okupatora i njihovih saradnika

Inv. br.: 13 133

Pred.: Mesečni izveštaj

od 15.12.43 do 15.1.44

Major R^s

Veza: Vojnopr. k-t Jugoistoka, Ia, br. 270/43. od 27. 10.43.⁴

¹³ Nečitak potpis.

¹ Original (pisan na mašini) u AVII, Nemačka dokumentaciona arhiva (dalje: Nda), reg. br. 49—1, k. 27c. Dokumentat je, verovatno, nezavršen.

² Četvrtasti pečat. Ta komisija je formirana na predlog predsednika Zakonodavne komisije Predsedništva AVNOJ-a Moše Pijade od 12. aprila 1944 (vidi tom II, knj. 12, dok. br. 272), dok je odluka za njeno formiranje doneta na Drugom zasedanju AVNOJ-a, 30. novembra 1943 (vidi tom II, knj. 11, dok. br. 24).

³ Redakcija nije mogla da ustanovi čiji je taj pairaf.

⁴ Redakcija ne raspolaže tim dokumentom.

Prilozi: 8 (2 puta)

U prilogu dostavlja se mesečni izveštaj za period od 15.12.43. do 15.1.44 (bez izveštaja Odelj. IV b).

Za feldkomandanta

I.A.₅

...
major

FELDKOMANDANTURA 599

Mesečni izveštaj

za period od 15. decembra 1943. do 15. januara 1944.

Na području Feldkomandanture Beograd⁶ i Krajskomandanture Požarevac, mir i red nisu poremećeni. Katolički kao i srpski praznici protekli su u miru. Božićna trpeza bila je ove godine bogatija; ova okolnost sa stalnim blagim vremenom uticala je na relativno dobro raspoloženje. Sporazum sa pojedinim četničkim komandantima doneo je dalje političko smirivanje stanovništva, iako veliki deo stanovništva veruje u pobeđu Sovjeta. Početni uspesi Rusa u zimskoj ofanzivi zapadno od Žitomira⁷ probudili su opet nadu i čežnju, koje nikad nisu bile potpuno izbrisane, u oslobođenje zemlje od okupacione sile. Nasuprot tome, neosporno je poraslo prikupljanje nacionalnih snaga protiv Tita i njegovih pristalica. Tito kao Hrvat i njegova jugoslovenska vlada prirodno da su od nacionalnih Srba instinktivno morali biti odbijeni. Imenovanjem Tita za maršala, neprijatelji su okupacionim snagama učinili uslugu koja nije za potcenjivanje, jer suprotnosti će se proširiti do nepremostive provalije.

Nedićeva vlada nalazi u narodu jaču podršku nego ranije, jer joj je prvi put, u okviru politike Rajha, vraćena sloboda na kulturnom polju, npr. otvaranje univerziteta.⁸

⁵ Nečitak potpis.

* To ijest: Feldkomandanture 599.

⁷ Reč je o sovjetskoj operaciji za oslobođenje zapadne Ukrajine krajem 1943. godine. Tako su jedinice Crvene armije otpočele 24. decembra 1943. ofanzivu stapanjem u dejstvo 1. ukrajinskog fronta (tada je, u toj operaciji, Žitomir oslobođen 31. decembra), dok je 2. ukrajinski front prešao u napad 29. decembra. Bliže o tome vidi Grupa autora, *Drugi svetski rat*, Vojmoistorijski institut, knj. 4, Beograd, 1967, str. 52 i 53; G. K. Zulfcov, *Uspomene i razmišljanja*, Kultura, Beograd,⁸ 1969, str. 584—607.

⁸ Nemci su dugo vremena bili protiv otvaranja Beogradskog univerziteta za vreme okupacije. Smatrali su da nema smisla da se pod nemačkom zaštitom školuje neprijateljski raspoložena slovenska inter-

I u jugozapadnom području Feldkomandanture, potiskivanjem komunista od četnika, nastalo je više sigurnosti. U rejonu severoistočno od Požarevca, u pravcu Velikog Gradišta, četnički komandant Sokolović⁹ zadao je mnogo jada jednoj partizanskoj grupi. Na strani komunista izgleda da je poginulo preko stotinu ljudi, među kojima i komandant Cerbanović.¹⁰ Četnici su imali 31-og poginulog.

Prema nepotvrđenim podacima, partizanski odredi su krajem 1943. godine bili raspoređeni na čitavoj teritoriji prema sledećem:¹¹

ligencija. Međutim, tek početkom 1944. počinju da rade samo neki ogranci i tada su primljeni na školovanje samo nedićevski, ljotićevski i četnički elementi sa područja Srbije i Crne Gore. Tako se, na primer, u predlogu Štaba Danilovgradske četničke brigade, od 27. marta 1944, Nacionalnoj upravi za Crnu Goru u vezi školovanja studenata, između ostalog, kaže:

»... Pitanje produženja studija naših studenata na Beogradskom univerzitetu, a naročito pitanje izbora studenata, postali su vrlo aktuelnim, ne samo kod studenata, već u redovima nacionalne vojske, naročito stoga što je broj studenata koji će biti primljeni na produženje studija ograničen — veoma ograničen ...

Pitanju izbora studenata iz Crne Gore i Boke za produženje studija na Beogradskom univerzitetu treba pokloniti punu i osobitu pažnju stoga što danas nikome nije svejedno: ko treba tamo da pođe, već najstrožije utvrditi koji zaista zaslužuju, po dosadašnjem radu i držanju, ...«

U vezi s takvim stavom, predloženo je 8 kandidata za produženje studija i za njih su napisane opširne biografije, iz kojih se vidi da su sve to bili aktivni borci protiv NOP-a (AVII, Cda, reg. br. 16—1, k. 141). Prvi rektor Nedićevog Univerziteta bio je dr Nikola Popović, koji je zbog saradnje sa okupatorom osuđen 10. maja 1946. u Beogradu na kaznu od 6 godina lišenja slobode s prinudnim radom (vidi *Politiku*, beogradsko izdanje, od 11. maja 1946; AVII, NAV-T-175, r. 21, s. 307—12, 318 i 329; međusobna prepiska generala Paula Badera, komandanta Srbije, Augusta Majsnera, komandanta SS i policije u Srbiji, i Hajnriha Himlera, rajhsfirera SS od 29. oktobra, 11, 20. i 22. novembra i 11. decembra 1942. i 8. i 23. januara 1943. godine.

⁹ Redakcija nije mogla da ustanovi na koga se to odnosi. Verovatno je to ovde greška u pisanju i da se to odnosi na Simeuna Očkojića (zvali su ga i Siniša Pazarac), komandanta Mlavsko-smederevske grupe korpusa (vidi tom IV, knj. 31, dok. br. 119).

¹⁰ Redakcija nije mogla da ustanovi na koga se to odnosi.

¹¹ Krajem 1943. i početkom 1944. u Srbiji su postojali sledeći NOP odredi: 1. južnomoravski sa 4 bataljona (Kukavički, Pustorečki, Toplički i Pasjački »Ratko Pavlović«), 2. južnomoravski sa 3 bataljona (Udarni, Vranjski i Lužnički), Jastrebački »Nikodije Stojanović Tatko«, 1. šumadijski, Kosmajski, Rasinski, Požarevački, Ozrenski, Valjevski, Kosovski, čačanski, Crnotravski. Međutim, do 16. januara 1944. formirane su i 4 južnomoravske brigade od kojih 1. južnomoravska brigada 9. oktobra 1943, Druga 21. novembra 1943, Treća 13. januara 1944. i 4. južnomoravska brigada 16. januara 1944. godine.

Opširnije o tome vidi dr Milivaje Perović, *Južna Srbija*, Nol.it /Prosveta, Beograd, 1961, str. 238, 269/271, 282, 302, 329 i 336—42; Alek-

1.)	Leskovački	odred oko 200	od toga 40	članova partije	
2.)	Jablanički	„ „ 300	30	„	<i>t)</i>
3.)	Jastrebački	„ „ 300	60	„	<i>tt</i>
4.)	Babički	„ „ 50	10	„	<i>tf</i>
5.)	Šumadijski	„ „ 250	90	„	<i>ft</i>
6.)	Kosmajski	„ „ 150	80	„	<i>>></i>
7.)	Vranjski	„ „ 300	40	„	<i>>></i>
8.)	Rasinski	„ „ 150	40	„	<i>t></i>
9.)	Krajinski	„ „ 50	10	„	<i>t)</i>
10.)	Boljevački	„ „ 100	30	„	<i>yy</i>
11.)	Knjaževački	„ „ 50	20	„	<i>ii</i>
12.)	Požarevački	„ „ 50	20	„	<i>ft</i>
13.)	Ozrenski	» „ 40	20	„	<i>tt</i>
34.)	Valjevski	» „ 50	10	„	<i>if</i>

Partijski komitet za Srbiju¹² raspolagao je sa preko 400 aktivnih partizana na teritoriji Srbije. Šabac, čačak, Jagodina i Kraljevo nemaju ni organizaciju ni odrede.

BR. 17

ZABELEŽKA ODELJENJA ZA INOSTRANSTVO ABVERA KOMANDE JUGOISTOKA OD 20. JANUARA 1944. U VEZI IZVEŠTAJA NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA U HRVATSKOJ OD 5. JANUARA 1944. GODINE¹

Uprava za inostranstvo/ Abver

20.1.44.

Odeljenje² za inostranstvo str. pov. br. 129144 Inostr. II A3

sandar Vitorović, *Centralna Srbija, Nolit/ Prosveta, Beograd, 1967, str. 487, 532, 546, 555, 560 i 573.*

¹² To jest: Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 882, s. 5630627—30. Na margini prve strane dokumenta dopisane su rukom sledeće tri grupe reči: Predati načelniku Vrh. komande Vermah-
ta 1 prilog, Abver i Dostavljeno: Abv. I 3 str. pov, a takođe se nalazi i par nečitkih parafa.

² U originalu piše: Ag. To je skraćena od reči: Amtsgruppe. Redakcija je to prevela kao: odeljenje.

Zabeleške za referisanje

Predati *Izveštaj nemačkog opunomoćenog generala u Hr-*
načel- *vatskoj od 5. januara 1944.*
niku

Vrh. kom- Hrvatska je uspela da se oslobodi italijanske hipo-
mande teke u drugoj polovini 1943. g. Ova je također nane-
Vermah- la najdublje rane odbrambenoj moći u organizator-
ta skom i etičkom pogledu.³ Druga teška hipoteka, ko-

1 prilog ja sve više opterećuje iz meseca u mesec također i
nemački Vermaht je rat protiv bandi. Teške optuž-
be su podignute u širokoj javnosti protiv kursa vla-
davine koji je od nas usmeren. Pravoslavni su u po-

Abver četku gotovo sami bili nosioci ustanka;⁴ oni su is-
ključeni iz vojne obaveze. Ipak osećaju i borci hr-
vatske nacionalnosti borbu protiv partizana kao rat
protiv brata. U 1943. godini postala je činjenica
ono što su jedno pola godine ranije, u razgovorima
sa merodavnim nemačkim generalima, poglavnik i
maršal⁵ odbijali kao nepodnošljivo: celokupne hr-

³ Misli se na preuzimanje vojne i civilne uprave u područjima koja su se nalazila do kapitulacije Italije, 8. septembra 1943, pod talijanskom upravom, a koja su bila pripojena Italiji ili su se nalazila pod njenom upravom posle komadanja Kraljevine Jugoslavije nakon završetka aprilskog rata 1941. Bliže o tome vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 19, 20 i 22.

⁴ Misli se uglavnom na pripadnike srpske nacionalnosti koji su živeli na teritoriji tzv. NDH. U vezi is tim dr Vladimir Bakaric, član Bredsedništva SFRJ i SKJ, u svome intervjuu glavnom uredniku lista »27. srpanj«, između ostalog, rekao je i sledeće:

»U Hrvatskoj smo masovno počeli revoluciju sa Srbima. Doduše, počeli smo s Hrvatima, ali u relativno malim razmjerama. Prvi partizanski odredi bili su hrvatski. Ne samo seljački. Postojao je barem još jedan hrvatski partizanski odred prije masovnog ustanka Srba.

Što se, međutim, pokazalo? Pokazalo se da smo Srbe morali pokrenuti, jer bi ih bili uništili. I zbog toga ih je bilo lakše masovno pokrenuti nego Hrvate. Hrvate smo u to vrijeme samo masovno pokrenuli u Primorju ...

To je bio početak i to je stvorilo dojam da su Hrvati kasnili. Kasnije, kada smo razvili revoluciju — a razvili smo je u toku 1942. godine — mi smo u Hrvatskoj imali najžešći građanski rat. Osim dijela Crne Gore, nitko u Jugoslaviji nije imao tako žestok građanski rat što smo ga imali mi u Hrvatskoj.

Prema tome nije tačno da hrvatski narod nije bio uz nas. Ali nije tačno ni to da je bilo gdje i bilo koji narod bio listom uz nas od samog početka. Svagdje se Partija izborila za većinu, i to ogromnu većinu. Negdje uz veće žrtve, negdje uz manje. To — razumije se — vrijedi i za Hrvatsku... Da, neki kažu da je to bio srpski ustanak. Međutim, bez utjecaja Partije ne bi bilo ustanka ni kod Srba ni kod Hrvata« (*Vjesnik*, 26. i 27. srpanj 1974, str. 9).

⁵ Misli se na poglavnika Antu Pavelića i ustaškog maršala Slavka Kvaternika, zamenika poglavnika i ministra domobranstva, koji je,

Dostav-
ljeno:
Abv. I
3 str.
pov.

vatske trupe i glavni deo ustaške milicije bili su na putu da budu prilikom angažovanja potčinjeni nemačkim starešinama preko nemačkog opunomoćenog generala. Tolerisanje krvavih, neljudskih izliva ustaške politike dalekosežno je naškodilo razvoju prijateljstva prema Nemačkoj u Hrvatskoj. Također se čine Nemci odgovornim za drugo zlo, npr. za privrednu i finansijsku tešku situaciju.

Početkom 1943. g. pristupilo se ostvarenju organizacijskog plana, koji je nešto pre izradila Vrhovna komanda Vermahta/Operativni štab za Hrvatsku. Jednovremeno je bačena u borbu 369. divizija⁶ kao 1. hrvatska legionarska. U martu i aprilu počelo se sa formiranjem jedne SS-policijske i muslimanske divizije⁷ jednovremeno sa formiranjem prvih hrvatskih⁸ lovačkih brigada na području komandanta nemačkih trupa. Druga »legionarska divizija«, 373,⁹ nastala je u Delershajmu.¹⁰ Dobijanje ljudstva bilo je skopčano sa raznoraznim teškoćama; ipak se moglo pristupiti formiranju još jedne legionarske divizije.¹¹ Sve četiri planirane lovačke brigade mogle su se formirati pravilno. Njihovo naoružavanje i podizanje lovačkih brigada na 6 bataljona napreduje, pri čemu 5. i 6. bataljon svakako bi trebali da bu-

kao ratni zločinac, uhapšen 17. septembra 1946. Suđeno mu je od 29. maja do 7. juna 1947. pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske, zajedno sa ratnim zločincima dr Mehmedom Alajbegovićem, ministrom spoljnih poslova u NDH, Fridrihom Miroslavom Navratilom, generalom Vladimirom Košakom i Zigfridom Kašoom, nemačkim poslanikom u Zagrebu. Osuđen je na smrt streljanjem (vidi *Politiku*, beogradsko izdanje, od 20. septembra 1946. i od 28. maja do 8. juna 1947. godine).

⁶ Misli se na 369. hrvatski puk koji je, posle razbijanja kod Staljingrada, poslužio kao jezgro za formiranje nemačke 369. legionarske divizije »Vražje« (1. hrvatska). Bliže o njenom formiranju vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 146 i knj. 35, dok. br. 192; Franc Šraml, n. d., str. 23—31.

⁷ Reč je o 13. vafen SS-dobrovoljačkoj bosansko-hercegovačkoj brdskoj diviziji »Handžar«, ali se ona u jugoslovenskoj istoriografiji obično naziva 13. SS-divizija »Handžar«. Bliže o njenom formiranju vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 5 i knj. 35, dok. br. 140; *Order of Battle of the German Army*, str. 343.

⁸ Tako su Nemci nazivali domobranske jedinice.

⁹ To je 373. legionarska divizija »Tigar«. Formirana je u proleće 1943, u Delershajmu. Bliže o tome vidi Franc Šraml, n. d., str. 155.

¹⁰ Döllersheim. To je bio jedan od dva nastavna centra gde se vršila obuka i formiranje ustaško-domobranskih jedinica. Drugi je bio u Stokerau (Stockerau).

¹¹ Reč je o formiranju 392. legionarske divizije »Plave« u jesen 1943 (vidi Franc Šraml, n. d., str. 229).

du najpre formirani kao okvirne trupe. Oficirska i podoficirska škola u Štokerauu, koja postoji od jeseni 1941. god., dala je hrvatskoj oružanoj snazi, zajedno sa legionarskim divizijama, dosada okruglo 2700 starešina¹² i podoficira. Pri tom su održavani različiti drugi kursevi za obuku i lovačkim i brdskim brigadama isto tako su davani nemački nastavnici. Naročiti predmet brige i pažnje ostala je brigada za obezbeđenje železnica.

Vojničku efektivnu sposobnost hrvatskog naroda nemačke su vođe ocenjivale iz nedelje u nedelju nepovoljnije. O nedostatku muške discipline, borbenog duha, o bekstvu iz vojske, prelaženju celih bataljona, pod komandom oficira koji su pogazili zakletvu, o izdaji neprijatelju i sporazumu sa njim javljano je sve više i više. Odlučujuće probleme treba tražiti, kao i pre, u pitanju vodstva i, na žalost, na političkom terenu. Velika oskudica u sposobnim, u svakom pogledu odgovarajućim oficirima tek bi se mogla unekoliko tokom godina ublažiti.

Na političkom polju, posle izdaje Badoljove¹³ Italije, u Hrvatskoj su se mnogostruko nadali da će uspeti pridobiti vođu ranije seljačke partije¹⁴ za saradnju u vladi. Pokušaji da se dođe do šire baze za vladu ipak su se izjalovili usled antipatija oba partnera pregovarača. Poglavnik i njegov krug pomišljali su najpre na to da se drže sile, ma koliko to koštalo. Može se također primetiti da žale što su u bolja vremena dozvolili da uopšte odustanu od terorističkih metoda. Za nemačko ratno vodstvo i za stav neračkog vojnika bilo bi oživljavanje ustaškog terora tu skoro nepodnošljivo. U njihovoj oružanoj sili, u »domobranima«, ne vidi sadanja hrvatska vlada instrumenat za održavanje. Ona veruje da jedino i samo u ustaškoj miliciji isti poseduje.

Koje bi dejstvo u hrvatskoj zemlji moglo imati učvršćenje nepr. snaga koje dolaze spolja, ne da se

¹² To jest: oficira (u dokumentu piše Führers).

¹³ Maršal Pjetro Badojio (Pietto Badoglio) bio je, posle svrgavanja sa vlasti Benita Musolinija 25. jula 1943, određen za novog predsednika vlade. On je 27. avgusta raspustio italijansku fašističku stranku i uklonio njene institucije. Osmog septembra 1943. proglašena je kapitulacija italijanskih oružanih snaga (Grupa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 3, str. 479, 480, 496 i 497).

¹⁴ Misli se na dr Vladimira (Vlatka) Mačeka, predsednika Hrvatske seljačke stranke (dalje: HSS).

jasno predskazati. Sposobnost za otpor nacionalnih hrvatskih trupa i samih vojnika legije postavljeno je na nadasve tešku probu.

Kod ustaške milicije, po svom karakteru dobrovoljačke trupe, uspesi bi se postigli kad bi se ona mogla više izvući iz uticaja politike i njenih metoda, i time postepeno mogla zadobiti za sebe poverenje širih narodnih krugova. Problem se mora sagledati s vojničke strane. Ustaška milicija ne bi smela samo na papiru već takođe i u stvarnosti da bude sastavni deo hrvatskih oružanih snaga i po svim službama da bude potčinjena ministru rata. Trzavice, na koje poslednji {događaji} ukazuju, bile bi uticajem svih merodavnih nemačkih službenih instanci Vermahta savladane. Odgovarajućim, jednostavnim regulisanjem komandnih odnosa sprečilo bi se da milicijske jedinice vode posebni, potpuno sopstveni, život izvan hrvatske oružane sile i da zapovesti dobijaju od drugih a ne od svojih vojnih pretpostavljenih, među koje se kao vrhovni komandant uračunava poglavnik, koji je i ustaškoj miliciji posebno zaklet. Samo bi se tada moglo odgovoriti i sa nemačke strane firerovom uputstvu od 29. oktobra 1943.¹⁵ bez bitnih trvenja.

Problem hrvatskog vazduhoplovstva jedva da je manje zapleten od kopnene snage. Kao pomorac, Hrvat se dobro pokazao u okviru nemačkih pomorskih snaga i pomorskih uređaja, po svim predviđanjima prema njegovom tradicionalnom glasu.

BR. 13

NAREĐENJE KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KOR-
PUSA OD 22. JANUARA 1944. DVESTA ŠEZDESET ČETVR-
TOJ PEŠADIJSKOJ DIVIZIJI ZA ZAUZIMANJE OSTRVA
ULJAN'

STROGO POVERLJIVO

568—22. 1 19.40²

Radiogram

KR

Prilog uz ³
K.T.B. 7 primeraka
Br. C 52 1. primerak

264. div. bef.⁴ 2320

- 1.) Na **Uljanu**, verovatno, 1. prekomorska brigada.⁵ U rejonu **Šibenika** i na poluostrvu **Primošten** iskrcane jake bande.® Jake bande između obale i planinskih masiva. Mogući su pokušaji daljih iskrcavanja neprijatelja.
- 2.) Iskrcane neprijateljske snage moraju biti uništene i ostrvo ponovo očišćeno.
- 3.) 264. div. ima pre svega sledeće zadatke:
 - a) Ponovo zauzeti **Uljan** i očistiti.⁷ **Pašman** držati.⁸

¹ Snimak radiograma (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 274—5. Na dokumentu su, na više mesta, rukom vršene ispravke.

² Ovi brojevi su dopisani rukom i znače: broj telegrama (568). datum i vreme prijema (22. 1 19.40).

³ Četvrtasti pečat.

⁴ Skraćenica od reči befördert (befördert — dostavljen, ekspedo- van, poslan).

⁵ Ostrvo Uljan (Ugljan) zauzeo je Kombinovani odred (nepotpuna četa Sjevernodatenatinskog NOP odreda, jedna desetina Dopunske čete 3. pomorsko-ohoalskog sektora i 50 skojevaca i terenskih radnika iz Preka — glavnog mesta na ostrvu) posle iskrcavanja u Preku, 20. januara 1944 (tom V, knj. 23, dok. br. 170).

⁶ U rejonu Šibenika nalazili su se delovi 19. NOU divizije (tom V, knj. 24, dok. br. 2 i 6).

⁷ Naređenje za zauzimanje Uljana i srednjodalmfinskih ostrva kod Zadra, kao i čišćenje toga područja izdala je 22. januara K-da 2. OkA (AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 44—60). Iskrcavanje na Uljan (kod Preka) izvršio je ojačani 1. bat. 98. brd. puka 1. brdske divizije i 2. bat. 891. gren. puka 264. peš. divizije 30/31. j'anuara 1944. u 17.00 časova, i ostavo je zauzeo u toku 31. januara bez otpora. Nemci su potom,

- b) Razbiti grupe bandi koje u obalnom području između **Zadra** i **Kap[®] Primoštena** ugrožavaju naš put dotura i obalska uporišta. U vezi toga prikupiti sopstvene snage na težištu.
- c) Zgusnuti obalsku odbranu na naročito ugroženim mestima i držati u pripravnosti pokretne rezerve.
- 4.) 264. div. biće dodeljeni i potčinjeni:
92. mot. puk
 - Pt. div.[izion] 1. brd. div.[izije],
 - Bat. obalskih lovaca »Brandenburg«. Prenošenje naređenja preko HaKo¹⁰ **Split**. Po mogućstvu noćni marševi u sporazumu sa mornaricom.
 - 2 dalje ptč¹¹ i 1. inžč (mot.) od 1. brd. div. preko **Trilja** za **Sinj**, kao i verovatno 1 impr. mot. bat. 1. brd. div. preko **Sinj** — **Knin** za **Benkovac**. Vreme naknadno.
- 5.) Dalje, 264. div. će, verovatno, još pre kraja januara u pozadinskom rejonu da smeni 1. brd. div. O ovome specijalno naređenje.
- U slučaju potrebe, 264. div. treba odmah da osposobi za marš važan most na **Cetini** severoist. od **Sinja**.
- 6.) Ojač. 105. izv. bat. od 22. 1. u Sinju na raspolaganju K-di 2. OkA.¹²
- 7.) 92 mot. p imao je teške akcije; zbog toga, prema situaciji, po mogućstvu, pre angažovanja 2 dana odmora u rejonu **Knin** — **Kistanje**.
- 8.) Komandant avijacije potpomaže težišta borbenih dejstava div. Zahteve upućivati neposredno.
- 9.) Mornarica sa 1 torpednim čamcem i eskortnim čamcem ometa iskrcavanje bandi na obalsko područje oko **Zadra**.
- 10.) Treba naročito računati sa pojačanom aktivnošću savezničkog vazduhoplovstva u obalskom području i u unutra-

po zauzimanju Uljana, deportirali na kopno 350 muškaraca. Operacijom iskrcavanja lično je rukovodio k-t 15. BAK-a. Bliže o tome vidi dok. br. 23, tom V, knj. 23, dok. br. 171 i 188, knj. 24, dok. br. 13, 34, 105, 116 i 117; AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 9—10: izveštaj K-de 264. pešadijske divizije od 1. februara 1944. o zauzimanju ostrva i »evakuaciji« 350 stanovnika, plenu i obostranim gubicima; s. 18, 19 i 27: izveštaji K-de 15. BAK-a od 30. i 31. januara 1944. K-di 2. OkA o iskrcavanju na Uljan, r. 561, s. 747—8, 754—5 i 749—50: plan akcije 891. gren. puka od 30. januara i izveštaji od 3. i 11. februara za iskrcavanje na Uljan.

⁸ Nemci su 11. februara 1944. napustili sve severnodalmatinske otoke, osim Uljama i Pašmana (tom V, knj. 24, dok. br. 105, str. 509).

⁹ ^{rt} Hafenkommando (hafenkomando — lučka komanda).

¹¹ Prva i 3. ptč 1. brdske divizije (AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 44—60).

¹² Cela rečenica pod tač. 6.) dopisana rukom. Inače, 105. SS-izviđački bataljon pripadao je 5. SS-BAK-u.

šnjosti. Zbog toga preduzeti sve moguće aktivne i pasivne mere za zaštitu od napada iz vazduha. Naročito rastresiti raspored jedinica na maršu i odmoru.

- 11.) Osim dnevnog izveštaja, kratke izveštaje o situaciji svakodnevno do 06.00, 12.00 i 18.00 časova. Naročite događaje odmah javljati.

XV brd. AK
Ia, str. pov. br. 127/44
22. 1 44.

*Pfafferot*¹³

.. .¹⁴
.. .¹⁵

Dostavljeno:

gen. st. majoru Bergeru ¹⁶	2. primerak
Qu.,	3. primerak
Ic,	4. primerak
Ha,	5. primerak
KTB	6. primerak
Rez.[erva]	7. primerak.

BR. 19

NAREĐENJE KOMANDE 21. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 22. JANUARA 1944. DVESTA DEVEDESET SEDMOJ DIVIZIJI ZA BORBUN PROTIV PARTIZANA U ŠIREM REJONU ĐAKOVICE¹

Komanda XXI brd. AK
Ia, pov. br. 1229/44

H. Qu, 22. 1. 44.

POVERLJIVO

297. *peš. diviziji*

- 1.) U severnoj Albaniji pojavio se novi komunistički centar bandi u rejonu z. Đakovica, koji je u stalnom porastu, sa težištem u rejonu Tropoja — Koljgecaj — Dega. Komandant ove bande, čija se jačina procenjuje na oko 400 ljudi, je Fadilj Hodža.² Verovatno je i prisustvo engl. ofic. za ve-

¹³ Verner (Werner Pfafferott).

¹⁴ a ¹⁵ Neoitki pairafi.

¹⁶ Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 1081—3.

² Fadilj Hodža Avdulj Tahiri Blini. Tada je bio komandant Glavnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju (tarn I, toj. 19, dotk br. 86).

zu.³ Sa bandom Muharema Bajraktarija u rejonu j. i ji. Kukesa postoji tesna veza.⁴ Većina stanovnika saraduje sa bandama. Naoružanje, koje se stalno popunjava bacanjem od strane Eng., sastoji se od pušaka i mitr. 0 teškom naoružanju nije javljeno. Obe bande do sada još nisu prešle na aktivnu borbu, njihova delatnost ograničava se uglavnom na izgradnju sopstvene organizacije i na vrbovanje pripadnika na celokupnom severnoalbanskom prostoru. O pojedinostima vidi prilog.⁵

- 2.) 297. peš. div. stavlja se u zadatak da pripremi jednu operaciju za razbijanje ovih neprijateljskih snaga. Kao rok za sprovođenje, u obzir dolazi 1. polovina februara.⁶ Potrebne podatke o neprijatelju treba na najoprezniji način prikupiti u tesnoj saradnji sa Abverovim trupovima Mati,⁷ Hausding⁸ i Hens.⁹ Svako stupanje nemačkih trupa na naznačeni rejon treba pre svega izbegavati, da se bande ne bi u svojoj dosadašnjoj bezbrižnosti uznemirile i da bi se pružila mogućnost za prepadni udarni obuhvat. Do 5. 2. treba javiti namere o sprovođenju i koje snage će biti angažovane.

Za komandu korpusa
Načelnik štaba

¹⁰

...

... u

³ Reč je o članovima Britanske vajne misije pri GŠ NOV i PO za Kosmet (vidi tom I, knj. 19, dok. br. 94).

⁴ Muharem Bajraktari, pukovnik bivše kraljevske albanske vojske i albanski nacionalista. Žrvcu je kao emigrant za vreme Kraljevine Jugoslavije u Nišu. Proglašen ratnim zločincem radi saradnje s okupatorom u toku rata. Emigrirao posle rata -u inostranstvo, gde i danas živi (u Briisdju — Belgija). O vodećim albanskim nacionalistima vidi AVII, NAV-T-311, r. 189, s. 251—2.

⁵ Redakcija taj prilog objavljuje uz ovaj dokumenat.

⁶ Bliže o toj akciji vidi zebelešiku radenn u K-di 2. OkA od 26. februara 1944. o borbama koje je 297. peš. divizija vodila kod Kukesa od 13. do 21. februara 1944 (AVII, NAV-T-77, r. 1299, s. 73); Ali Hadri, *NOP na Kosovu*, str. 372; *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945*, VII, Beograd, 1964, str. 692).

⁷ Jozef.

⁸ i ⁹ Redakcija nije mogla da ustanovi njihova imena.

¹⁰ Potpis je nečitak, ali se na više dokumenata nalazi isti potpis, kao potpis načelnika štaba. U to vreme načelnik štaba bio je Eberhart Kaulbak (Eberhardt Kaulback), pa je i to, verovatno, njegov potpis (vidi AVII, NAV-T-314, r. 663, s. 1314—7: ratna lista oficira 21. BAK-a od 1. januara do 30. juna 1944). Vidi dok. br. 22, objašnjenje 8.

¹¹ Nečitak paraf.

U rejonu z. Đakovica prikupljaju se, izgleda pod uticajem engl, agenata (navod. 12 ofic.), komunističke grupe. Koliko je do sada poznato, težište ovog organizacionog pokreta nalazi se na području Tropoja — Krasniči — Dege (30 z. do 27 jz. Đakovica) i Ujimište (18 j. Kukës). Ukupna jačina javljenih grupa bandi pod komandom Fadilja Hodže i Muharema Bajraktarija ne prelazi 800 ljudi. Verovatno su u vezi sa crnogorskim Titovim bandama.¹² Glavne bande sastoje se iz stanovnika područja i iz bandi koje su došle iz Đakovice i Skadra. Prema više puta potvrđenim izveštajima, komandanti glavnih bandi su meštani, 12 vođa bandi treba da su sa malom pratnjom došli iz Skadra. 75% stanovnika saraduje sa komunistima. Disciplina kod bandi, kako se javlja, je dobra i stroga, dotur namirnica treba da je dobro regulisan. Naoružanje se uglavnom sastoji od pušaka i automatskog oružja; ono se stalno popunjava bacanjem iz engl, aviona. Do sada nije javljeno o postojanju teškog naoružanja. Potvrđeno je postojanje dve radio-stanice u Degi. Dosadašnja aktivnost ograničila se na izgradnju sopstvene organizacije i vrbovanje daljih saradnika iz obližnjih rudarskih preduzeća. Javljeno je o jakoj komunističkoj propagandi j. Drim do puta za dotur Kukës — Puka i to u mestima Kalimaši, Truni, Ibala i Dušmani. U Đakovici treba da se nalazi organizacioni štab.¹³ Kao kom. centri do sada su se pojavili.

1. područje oko Dege
2. „ „ Tropoje
3. „ „ Krasniči (dolina Valbone)¹⁴

1.) Na području Dege treba da se nalazi ukupno oko 400 komunista čiji vođa je verovatno Adem Hodža iz Dege. Javljeno je 13. 1. da su 3 veće kom. bande došle u taj rejon, i to prva iz Skadra, 2 (Bajram Curi),¹⁵ prema nazivu iz Đakovice, pod komandom Mehmeda Bajraktarija¹⁶ i braće

¹² Taj podatak nije tačan. Sa Muharemom Bajraktarijem pripadnici NOV i POJ nikada nisu održavali vezu.

¹³ Reč je o Glavnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju. U to vreme Glavni štab se nalazio u Malesiji (predeo) kod Đakovice (tom I, knj. 19, dok. br. 84).

¹⁴ To je r. Valjbona (Valbona) u sev. Albaniji.

¹⁵ To je Bataljon »Bajram Curi« (»Bairam Curri«). Ovaj bataljon i Bataljon »Prijet Redžepi« (»Prlat Redžepi«) bili su u sastavu Malesijskog NOP odreda (tom I, knj. 19, dok. br. 89 i 95).

¹⁶ Vidi tom I, knj. 19, dok. br. 89.

Veli i Mađun Nemoni¹⁷ kao i 3. banda sa područja Krasnići. Na rudarskom području Dukadini¹⁸ kod Kalimaši (8 z. Kukës) vrbuju agitatori kako bi bandu u Degi ojačali. Više puta je potvrđeno prisustvo od 5—6 engl. ofic., koji su se spustili padobranima, a koji stanuju u kući Adema Hodže¹⁹ u Degi. Takođe je javljeno da se u rejonu Dege nalaze dva ruska agenta. 4. 1. javljeno je da se 2 engl. i 2 ital. ofic. sa 80 komunista nalaze na maršu od Dege za Truni (11 jji. od Dege). Ostali komunisti treba da se iz rejona Dege prebace za Truni. Javljeno je da su eng. avioni iznad Truni bacali ratni materijal i predmete opreme.

- 2.) Na području Tropoje nalazi se vođa bandi Ram Muja²⁰ sa bandom jačine oko 300 ljudi. 6. 12. 43. javljeno je da se tri engl. agenta nalaze u s. Tropoja, a 13. 1. 44 da se 1 engl. ofic. nalazi u Berbati. Banda je potčinjena Fadilju Hodži.
- 3.) Jedna jača kom. banda treba da se nalazi u rejonu Krasnići. Ista dobija pojačanje sa područja Skadra. Kod vođa bande označen je Đovalin Luka. U Koljgecaj (28 z. od Đakovice) nalazi se 250 komunista pod njegovom komandom. Takođe je javljeno da se tu nalazi 6 engl. ofic. Skladište oružja i mun. treba da se nalazi kod Koljgecaja.
- 4.) Muharem Bajraktari nalazi se u okolini ji. i j. Kukës. Jačina njegove bande varira od 300—500 ljudi. On se za sada ograničava na organizaciju svoje bande i hoće sa ostala 22 komandanta bandi da formira jaču naoružanu silu. Usled prisustva 5 Engleza treba računati sa jakim engl. uticajem. Više puta je potvrđeno održavanje veze sa bandama u rejonu Dege.

Bande oko Dege za sada navodno nisu isturile osiguranja.

¹⁷ Po izjavi Imera Hadži-Dautija, potpukovnika JNA, prezime im je Nimani.

¹⁸ Dukadin. Tako se zove područje Metohije i severoistočnog dela Albanije, na severu od r. Drima.

¹⁹ Vidi tom I, knj. 19, dok. br. 86.

²⁰ Muja Ram je u početku bio pripadnik NOP-a i nalazio se na dužnosti zamemka komandanta NOP odreda »Emiin Duraku«. Međutim, on je kasnije, krajem 1943, okupio oko sebe jednu grupu od oko 20 ljudi, ostao na nacionalističkim pozicijama i odbio da se potčini Glavnom štabu NOV i PO za Kosmet, te je zbog toga početkom 1944. došlo do raskida i obračuna s njim (tom I, knj. 19, dok. br. 34, 47, 52, 89 i 92).

BR. 13

IZVEŠTAJ ABVER-GRUPE K-DE JUGOISTOKA OD 23. JANU- ARA 1944. O UGOVORU VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA SA INSPEKTOROM ČETNIČKIH ODREDA DRAŽE MIHAILOVIĆA U SRBIJI O ZAJEDNIČKIM DEJ- STVIMA PROTIV JEDINICA NOV I POJ¹

STROGO POVERLJIVO

Prepis

Komandant Jugoistoka

H. Qu, 23. 1. 44.

(K-da Gr. A »F«)

Abver-grupa /AO Str. pov. br. 629144.

U nastavku dostavlja se prepis ugovora između vojno-
upravnog komandanta Jugoistoka i inspektora četničkih odre-
da Draže Mihailovića, pukovnika Simića², koji je sačinjen
17. 1.

~Prepis

UGOVOR

Između vojnoupravnog komandanta Jugoistoka, kao naj-
višeg organa okupacionih snaga u Srbiji i predstavnika nemač-
kog Rajha u odnosu na srpsku vladu, s jedne strane, i inspek-
tora četničkih odreda Draže Mihailovića, pukovnika Jevrema
Simića, s druge strane,

zaključuje se sledeći sporazum o oružanom primirju:

1.) Svrha sporazuma je zajedničko vođenje borbe protiv ko-
munističkih partizana, u kom cilju će se sve jedinice DM-čet-
nika potčinjene pukovniku Jevremu Simiću uklopiti u borbu
nemačkih i bugarskih oružanih snaga, kao i srpskih vladinih
jedinica, protiv komunista.

Pri tome je predviđena izgradnja zajedničke obaveštajne
službe kao i međusobno pružanje podrške.

2.) Ugovoreno područje obuhvata sledeće srezove:

Umka, Vračar, Grocka, podunavski, Jasenica, Kosmaj, Mlade-
novac, Oplenac, Orašac, kačerski, Kragujevac, gružanski, le-
penički, Veliki Orašac, kolubarski II i proteže se, sem toga,

¹ Snimak prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77,
r. 883, s. 5632508—10.
² Jevrema

prema zapadu do 5 km zapadno od železničke pruge Obrenovac — G. Milanovac.

3.) Na ugovorenom području neće se za vreme trajanja sporazuma vršiti hapšenja i dejstva protiv pripadnika DM-pokreta ukoliko ne bi bile takve mere nužne zbog krivičnih dela pojedinih pripadnika.

4.) Pukovnik Simić potvrđuje da se na ugovorenom području unutar jedinica koje su njemu potčinjene ne nalaze pripadnici sila koje su u ratu sa Nemačkom, niti kao oficiri za vezu niti u bilo kojem drugom svojstvu.

Pukovnik Simić prihvata obavezu da će na ugovorenom području onemogućiti sve obaveštajne kanale koji bi mogli neprijateljima velikonemačke ili bugarske oružane sile da prikupljaju obaveštenja o nemačkim vojnim pokretima.

5.) Za vreme trajanja ugovora suzdržaće se DM-četnici svake neprijateljske delatnosti prema nemačkim, bugarskim i srpskim jedinicama i ustanovama policije, kao i protiv vojnih i civilnih upravnih organa. Rekrutacija za jedinice srpske vlade neće se sprečavati, čak ni propagandom. Jednako će se prekinuti vršenje represalija i pretnji prema porodicama onih Srba koji su u službi srpske vlade ili okupacionog aparata kao vojnici, činovnici, nameštenici, radnici ili u bilo kojem drugom svojstvu.

6.) Ukoliko se na ugovornom području pojave jedinice DM sa kojima nije sklopljen ugovor o oružanom primirju, pukovnik Simić će te jedinice ili potčiniti sebi ili će se postarati da one napuste taj rejon. Za držanje pripadnika takvih jedinica, koje bi bilo protivno duhu ugovora, pukovnik Simić odgovara okupacionim vlastima. Niže starešine pukovnika Simića koje ovaj sporazum ne priznaju, treba da budu odstranjene sa ugovornog područja.

7.) Četnici DM obavezuju se da će se u ugovornom području isključivo angažovati u borbi protiv komunističkih partizana i time podupirati borbu snaga za održavanje poretka u Srbiji.

8.) Ukoliko četnici DM raspolažu sa podacima da pripadnici nemačkih, bugarskih ili srpskih jedinica ili ustanova ili pojedine osobe vrše komunističku delatnost ili se nalaze u vezi sa komunistima, u tom slučaju neće sami intervenisati i vršiti pravdu, već će dokazni materijal, a ako je opasnost neposredna, također i lica, izručiti nemačkim službenim ustanovama.

9.) O pojavi, poreklu i pravcu marševa komunističkih *jedinica*, njihovoj snazi i naoružanju na ugovornom području, četnici DM će najhitnije obavestiti najbližu ustanovu javnog poretka.

Četnici DM će, ukoliko su njihove snage dovoljne, smesta prihvatiti borbu sa takvim jedinicama. Po potrebi, u tom cilju će ih se snabdjeti municijom i sanitetskim materijalom.

Ukoliko snage DM-četnika nisu dovoljne, pružiće im snage za održavanje poretka pomoć jedinicama, a po potrebi i teškim naoružanjem. Ranjeni DM-četnici zbrinjavaće se u nemačkim vojnim bolnicama.

10.) Za borbu protiv komunista, četnici DM stavljaju na raspolaganje snagama za održavanje poretka svoje podatke i svoju obaveštajnu službu.

U cilju obostrane izmene informacija, pri štabu pukovnika Simića formiraće se organ za vezu. Pored toga će na ugovornom području službeni organi okupacionih vlasti i vlade biti zaduženi da u duhu sporazuma saraduju sa četnicima DM i da prenose informacije.

11.) Po međusobnom dogovoru četnici DM preuzimaju i dele odgovornost za obezbeđenje saobraćajnih uređaja i sredstava protiv napada, pljačke i sabotaže takođe i sa strane Anglo-amerikanaca i njihovih dejstava sa zemlje.

Četnici DM preuzimaju u okviru ugovornog područja posebnu odgovornost da će u uslovima pokretnog vođenja rata obezbeđivati sledeće saobraćajnice:

- a) cestu Beograd — Ripanj — Topola — Kragujevac — Kraljevo,
- b) železničku prugu Obrenovac — Lajkovač — G. Milanovac, uključujući odvojak Lazarevac — Arandjelovac — Mladenovac,
- c) železničku prugu Beograd — Mala Krsna — Velika Plana, sa odvojkom za Požarevac,
- d) železničku prugu Beograd — Mladenovac — Lapovo.

Zadržavanje i pretresanje vozova svih vrsta, takođe i na stanicama, smatraće se neovlaštenom intervencijom na železničkom saobraćaju i zbog toga je zabranjeno.

12.) Zaključivanje ovog sporazuma treba držati u tajnosti. On stupa na snagu odmah po obostranom potpisivanju (17. 1.) i važi do 31. marta 1944. godine.

Po ovlaštenju vojnopopravnog komandanta Jugoistoka

potpisao vojvoda fon Vrede [Wrede]³
konjički kapetan

³ Redalkcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

Uprava za inostranstvo⁴
Str. pov. br. 329/44

STROGO POVERLJIVO

O.U., 7.2. 1944.

Prepisano:

Inostranstvo	I A
	II A
	I B
Abver	I
	III

WFST⁵
Fr H West⁶
W P2⁷ imaju

S molbom na znanje
I.A.⁸

⁴ To je bio organ neposredno potčinjen Operativnom štabu Vermahta. Na čelu uprave nalazio se viceadaniral Leopold Birkner (Bürkner). Bliže o njegovim zadacima vidi fon Zigler, n. d., str. 143; Persi Ernst Šram, n. d., knj. IV², str. 1776.

⁵ Wehrmachtführungsstab (Vermahtfirungsštab — Operativni štab Vermahta). Na čelu štaba nalazio se general-pukovnik Alfred Jodl.

⁶ Fremde Heere West (Fremde Here Vest — Strane armije — Zapad).

⁷ Redakcija nije mogla da ustanovi koji je to odsek u Varmaihtu.

⁸ Im Auftrag (po ovlašćenju).

⁹ Nečitak potpis.

BR. 13

IZVEŠTAJ 264. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 25. JANUARA 1944. KOMANDI 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA O SOPSTVENIM I NEPRIJATELJSKIM GUBICIMA U OPERACIJI »FRILINGSGEVITER« NA PROSTORU KNIN — KISTANJE¹

POVERLJIVO

KR

Predato: 25. 1. u 1612
Primljeno: 25. 1. u 2030

Prilog uz
K.T.B.
Br. C 56

XV BRD. AK

Ru

Sumarni izveštaj »Frilingsgeviter«:³

- 1.) Delimičan ogorčeni otpor neprijatelja kod Ervcnika, Bra tiškovaca, Kistanja, Radučića slomljen je energičnim zahvatom. Banditi iznenađeni prodorom 92. gren. p. (mot.) od sz. prema Kistanju.
- 2.) Gubici:⁴
 - A.) sopstveni: 1 poginuo, 3 ranjena, 1 četnik poginuo.
 - B.) neprijatelj: 66 poginulih izbrojano, procenjuje se da- ljih 60 do 70 poginulih i ranjenih. 35 zarobljenika u eng. uniformama iz Štaba 19. dalm. div. i 5. brig.⁵

¹ Snimak overenog prepisa telegrama (pisanog na mašini) u AVII. NAV-T-314, r. 561, s. 287.

² Četvrtasti pečat.

³ »Frühlingsgewitter« (»Prolećna oluja«). Ova operacija, koju su izveli delovi 264. peš. divizije, 92. motorizovani grenadirski puk i 3. ba- taljon 98. brdskog lovačkog puka 1. brdske divizije, uz učešće četnika, imala je za cilj čišćenje prostora Knin — Kistanje. Počela je 25. a završena 26. januara 1944. Nemci su u ovoj operaciji, vodeći borbe protiv delova 19. NOU divizije, uspeali da iznenade njene jedinice na tome sek- toru i da u dvodnevrim akcijama ovladaju prostorom zapadno od Knina, pri čemu su zauzeli Ervenik, Radučić, Bratiškovce i Kistanje (vidi dok. br. 23; tom V, knj. 23, dok. br. 117 i AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 278 i 280; izveštaji K-de 15. BAK-a od 24. i 25. januara 1944. o toj operaciji).

⁴ Podaci o gubicima znatno se razlikuju od podataka datih u izveštaju Štaba 19. NOU divizije od 29. januara 1944. Bliže o tome vi- di tom V, knj. 23, dok. br. 117.

⁵ Ta brigada pripadala je 19. NOU diviziji i nalazila se na pro- storu gde je napadao neprijatelj (tom V, knj. 23, dok. br. 117).

C.) Zaplenjeno: 1 mitr., 3 puš. mitr., 42 autom., 2 pt puške, 1 l. minob., 1 telefon, 46 karab., 30 eng. mina, 10.000 metaka peš. mun., 60 kom. mina za l. minob., 3 engl. bicikla.

F.d.R.

264. peš. div.

..⁶

Ia, pov. br. 423.

Obgef⁷

BR. 22

IZVEŠTAJ KOMANDE 21. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 10. FEBRUARA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIIJE O PREUZIMANJU OPERACIJE »PIK« U ŠIREM REJONU KICEVA I ĐAKOVICE¹

K-di 2. OkA

K.T.B.

43

POVERLJIVO I²

Pred.: Oper.[acija] »Pik«

Veza: 1.) Tamoš. tel. pov. br. 944/44 od 8. 2?³

2.) Tel. k-de XXI AK. Ia, pov. br. 1474/44 od 7. 2. 44.⁴

K-da kor. javlja:

U vezi 1.) tač. 1)

Početak oper. »Pik« kako je predviđeno 12. 2.⁵

⁶ Potpis nečitak.

⁷ Obergefreiter. Odgovaralo bi činu desetara. Međutim, i ova skraćena je nečitka, pa redakcija smatra da je, ako je u pitanju desetar, jedino moguće da se to lice potpisalo pri predaji telegrama.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 1229.

² Četvrtasti pečat.

³ Redakcija ne raspolaže tim dokumentom. Verovatno je to zahtev K-de 2. OkA za dostavljanje izveštaja u vezi planiranja operacije »Pik«.

⁴ To je izveštaj K-de 21. BAK-a od 7. februara 1944. K-di 2. OkA o nameri da, uz učešće 297. peš. divizije, preduzme akciju protiv komunista u rejonu Kičeva (AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 1212).

⁵ Operacija je počela po teškom nevremenu, sa zakašnjenjem od 24 časa, tj. 13. februara 1943. godine. Trajala je 8 dana i završila se

Tač. 2) Verov. trajanje, ako se odvija po planu, 4—5 dana.
Tač. 3) Vidi telef. izveštaj.

U vezi 2.) Pošto za sada nije moguće improvizovani prelaz preko Drima usled visokog vodostaja, to je potrebno novo angažovanje borbenih grupa, i to:

Borbena gr. »A«, (ojač. 11/524) iz rejona Tropoje 20 z. Đakovica preko Luže na Degu, slabiji delovi preko Koljgjecaja na Raju.⁶

Borbena gr. »B« (ojač. 1/524 iz rejona Zogaja 16 jz. Đak[ovica] preko Kepeneka na Maš.

Borbena gr. »C« (ojač. 297. FEE)⁷ od Kukesa zapad, obala Drim na Vau i Darvu.

Poterni odr. »ed-« (1 ojač. č. 297. FEE) od Vasijaja 26 z. Kukesa preko Fleti — Trun na Darvu.

Kopija:
K.T.B.

K-da XXI brd. AK
Ia, pov. br. 1539/44
od 10. 2. 44.

8

21. februara. Borbe su vođene na dva različita pravca: zapadno od Kičeva, i (južno od Đakovice, prvenstveno' protiv tamošnjih partizanskih snaga Albanije kao i zatečenih partizanskih jedinica Glavnog štaba NOV i PO Makedonije i Glavnog štaba NOV a PO za Kosmet (vidi AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 610 i 624: ratni dnevnik K-de 21. BAK-a za 5. i 13. februar 1944, s. 1212, 1236, 1240, 1246, 1260, 1286, 1287, 1325: izveštaji K-de 15. BAK-a od 5, 7, 12. do 17. i 21. februara o toku akcije).

Skice operacije za vreme od 13. do 16. februara su u AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 1288.

⁶ Ta borbena grupa je po završetku operacije upućena preko Đakovice za Prizren (AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 1337).

⁷ To je skraćena od reči Feldersatzbataillon (felderzaczabatajan — poljski dopunski bataljon). U ovom slučaju: 297. poljski dopunski bataljon.

⁸ Potpis je nečitak, a potpisalo ga je isto lice kao i u dok. br. 19, obj. 10.

BR. 13

IZVEŠTAJ 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 10. FEBRUARA 1944.
KOMANDI 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA O BORBA-
MA PROTIV 19. NOU DIVIZIJE NA PODRUČJU OBROVAC
— GRAČAC — KNIN U PRVOJ DEKADI FEBRUARA 1944.
GODINE¹

Poverljivo Ia pov. 1167/44²

1. brdska divizija
Ia, pov. br. 222/44

Prilog uz
KTB
Br D26

Predmet: Borbeni izveštaj o Div. Gef. Std.⁴, 10. 2. 44.
operaciji »E m i l«
— 2 priloga⁵ —

Komandi XV (brd.) AK/Ia

K-da XV (brd.) AK
Prim.: 25. feb 1944
Prilozi: 2

Br. pov. 1429

Odelj. Ia₁

I) *Situacija kod neprijatelja:*

Do 31. 1. situacija kod neprijatelja u rejonu zapadno od Knina prikazivala se, prema podacima 264. peš. divizije, izjavama četnika angažovanih u cilju izviđanja i rezultatima izviđanja sopstvenih trupa, tako da se crvena 19. divizija (VI⁷ i V^s, XIII brigada) nalazila sa težištem u

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 668—76.

² Dopijsano rukom.

³ i ⁶ Četvrtasti pečati.

⁴ Divisionengefchtsstand (divizionengefchtsstand — divizijsko komandno mesto, odnosno komandno mesto divizije).

⁵ ²⁴ i ²⁵ Prilog br. 1 je skica dejstava na dan 4. i 5. februara 1944 (AVII, NAV-T-314, r. 561, s. 741), dok prilogom br. 2 redakcija ne raspoložuje.

⁷ Šesta dalmatinska brigada bila je, po rednom broju, 2. brigada 19. NOU divizije.

⁸ Peta dalmatinska brigada bila je, po rednom broju, 1. brigada 19. NOU divizije.

rejonu Bijeline (12 km severozap. od Kistanja) — Kolašac (6 km severozap. od Kistanja) — Ervenik — Bogatnik, dok su se slabije neprijateljske snage nepoznate jačine nalazile u planini Velebit zapadno od puta Zrmanja Vrelo, Sučevići.⁹ Pošto je neprijatelj, koji se tamo nalazio do 26. 1, razbijen prodorom 92. gren. mot. puka preko Ervenika prema Kistanju, odnosno od Knina prema Kistanju, i maršom HI/98, bip od Knina preko Ervenika, Bogatnika, Obrovca (27—29. 1.) odbijen neprijatelj prema jugu i severozapadu,¹⁰ bande su se mogle opet koncentrisati u naznačenom rejonu i izvidale su prema Kistanju i Erveniku uz maskiranje južnog boka. Delovi crvene 19. divizije povukli su se iz rejona Gračac — Sučevići (VII brigada) prema severu. Posle posedanja ovog rejona od strane 11/98. bip, izgleda da je neprijatelj odustao od namere da sa snagama 19. divizije, koje se nalaze u južnom rejonu, drži ili da traži vezu. Operacija čišćenja koja je počela severno od puta Sučevići — Gračac, u rejonu Glogova (8 km istočno-severoistočno od Gračaca) ostala je bez bitnog uspeha. 1. brd. div. je shvatila da su snage crvene 19. divizije bile jedini stvarni borbeni neprijatelj na širem području divizije. Akcije, koje je u obalskom rejonu počinjala 264. pd, nailazile su svuda samo na mali neprijateljski otpor. Na osnovu ove procene situacije, divizija je odlučila da napadne pomenutog neprijatelja i da ga uništi. Odluku je odobrio gospodin komandant korpusa.¹¹

II) *Situacija na dan 31. 1., 1. i 2. 2. 44:*

31. 1. uveče divizija je putem radiograma dobila zapovest od K-de XV (brd.) AK da se pripremi za kratkoročni transport. Delimično jači neprijatelj napada 1. 2. izviđačke patrole i k-du za popis stočne hrane u rejonu Gračac — Obrovac.

Divizija je naredila za 2. 2. izvođenje operacije »Emil« u cilju uništenja crvene 19. divizije.

1. 2. uveče divizija dobija preko radija naređenje K-de XV (brd.) AK za hitno izvlačenje iz borbe i za odstupni marš do utovarnih železničkih stanica Brod i Okučani

⁹ Bliže o rasporedu 19. NOU divizije krajem [januara i početkom februara 1944. vidi tom V, knj. 23, dok. br. 117 i knj. 24, dok. br. 2 i 14.

¹⁰ Reč je o operaciji »Firilingsgeviter« (vidi dok. br. 21).

¹¹ Misli se na komandanta 15. BAK-a, na kome položaju je u to vreme bio general Emst fon Lejzer.

(utovar treba da počne 15. 2.),¹² Na osnovu ove zapovesti mora se otkazati izvođenje operacije »Emil«. Jak neprijatelj napao je 2. 2. pre podne jedan konvoj 98. brd. lov. puka na putu Gračac — Obrovac. Neprijatelj zaprečava put koji vodi kroz tesnac i koji vezuje oba mesta.¹³ Delovi 11/98. bip iz pravca Gračaca i III/98. bip iz pravca Obrovca odmah napadaju neprijatelja svaki sa svoje strane i do večeri put je opet otvoren. Pritom neprijatelj trpi velike krvave gubitke. Kod ovih snaga se bez sumnje radi o delovima crvene 19. divizije koji su pokušavali da se povuku prema severozapadu. U toku dana stiče se utisak da kod neprijatelja postoje namere za napad na Kistanje.¹⁴ Odstupni marš 1. brd. div. pod datim okolnostima nije ni u kom slučaju moguć, pošto joj postojećim borbenim dodirom sa neprijateljem na pojedinim mestima neće otrpve poči za rukom da se otrgne od istog. *Zato se divizija odlučuje* da sada od 3. 2. izvodi operaciju »Emil« uz angažovanje sva tri bataljona 98. bip, 54. brd. inž. bat., 16/98. bip, 16/99. bip i delova IV/79. bap. 0 ovome se izveštava korpus i saopštava se da divizija nije spremna za marš pre 10. 2. O ovoj odluci izveštava se k-t korpusa, koji je stigao po podne, i dobija se njegovo odobrenje.

III) *Izvođenje operacije »Emil«:*

1.) *Planiranje:*

Angažuju se:

1/98. bip iz rejona D. Karin najpre prema jugoistoku.

111/98. bip sa linije D. Karin — Obrovac prema istoku.

Delovi 11/98. bip iz rejona južno i istočno od Gračaca prema jugu.

Ojačani 54. brd. inž. bat. iz rejona Radučić — Kistanje prema zapadu.

Po dostizanju linije Jaruga (13 km zap. od Kistanja) — M. Gospa (18 km severozap. od Kistanja) — Bogatnik (12 km istočno-jugoistočno od Obrovca), I i IH/98, bip treba da skrenu prema severoistoku ka putu Ervenik—Bogatnik i da unište

¹² Bliže o tome naređenju vidi AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 1073.

¹³ To je bila zaseda koju je postavila 19. NOU divizija na komunikaciji Obrovac — Gračac, i tom prilikom je zapaljeno 6 automobila i kamiona (tom V, knj. 24, dok. br. 20 i 32).

¹⁴ Ta procena je bila tačna. Jedinice 19. NOU divizije su 2/3. februara izvršile demonstrativan napad na Kistanje, Mokro Polje, neke zasooke i logore u Zrmanji (tom V, knj. 24, dok. br. 20).

Uveče 4. 2. Divizija procenjuje situaciju polazeći od toga da se u rejonu Duboki Dol — Turovac i na visovima zapadno od puta Sučevići — Zrmanja Vrelo nalaze jače neprijateljske snage koje pokušavaju da se probiju prema severoistoku i istoku. Još u noći, u Sučeviče se dovodi još jedna ojačana četa 54. brd. lov. bataljona (koja se zapadno od Mokrog Polja nalazi u napadu protiv neprijatelja koji se nalazi kod Ervenika, posle smene od strane 16/98. bip) i 1 baterija IV/79. bap kojima se potčinjavaju delovi 9. i 10/98. bip (Štabna četa i komora Teške čete) novoformirane Grupe »Špindler«. Grupa »Špindler« ima zadatak da 5. 2. napada prema jugozapadu i da zadobije liniju Turovac — kote 1060 — 1031 — 1041 (5—6 km zapadno-jugozapadno od Sučevića).

5. 2.

U toku čitave noći na 5. 2. neprijatelj pokušava da se probije prema istoku preko puta Palanka — Zrmanja Vrelo. U 11.00 časova počinje protivnapad jedne nosačke čete 54. zar. nos. bat. iz rejona Budimir (18 km severozap. od Knina). Četa do popodneva zaposeda važan prevoj između kota 573 i 622 (2 km severozap. od Budimira).

Grupa »Špindler« zauzima desnim krilom Duboki Dol, koga je neprijatelj bio ponovo zaposao. Grupa »Daumiler«, I. i III/98. bip polaze u napad prema severu i severoistoku. Do popodneva prelaze cestu Ervenik — Žegar — Bogatnik prema severu.

Za pojačanje fronta 54. zar. nos. bat[aljona] upućuje se u 14.00 časova na marš prema Budimiru (18 km od Knina) jedna borbeno grupa koja se sastoji iz delova 44. brd. pt div.[iziona].¹⁷

Divizija ima utisak da je glavina neprijatelja sada sabijena u severoistočnom delu planine Velebit (Sedlo 1058 — Paripovac 1060 — Jelovac 1031 — 1041) i da očekuje da se probije prema istoku i severoistoku.

U 14.00 časova sve borbene grupe dobile su zapovest: »Neprijatelj je sabijen u rejonu Vršak—kote 1044—1051. Očekuje se veliki uspeh! Sve borbene grupe će odmah poći u napad pravcem kota 1041.«

Jaki napadi neprijatelja iznad sedla između kota 1060 i 1051 prema severu, čiji prednji talas delom prodire do kote 933 (4,5 km jugozap. od Sučevića), odbijaju se uz koncentraciju svih snaga prema jugu.

¹⁷ Tako piše u dokumentu; pogrešno, treba: 54. brd.[skog] pt div.[iziona]. U sastavu 1. brdske divizije nalazio se 54. brdski protivtenkovski divizion, pa je do greške došlo verovatno prilikom pisanja izveštaja.

Grupa »Špindler« napada visiju Paripovac, kota 1060, kako bi zaposela sedlo koje se nalazi istočno odatle. Leva borbena grupa angažuje se za napad od Vrška preko kote 1041 na kotu 1051. Usled ometanja radio-veze, četa tek u 17.00 časova prima zapovest koja je data u 14.00 časova.

Napad se prekida posle žilave borbe 40 m ispod vrha. Neprijatelj se učvršćuje na prevoju. Levo krilo 111/98. blp zadobija uveče, uz neprijateljski otpor, Duboki Dol. 7. četa, koja sa zaprečne linije na južnoj ivici planine kod Krupe stupa u napad prema severu, zadobija Crni vrh, kota 1088, uz povlačenje neprijatelja. U 18.30 časova neprijatelj, uz koncentričnu vatru od 20—30 mitraljeza i mnogih minobacača, stupa u napad prema severu sa kote 1060 na najuži rejon. Na sektoru dva lovačka voda napada 400—500 vojnika. Prelaze se sopstveni položaji. Neprijatelj u napadu nailazi na komandno mesto bataljona u Mrkićima, koje se drži u bliskoj borbi. Na osnovu ove situacije, sa čijim se pojedinostima divizija upoznala oko 20.30 časova, bacaju se prema Sučevićima delovi 54. brd. pt divizionu, koji se još nalaze kod Budimira kao divizijska rezerva, sa zadatkom da zatvore put koji vodi od Sučevića prema zapadu, na sektoru Pušća — Sučevići, da bi sprečili neprijateljski prodor. 13. četa, koja se nalazi kod Dubokog Dola, angažuje se u napadu na Turovac. 6. četa, koja prodire sa juga preko G. Javornika na Zrmanju Vrelo, dovodi se, i pored najjačeg iscrpljenja lovaca, preko Trojica (3 km južno od Sučevići) u Mrkiće, u cilju pojačanja Grupe »Špindler«.

Posle vezivanja naših snaga u rejonu kota 933 — sedlo istočno od kote 1060 — Mrkići, probijaju se jake snage neprijatelja kod Turovca prema severu i prelaze put zapadno od Pušća i to pre nego što je izvršeno zaprečavanje ovog puta. Od 22.00 časa dovode se u Pušću ukrcane u kamione dve inžinj. čete koje se nalaze u rejonu severno i severoistočno od Ervenika, a u cilju daljeg pojačanja.

6. 2.

6. 2. oko 2.00 časa borbe popuštaju. 98. blp je sa I. bat. do ovog vremena i posle 18-časovnog marša dostigao liniju Vršak, kota 839 (5 km jugozap. od Sučevići) — Crni vrh, kota 1088.

6. 2. u podne, posle čišćenja planine Velebita i rejona između ove i puta Sučevići — Gračac, završena je operacija »Emil«.¹⁸

¹⁸ Opširno o teškim borbama koje su jedinice 19. NOU divizije vodile protiv 1. brdske divizije u operaciji »Emil«, vidi tom V, knj. 24, dok. br. 20 i 32.

IV) *Uspesi:*

*Neprijateljski gubici:*¹⁹

327 mrtvih, izbrojanih,
50 mrtvih, procenjeno,
400 ranjenih,
77 zarobljenih.

ukupno 854 vojnika

Plen:

19 mitraljeza
2 mitraljeska lafeta,
1 minobacač,
1 podloga minobacača,
12 automatskih pištolja,
131 karabin,
3 srednja munic. skladišta,
2 veća munic. skladišta, uništeni
1 top 105 m
1 top 15 mm

*Sopstveni gubici:*²⁰

9 poginulih
28 ranjenih
12 nestalih (jedan deo od njih se vratio).

V.) I pored jakog napora sopstvenih snaga i junačke borbe, a naročito 54. brd. pt div.[iziona], nije se više mogao sprečiti prodor jakih delova neprijatelja prema severu. S osvrtnom unazad, divizija dolazi do mišljenja da su se jači delovi crvene 19. divizije povukli prema severozapadu već 2. 2. preko puta Gračac — Obrovac.²¹ O uhvaćenom radiogramu neprijatelja od 31. 1, u kome se 19. diviziji naređuje povlačenje u planinu Velebit u cilju izbegavanja opkoljavanja, [naša] divizija je saznala tek 5. 2. rano izjutra. Do ovog vremena 1. brd. divizija je morala misliti da glavninu crvene 19. divizije treba tražiti u rejonu Bije-

¹⁹ j 20 Prema izveštaju Štaba 19. NOU divizije od 9. februara 1944, ukupni gubici divizije u tim borbama i pri probijanju iz okruženja od 1. do 6. februara iznosili su: 23 mrtva, 22 ranjena i 23 nestala, dok je ubijeno 186 neprijateljskih vojnika, a zarobljeno 16, od toga 14 Rusa (tom V, 'knj. 24, dok. br. 32).

²¹ i ²² Devetnaesta NOU divizija probila se iz obruča 5. februara, boreći se od 11.00 do 23.30 časa, kada su njene jedinice izvršile proboj preko linije Gračac — Otrić. Prema oceni Štaba 19. NOU divizije, u borbi su se slabije držali bataljoni 13. brigade i 1. i 2. bataljon 2. brigade, koji su u toku borbe bili razbijeni (tom V, knj. 24, dok. br. 32).

line (13 km severozap. od Kistanja). Da se ranije saznala sadržina pomenutog radiograma, prestao bi obuhvat izdaleka s juga. Bilo bi moguće da se, uz uštedu snaga na južnom krilu, pojača severni front obruča sa još jednim bataljon.

Na osnovu konstatovanih, a povrh toga procenjenih, odnosno izjavama zarobljenih potvrđenih, gubitaka neprijatelja, može se opšti uspeh sagledati kao dobar. Može se pretpostaviti da su oko dve brigade 19. divizije uništene i da su ostali delovi jako razbijeni.²²

I. V.
Remold²³

Prilog 1 — Skica²⁴,

Prilog 2²⁵ — Prepis dnevnih izveštaja Grupe »Špindler«²⁶

BR. 24

IZVEŠTAJ VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 19. FEBRUARA 1944. MINISTARSTVU PRIVREDE RAJHA O VAĐENJU, PROIZVODNJI I TRANSPORTOVANJU RUDA I METALA SA PODRUČJA JUGOISTOKA¹

VRHOVNA KOMANDA VERMAHTA

20./2.

Aktz² 66 b 2140/IX

Berlin W 35, 19. feb. 1944.

Tirpicova obala 72—76

W Stab/Inl.³ 2 II (2d) pov. br. 278144

POVERLJIVO

Predmet: Izveštaj o vađenju, proizvodnji i transportovanju ruda (osim ruda hroma),⁴ retke zemlje i metala sa područja Jugoistoka

²³ To je pukovnik Remold, komandant 99. brdskog lovačkog pulka. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime (vidi Hubert Lanz, Die 1. Gebirgsdivision 1935—1945, Verlag Haus-Henning Podzun, Bad Nauheim, 1954, str. 311 — dalje: Hubert Lane, n. d.).

²⁶ Borbena grupa je nazvana po imenu majora špmdlera (Špindler), komandanta 54. brdskog lovačkog bataljona (vidi Hubert Lane, n. d., str. 314).

¹ Soimaik originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-84, r. 80, s. 1368357—63. Na kraju teksta prve strane dokumenta (propratnog akta) postoji nečitka zabeleška od 10 reči sa parafom, a u gornjem desnom uglu više kraćih nečitkih zabeleški.

² Aktenzeichen (aktencajhnen — oznaka akta).

³ Wehrwirtschaftsstab /Inland — Vojnoprivredni štab za unutrašnjost.

⁴ O eksploataciji hroma vidi dok. br. 62.

Ministarstvu privrede Rajha
u ruke gospodina rudarskog kapetana Gabela o. V.⁵
i. A.⁶

Berlin W 8

Berenštr.⁷ 43 O. B. H 349/44³

U prilogu se, s molbom da se primi na znanje, dostavlja izveštaj o vađenju, proizvodnji i transportovanju ruda (osim ruda hroma), retke zemlje i metala sa područja Jugoistoka za mesec decembar 1943. Podaci za Hrvatsku poslaće se naknadno po njihovom prijemu.

I. A.₉

I Prilog

13. 3.

Prepis u vidu izvoda

O.B.H. 00348/44¹⁰

Za pregled o ukupnoj eksploataciji u 1943. godini
služe sledeće brojke:

	<i>Izvađeno</i>	<i>Izvezeno</i>
Sirovi bakar i elektrolitički bakar sadržaj <i>bakra</i>	t 22,002	23,751
Rafinada olova, olovni koncentrat siva šljaka, sadržaj <i>olova</i>	„ 30,096	31,058
Koncentrati cinka Sadržaj <i>cinka</i>	„ 8,526	8,076
Rafinada antimona Sadržaj <i>antimona</i>	„ 996	1,085
Rude nikla Sadržaj <i>nikla</i>	„ 495	294
Koncentrat molibdena Sadržaj <i>molibdena</i>	„ 41,763	37,538
Pirit Sadržaj <i>sumpora</i>	„ 52,971	54,876
Liskun		
Poluproizvod i završni proizvod	<i>i*</i>	109,215
Azbestno vlakance	„ 173,341	159,106
Mikroazbest i azbestno brašno	„ 840,85	799,75
Magnezit, kaust,	„ 3,841	4,601

⁵ ohne Verzögerung (one fercegerung — bez zakašnjenja).

⁶ im Auftrag (po ovlašćenju)

⁷ Behrenstrasse

⁸ Dopišano rokom.

⁹ Potpis nečitak.

¹⁰ Slova i brojevi utisnuti su na dokumentu numeratorom.

Izveštaj o vađenju, proizvodnji i transportovanju ruda, retke

Rudnik octoo ^{sn°} topionica	Vrsta	navedenog m meseca	Vađenje odno- «Ja u gore navedenom m e s e c u	
Područje Srbije: »Bor« — Rudnik balkra i topionica A.D. ¹¹	Obogaćena ruda			
	6,1% Ou	1947 t	5277	
	Sirova ruda			
	Osiromašena ruda			
	3,32% Cu	13197 t	24446	
	Bakar za cementiranje			
	72,28% Cu	204 t	52	
	Sirovi bakar			
	99,25% Cu	—	—	
	Anodni bakar			
	91,50% Cu	1526 t	—	
	Elektrolitički bakar			
	99,90% Cu	120 t	20	
Trepča Mines Ltd ¹²	Koncentrat pirita			
	50,71% S	953 t	1496	
	Zlato 784% Au	100087 g	22591	
	Srebro 99,9% Ag	639023 g	—	
	Olovo/Cinik .sirova ruda			
	7,79% Pb/2,21% Zn	1423 t	34226	
	Koncentrat dmka			
	47,58% Zn	—	1314	
	Olovni koncentrat			
	80% Pb	—	3197	
	Sirovo olovo 98,3% Pb	335 t	2018	
	Rafinada olova	429 t	1641	
	Bizmut	—	3270	
Antimon A.D.	Kanoentrat srebra			
	27,13% Ag/70,5 Pb	63464 kg	11579	
	Koncentrat bakra			
	15,30% Cu/9,11 Pb	—	123	
	Koncentrat pirita			
	45,3% S/47,5% Fe	97 t	3799	
	Siva šljaika			
	43,96% Pb	109 t	779	
	Sirova rada 5,5/2,5% Sb	7140 t	2740	
	Antimon metal			
	99,5% Sb	31 t	—	
	S.A. Mines de Cuivre ¹³ Majdanpek	Škriljac		
		43,18% S	9045 t	2769
Rudna Glava	Gvozdena ruda 53,5% Fe	646 t	—	
	Gvozdena ruda 50% Fe	8800 t	—	

¹¹ Akcionarsko društvo

¹² Trepča Mines Limited (Trepča Majns Limited — Rudnik Trepča — Akcionarsko društvo sa ograničenim jemstvom). Deo akcdija u ovome rudniku pre rata držali su Englezi, pa otuda i naziv firme na engleskom jeziku.

zemlje i metala na području Jugoistoka u decembru 1943.

Izvoz (Prodaja)	Rashod Prerada	Drugo	Stamje zadnjeg dana gore navedenog meseca	Primedba
—	—	—	7224 t	
—	14147	—	23496 t	
—	—	—	256 it	
—	—	—	1526 it	
120	—	—	20 t	
1633	—	—	816 t	
—	—	—	122678 g	
501869	—	—	37154 g	
—	34082	—	1567 t	
—	1314	—	—	
259	2916	—	22 t	
—	1840	—	513 t	
1709	—	—	361 t	
—	—	—	3270 kg	
67677	—	—	7366 kg	a) za Madarsku b) Kao otpad na kupi&te
123	—	—	—	
1169	—	—	2727 t	
260	—	—	628 t	
—	3042	—	6895 t	
10	—	—	21 t	
2691	—	—	9123 t	
—	—	—	646 t	
480 a)	—	—	8320 t	

¹³ Societe par actions Mines de Culivire (Aktionarsko društvo rudnika balkra). Pre rata deo akcija u ovome rudniku držali; su Francuzi, te otuda i naziv firme na francuskom.

Magnešit A.G. Südost ¹⁴	Sirovi magnezit	2930 t	550
	kanst. lom. magnezit	338 t	106
Azbestno rudarsko društvo	Azbest — mineral	43 t	21
Jugoistok A.D.	Gist azbest	219930 fcg	93370
Nemačko rudarsko društvo u Prokuplju	Liskun	107630 kg	-
<i>Područje nove Bugarske:</i>			
Trepča Mines Ltd	Olovo, sirova ruda 10,8% Pb	2525 t	5674
Pogon Zletavo	Olovni koncentrat 74,59% Pb	45 t	616
Jugo Montan A.D.	Sirova ruda molibdena 0,067% Mo	3440 t	6618
	Koncentrat molibdena 30,25% Mo	-	7988
Nemačko rudarsko društvo, pogoni kod Priiepa	Liskun	111660 kg	
Antimon A.D., Rudnik Buijanovo	Ruda antimona	25 (t)	75
Magnezit Jugoistok A.D. rudnik Pčinja & Vandar	Magnezit lom.	18 t	20
Azbestno rudarsko društvo, Jugoistok, Skoplje	Sirovi azbest	82 t	90 t
<i>Područje stare Bugarske:</i>			
Pirin A.D. Kirdžali	Sirova (ruda Koncentrat olova 68,4%)	1826 t	8697
	Koncentrat cinka 43%	427,6 t	898,6
	Koncentrat partita	227	591
	Liskun	1212,5 t	529,5
Firma »Brz« Sofija <i>Područje Albanije:</i> Goleš	Liskun	Podaci se sada ne mogu dobiti.	
	Sirovi magnezit	1161 t	480 t
	Magnezit lom.	111 t	178
<i>Područje Grčke</i>			

¹⁴ Magnesit Aktiengesellschaft Südost (Magnezit — Akcionarsko društvo za Jugoistok).

¹⁵ Redaigija je sa tri tačke označila deo pregleda koji se odnosi na područje Grčke. To je čela poslednja stranica ovoga dokumenta (s. 1368358).

—	395	—	3085 t	
90	—	—	354 t	
—	3	—	61 t	
61400,	—	—	251900 ikg	
1605	—	95 b)	105930 kg	X) Stalnije Iz-
				mireno
—	4744	—	1260 t	X)
30	—	—	631 t	
—	6716	—	3342 t	
6169	—	—	1819 kg	

Rudnik u irojonu bandi, nedostaju izveštaji

—	42	—	58 t
23	—	—	15 t
—	—	—	172 t
—	8280	—	2243 t
677,8	—	—	648,4 t
347	—	—	471 t
136	—	—	1606 t
12	390	—	1239 t
45	—	—	244 t

BR. 40

INFORMACIJA NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA
U HRVATSKOJ OD 26. FEBRUARA 1944. UPUĆENA MINI-
STARSTVU ORUŽANIH SNAGA NDH O MERAMA 2. OKLOP-
NE ARMIJE ZA DEPORTACIJU MUŠKOG STANOVNIŠTVA
KOJE ŽIVI NA OTOCIMA ISPRED JADRANSKE OBALE¹

Nemački opunomoćeni general
u Hrvatskoj

Zagreb, 26. 2. 1944.
Poverljivo

Odelj. Ia, pov. br. 2800/44

K-da 2. OkA	Na znanje
Prim. 1. marta 1944	
B. B. pov. br. 659/44. Pril.	
Pov. br. od 01466/44	
Obr. odelj.: qu 2	Načelnik

- 1) Ministarstvu oružanih snaga
*na ruke gospodinu ministru
ustaškom pukovniku V o k i ć u³*
- 2) Ministarstvu unutrašnjih poslova
*na ruke gospodinu ministru
dr Lorkov i ću.¹*

Zagreb

K-da 2. oklopne a[rmije] predvidela je da hitno regrutuje muško stanovništvo koje živi na ostrvima ispred hrvatske obale za rad na fortifikacijskim objektima na obali.⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 199, is. 74610999—74611000 (dalje: bez četiri prve cifre). Ovaj dokomenat posluzio je Međunarodnom vojnom sudu u Nirnbergu kao dokaz na suđenju fašističkim vođama Trećeg Rajha za počinjene ratne zločine protiv naroda i narodnosti (genocid) u okupiranoj Jugoslaviji za vreme drugog svatskog rata. Vidi AVII, Nemački dokumentacioni fond (dalje: Ndf),² reg. br. 29—12, k. 5.

² Četvrtasti pečat primaoca. Redakcija je s tri tačke označila nečitak paraf u pečatu.

³ Ante. Bliže o njemu vidi dok. br. 120.

⁴ Mladen. Bliže o njemu vidi dok. br. 120.

⁵ To je predviđeno naredjenjem K-de 2. OkA od 13. februara 1944 (AVII, NAV-T-313, r. 199, s. 0984—6). Usledilo je u veai is naredjenjem k-ta Jugoistoka od 15. januara 1944 (vidi dok. br. 14).

U vezi toga proizilazi sledeći predlog s molbom za hitan blagonakloni stav i za dopunu pojedinih pitanja.

- a) Rekrutovaće se i na kopno prebaciti svi muškarci od 1904. do 1927. godišta.
- b) Mešovite komisije sastavljene od po jednog Hrvat, oficira kopnene vojske i ustaške milicije, kojima će biti pridodat po jedan nemački oficir za održavanje veze sa nemačkim ustanovama, obezbeđuju regrutovanje i prebacivanje ljudi u saradnji sa mesnim hrvatskim vlastima.
- c) Lica 1924. i 1925. godišta, ukoliko nisu pravoslavne veroispovesti, privešće se kao regruti hrvatskih oružanih snaga i predaće se za to nadležnim hrvatskim vojnim ustanovama.
- d) Ostalo ljudstvo biće na raspolaganju tvrđavsko-pionirskim štabovima za građevinske radove na fortifikacijskim objektima na obali.
- e)⁶ Ukoliko se prilikom regrutovanja utvrde politički nepouzidane osobe, iste treba uvrstiti u radne bataljone izvan obalskog područja.
- f) Za snabdevanje ljudstva navedenog pod d) važe osnovne direktive hrvatskog Ministarstva unutrašnjih poslova br. VT 11/44 od 22. 1. 1944.⁷
- g) Predaja ljudstva mora se obaviti do 15. marta 1944.

Za nemačkog opunomoćenog generala
u Hrvatskoj
Načelnik štaba
fon Zotfang⁸
pukovnik

Na znanje:

K-di 2. oklopne arm. (veza: Ia/O. Qu/Qu. 2. str. pov. br. 0975/44)⁹

Vojnoupr. k-tu Jugoistoka (veza: O. Qu/Qu. 1 od 23. 2. 44)¹⁰

⁶ Na margini dokumenta, u visini stava pod e), rokom je dopisana nečitka primedba.

⁷ Redakcija ne raspolaže tim dokumentom.

⁸ Sothfang. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

⁹ To je naređenje (za koje je 26. februara dato objašnjenje da je samo pripreme prirode) K-de 2. OkA od 13. februara 1944. o metama koje treba preduzeti za 'deportaciju svih za borbu sposobnih muškaraca sa ostrva i priobalnog područja jadranske obale okupirane Jugoslavije (AVII, NAV-T-313, r. 199, s. 0984—6). To naređenje je potom dopunjeno 3. marta. U dopuni, K-da 2. OkA je naredila da se mere u vezi »evakuacije« stanovništva odnose na odseke Zadar — Biograd — Šibenik — Split, Omiš — Makarska i Dubrovnik — Kotor kao i na Split, čiju evakuaciju je trebalo predvideti u najkraće vreme (bilo je

V SS-brd. korpusu
XV brd. AK
Insp.¹¹ za utvrđivanje »Istok«
Komandantu Tvrđavskih pionira 14
29. tvrđavsko-pionirskom štabu
33. tvrđavsko-pionirskom štabu

12

predviđeno da se iseli oko 5.000 lica). Nešto kasnije, 7. marta, naređen je početak deportacije sa ostrva.

U vezi s tim, K-da 15. BAK-a je predvidela deportovamje stanovništva u dva stepena i to u I stepenu pojedine gradove i naselja, a u II stepenu celokupno stanovništvo u zoni zaprečavanja. Tako je trebalo komunikacijom Knin — Bihać iseliti oko 200.000 lica u rejone severno od Save.

U međuvremenu, i K-da 5. SS-BAK-a izvestila ije 22. marta o početku deportacije, a u svom izveštaju od 30. marta obavestila je da je evakuacija ostrva na njenom području završena i da je evakuisano 3.929 za borbu sposobnih muškaraca. U međuvremenu je intorvenisaia i K-da Grupe armija »F« u vezi svoga naređenja od 23. marta upućenog K-di 2. OkA, kojijm se *zahtevalo* da se evakuacijom obuhvate svi muškarci rođeni od 1896. do 1927. godine, i da se na ostrvima ostave samo ljudi stariji od 50 i deca ispod 17 godina.

K-da 21. BAK-a takođe je u svom izveštaju od 26. marta izvestila da će se u Albaniji evakuisati 73.000, a u Grnoj Gori 12.000 ljudi.

U toku sprovođenja deportacije muškaraca, bilo da su prisilno regrutovaoi i odvedeni za popunu nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica ili da su, pak, odvođeni na prisilan rad na fortifikaciji obale, nemački okupator je bio brutalem. Sela isu spaljivana (npr. Borovci kod Metkovića), stoika i materijalna dobra pljačkani, a iz nekih čisto hrvatskih sela celokupno stanovništvo deportovano je u Sarajevo (Os-tojići, Kresovići, Graci, Radijići i Krom kod Metkovića). Talkođe su, u rejan Sarajeva, deportovani i mošk&rGi sa ostrva ispred Biograda, Splita, Trogira i Šibenika. Tako je do 16. aprila deportovano sa Bra-ča 396 muškaraca, Pelješca — 1094, Hyara — 1252, Korčule — 1566, Mljeta — 420, Sipana — 65, Lopuda — "20, itd. Takođe je izvršena de-portacija muškaraca sa Šolte, Drvenika, Prvića, Zlarina, Krapnija, Rog-znice, Uljana itd. Te mere su, prema izveštajima nemačkih komandi, dovele do masovnog odlaska muškaraca u partizane. K-da 5. SS-BAK-a zahtevala je, npr., 18. juna da se odobri deportacija muškaraca iz Bo-la, Selca, Novog Sela i Sumartina, pošto stanovništvo u tim mestima pomaže partizane, dok je K-da 15. BAK-a čak 2. oktobra 1944. zahteva-la odobrenje za deportovanje muškaraca niz isela Mrkića ii Jankovaca kod Bihaća kao potpuno komunistički nastrojenih mesta. KaliikO' je na taj način deportovano ljudi, redakcija nije mogla itačno da ustanovi. Prema pračeni, 'taj broj deportovantiih se verovatno kreće oko 30.000 za borbu sposobnih muškaraca. Opširnije o tome vidi dok. br. 54; NAV-T-313, r. 199, s. 988—95, 1001, 1027, 1030, 1037, 1047, 1084, 1108—9, 1121, 1125—6, 1157, 1203—4 i 1225; NAV-T-314, r. 560, s. 1167 i NAV-T-314, r. 663, s. 220: naređenja i izveštaji k-4;a Jugoistoka, K-de 2. OkA i K-de 5. SS, 15. i 21. brdskog armijskog korpusa za period februar — okto-bar 1944. godine.

¹⁰ Tim dokumentom od 23. februara 1944. redakcija ne raspolaže.

¹¹ Inspektoru

¹² Redakcija je s tri tačke označila nečitalk deo teksta, dopisan rukom na kraju 'dokumenta.

BR. 40

DIREKTIVA KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIJE OD 27. FEBRUARA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA O OSNOVNIM ZADACIMA NA UTVRĐIVANJU OBALE I O BORBI PROTIV PRIPADNIKA NOV I POJ¹

Prepis

*Depeša Komande 2. oklopne armije od 27. II 1944.
stigla 5. 3. 44.*

Veza: Komanda 2. oklopne armije, Operativno odeljenje str. pov. br. 298/44 od 31. 1. 44.

Tiče se borbe protiv bandi.

- 1) Osnovni zadatak korpusa 2. oklopne armije ostaje da odbrambenu snagu obalskog fronta, daljim produženjem radova na utvrđivanju obale i pripremama zaprečavanja, sa svim naporima stalno jačaju i da dalje organizuju odbrambene mere. Pri tome moraju držati slobodne neophodne železnice za dotur i puteve dotura koji su neophodni za obalsku odbranu, s obzirom na rastuću napetost pomorsko-saobraćajne situacije. Pored toga, mora se zahtevati neprestano angažovanje svih raspoloživih snaga i sredstava da bi se neprestano napadale bande, koje su poslednjih meseci, u velikim operacijama u prostranim oblastima armijskog područja, tučene i čija je borbena vrednost znatno oslabljena, kao i da im se ne dozvoli da dođu do predaha. Radi uspešnog savlađivanja bandi, mora se potpuno iskoristiti vreme pre početka proleća, koje uslovljava manju pokretljivost bandi, otežanu prolaznost planskog terena i povećane teškoće u snabdevanju bandi.

Pošto, za sada, za velike operacije ne stoje na raspolaganju sopstvene snage u dovoljnom broju, moraju se male operacije sprovesti kod svih divizija, jačine najmanje do jednog ojačanog bataljona, a kod korpusa jačine najmanje do jednog ojačanog puka, tako da u divizijskom (korpusnom) području stalno teče jedna od ovih operacija.

Cilj operacija je što je moguće veće slabljenje bandi. Postizanje ovog cilja podržava se celishodnim razbijanjem

¹ Snimak overenog prepisa depeše (pisane na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 83[^].

crvene organizacije snabdevanja uz istovremeno sprečavanje neprijateljskog prekomorskog snabdevanja.

I dalje treba težiti zahvatu banditskih štabova, inostranih komandi za vezu, i tako dalje, putem angažovanja snaga za specijalnu upotrebu. Detaljno prethodno obaveštavanje sa svim raspoloživim izviđačkim sredstvima (takođe zajedno sa kontraobaveštajnim odeljenjem), tačne pripreme, najstrože održavanje tajnosti i iznenadno stupanje u borbu sa najširim iskorišćavanjem motorizovanog transporta su pretpostavke za uspeh. Za sada postojeća snežna situacija jako ograničava mogućnosti smeštaja i pokreta bandi, demaskira pećinska skrovišta jasno uočljivim stazama. Upravo sadašnje vreme je naročito pogodno za savlađivanje bandi. Teškoće sopstvenih jedinica u vođenju borbe treba solidno otklanjati odgovarajućim komandnim i organizacionim merama kako bi se mogao postići cilj borbe.

- 2) Trajanje operacija proteže se, kao i dosada, samo na nekoliko dana, tako da se ovo kratkotrajno slabljenje obezbeđenja skoro svuda može podneti.
- 3) Pripreme i sprovođenje operacija treba široko koristiti za obuku jedinica. Zato, neposredno nakon završetka pojedinih borbenih dejstava celokupne operacije, treba da se sprovedu diskusije sa komandantima, starešinama jedinica, nižim komandnim kadrom i jedinicama.
- 4) Do kraja marta, svaki deo pešadijske jedinice ima da sprovede najmanje dve višednevne operacije protiv bandi. Specijalne rodove u odgovarajućem obimu priključiti ovome. Ako se u naročitim slučajevima ne pokaže korisno odvajanje delova jedinice od zadataka obezbeđenja, komanda korpusa treba u svakom slučaju da obezbedi da se, putem odgovarajućih smena u turnusu, izbegne učmalost jedinica u stagniranim zadacima obezbeđenja.

Takođe čestim premeštanjem hrvatskih jedinica najbolje se ometa eventualno uspostavljanje veza sa mesnim bandama. Povremena popuna delova jedinica alarmnim jedinicama služi istovremeno i podizanju borbene snage alarmnih jedinica.

- 5) Korpusna komanda stalno izveštava, pod lozinkom »Zečji lov«,² o operaciji koja treba da se sprovede na osnovu ove naredbe, i to 10 dana pre njenog početka, o nameravanom planiranju i sprovođenju, uz usvajanje posebne šifre

² »Hasenjagd«

za svaku operaciju. Trebovanja pogonskog goriva blagovremeno uputiti Komandi pozadine 2. armije.

Komandant
2_ oklopne armije
potp.: Rendulić³

Operativno odeljenje str. pov. br. 581/44

Za tačnost prepisa

kapetan i ordonans-oficir

BR. 27

OBAVEŠTENJE VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 28. FEBRUARA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIJE O FORMIRANJU MUŠLIMANSKE LEGIJE NA PODRUČJU CRNE GORE I SANDŽAKA S MOLBOM DA SE ZA NJU PREDVIDI SNABDEVANJE KAO I ZA NEMAČKE JEDINICE¹

KTB

Prilog 85

POVERLJIVO!

K-di 2. OkA

Veza: Telefonski razgovor general f. Grolman² — pukovnik fon Gajtner³ 27. 2.

³ Lotar (dr Lothar Rendulic). Rendulić je imao čin general-pukovnika i nalazio se na dužnosti komandanta 2. oklopne armije od sredine avgusta 1943. do 25. juna 1944, kada je smenjen s dužnosti zbog neuspeha u drvarskoj operaciji. Suđeno mu je kao ratnom zločincu na procesu u Nirnbргу 19. februara 1948, kada je osuđen na 10 godina zatvora, da bi decembra 1951. bio pomilovan i oslobođen daljeg izdržavanja kazne (vidi fon Zigler, n. d., str. 34).

⁴ Nečitak potpis.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 256, š. 142. U gornjem desnom uglu četiri nečitka parafa.

² Helmut (Helmuth Grolmann), načelnik Štaba 2. oklopne armije. Imao je čin general-majora. Dvadeset šestog jula 1944. primio je dužnost načelnika štaba Grupe armija »Južna Ukrajina« (20. septembra preimenovana u Grupu armija »Jug«), na kojoj je dužnosti ostao do 24. marta 1945 (vidi fon Zigler, n. d., str. 121).

³ Kurt Ritter fon (Kurt Ritter von Geitner). Tada je bio na dužnosti načelnika štaba vojnoupravnog komandanta Jugoistoka. Proizveden je u čin general-majora 1. aprila 1944. Suđeno mu je, kao ratnom zločincu, na procesu u Nirnbргу od 8. jula 1947. do 19. februara 1948. Međutim, redakciji nije poznato da li je i osuđen (vidi dok. br. 14, obj. 15).

Komandant SS i policije⁴ javlja da je od crnogorske milicije, koja je potčinjena hauptsturmfireru⁵ fon Krempleru,⁶ 2000 ljudi predviđeno za formiranje jedne muslimanske legije.⁷ Ova treba da bude formirana po istom principu kao i SS-bosanska div.,⁸ dakle uniformisana, opremljena i snabdevena od strane Nemaca. On moli da za ovu legiju bude predviđena tablica sledovanja hrane kao i za nemačke trupe.

Vojnoupr. k-t Jugoistoka /Ia, pov. br. 1203/ 44
28. 2. 44

Pismeno: K-tu SS i pol.[ičije]
u štabu: O. Qu.

⁴ Höherer SS-und Bolizeiführer.

⁵ Hauptsturmführer (zvanje u SS^edinicama; odgovara činu kapetana kopnene vojske). Međutim, ovo je greška u prenošenju telegrama. Krempler je imao zvanje štandartenfirera (Standartenführer), odnosno čin pukovnika. Vidi navedena dokumenta u narednom objašnjenju.

⁶ Karl (Karl von Krempler). Bio je okružni komandant za Sandžak, faktički ije -bilo potoimjen K-di 2. OkA (AVII, NAV-T-313, ir. 190, s. 7450658: naređenje K-de Grupe armija »F« od 31. marta 1944, *Order of Battle of the German Army*, str. 582).

⁷ Bliže o formiranju Muslimanske legije »fon Krempler« u Sandžaku vidi AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601482—3: izveštaj fon Kremple-
ra od 13. marta 1944. rajhsfireru-SS o stanju legije, NAV-T-501, r. 256, s. 352: informacija k-ta Jugoistoka od 26. marta o formiranju legije (sa oko 2.000 ljudi).

⁸ Misli se na 13. vafan-SS dobrovoljačku bosansko-hercegovačku brdsku diviziju »Handžar«.

**IZVEŠTAJ KOMANDE 21. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA
OD 1. MARTA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIJE O
BROJNOM STANJU PRIPADNIKA ITALIJANSKIH FAŠISTI-
ČKIH JEDINICA »CRNIH KOŠULJA« NA PODRUČJU CRNE
GORE¹**

Primeraka 8

Telegram

K-di 2. OkA

K. T. B.

Pred.: Brojna stanja ital. jedinica crnih košulja² u Gmoj
Gori³

Štab 72. legije, Podgorica: 15 ofic. 190 podof. i vojn.

72. bat. crnih koš.,⁴ Danilovgrad: 18/355⁵

111. bat. crnih koš., Nikšić: 14/295

Štab 86. legije, Bar: 9/115

86. bat. crnih koš.« Rijeka:⁷ 18/350

82. bat. crnih koš. »Musolini«, Budva: 11/490

144. bat. crnih koš., Cetinje: 12/220

1 č. 33. bat. crnih koš., Podgorica: 6/53

1 č. 81. bat. crnih koš., Podgorica: 11/110

94. bat. crnih košulja, Bar: 16/390

Brojna stanja sa stanjem početkom godine.

K-da XXI brd. AK
Ia, pov. br. 1851/44
od 1. 3. 44.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 663, §. 12.

² To su fašističke jedinice italijanskih oružanih snaga, poput. SS-jedinica u nacističkoj Nemačkoj; posle kapitulacije Italije, 8. septembra 1943, potčinjene su nemačkoj komandi.

³ Reči »u Crnoj Gori« dopisane su u originalu rukom.

⁴ i ⁶ Ti bataljoni (72. i 86) rasformirani su prema naredjenju K-de 21. BAK-a od 26. marta 1944. Vojnici i podoficiri su upotrebljeni za popunu 31. i 81. bataljona »crnih košulja«, dok su oficiri upućeni u Dulag 172 u Zemunu (Durchgangslager — prolazni zarobljenički logor). O tome vidi AVII, NAV-T-314, §. 663, s. 56: predlog K-de 21. BAK-a od 7. marta 1944. K-di 2. OkA za rasformiranje 72. i 86. bataljona i s. 222: naredjenje K-de 21. BAK-a od 26. marta 1944. Štabu 181. peš. divizije za popunu 31. i 81. bataljona »crnih košulja« i upućivanje oficira u Dulag 172.

⁵ U brojitelju je prikazan broj oficira, a u imenitelju — podoficira i vojnika.

⁷ To jest: Rijelka Crnojevića.

⁸ Verovatno: Kaulbak (vidi dok. br. 19, objašnjenje 10).

⁹ Nečitak pairaf.

INFORMACIJA 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 5. MARTA 1944.
KOMANDANTU SREMA O POKRETIMA I PRIKUPLJANJU
JEDINICA U SREMU I SLAVONIJI ZA PREDSTOJEĆU
OPERACIJU »KANE«¹

STROGO POVERLJIVO!

Str. pov. 238/44®

P r e p i s

KR. Telegram str. pov. br. 917 od K-de 2. OkA od
5. 3. 1944 u 16.00 časova,³ predmet za komandanta, samo po
oficiru

(Umoljava se potvrda prijema str. pov.)

Az.: Chefs. ⁴
R. Nr. 1 .. 01/44

Komandantu Sr em a

- 1.) Situacija u vezi bandi zahteva da sredinom marta započne velika operacija čišćenja rejona između Save i Drave.

Konspirativni naziv: Kane⁵

¹ Snimak overemog prepisa telegrama (pisanog ina mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 672, s. 21—4. U gornjem desnom uglu nalaze se dva nečitka parafa.

² Dopisano rukom.

³ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁴ četvrtasti pečat primaoca.

⁵ To nije bio pravi cilj operacije »Kane« (»Cannae«), pa je taj zadatak bio postavljen samo zato da bi se sačuvalo u tajnosti njen stvarni cilj, koji je zapravo bio u tome da se izvrši prikupljanje nemačkih jedinica u Banatu, Sremu, Slavoniji i Međumurju radi upada u Mađarsku i njene okupacije delom snaga sa područja okupirane Jugoslavije. Usputno je postavljen zadatak jedinicama koje su se prikupljale na tome području da vrše pročešljavanje rejona prikupljanja kako bi se zamaskirao glavni cilj operacije. Okupacija Mađarske provedena je pod šifrom »Margarete I« (»Margarethe I«) kako bi se sprečilo istupanje Mađarske iz rata na strani fašističke Nemačke i obezbedilo dovođenje na vlast Ferenc Salašija, vođe fašističke organizacije »Strelastih krstova«. Okupacija Mađarske počela je 19. marta 1944, dok su pripreme i planiranje počeli još 29. septembra 1943. Opširnije o itome vidi 'dok. br. 31; tom I, knj. 8, dok. br. 46, 53, 58, 59, 63 i 66; tom V, knj. 25, dok. br. 72 i 80; AVII, NAV-T-314, r. 1546, s. 589—698; direktive, izveštaji i naredenja k-ta Jugoistoka, 2. OkA i 69. AK-a od 7.

Do sada naredene operacije čišćenja na ovom području otpadaju. Ali mora se računati s tim da će neprijatelj, radi rasterećenja svojih snaga koje su tamo napadnute i radi vezivanja nemačkih snaga na obalskom području, za vreme predviđene operacije vršiti na obali, naročito na odseku Šibenika, Splita, kao i protiv ostrva, učestale i ofanzivne operacije.

2.) Zbog toga treba do 12. 3. prebaciti i staviti na raspolaganje:

a) *Na području 69. AK odnos.[no] k-ta Srema:*
XV brd. AK:

202. tenk. bat. (bez 1. čete) žel. transportom od Bihaća u rejon Novska — Okučani.

1. č 202. tenk. bat. maršem od Banje Luke u isti rejon. 92. gren. puk (mot.) maršem od Knina preko Mostara u rejon Bos. Brod — Andrijevci. Guseničarske delove od Mostara utovariti žel. transportom. Zbog toga treba stići u Mostar do 8. 3. 44.

92. gren. puk (mot.) i jednu četvu 45 (mot.) ini. bat. maršem pak u Vinkovce.

1. brd. div. sa svim delovima u rejone prikupljanja: Sisak — Petrinja — Glina, Dubica — Kostajnica — Sunja, Bos. Gradiška — Zalužani, uz pridržavanje 24-tvoročasovne spremnosti za marš. Upotreba delova divizije kao rezerve za protivnapad na Banju Luku otpada pristizanjem u rejone prikupljanja.

V SS-brd. korpus:

4. puk »Brandenburg« (bez III) maršem u rejon Pakrac — Banova Jaruga

45 (mot.) inž. bat (bez 2. č) maršem u Vinkovce.

K-dant Jugoistoka (K-da. Gr. armija. »F«):

Meš. č za vezu Škole za borbenu obuku u Nišu žel. transportom za Zagreb.

Grupa armija »E«: 22. brd. AK

sa jedinicama veze žel. transportom u Rumu.

jednu bateriju 201. divizionu jurišnik topova žel. transportom u Vinkovce.

b) *Na području vojnoupravnog komandanta Jugoistoka:*
V SS-brd. AK:

do 13. marta 1944; AVII, NAV-T-314, r. 1548, s. 442—690: direktive, izveštaji i nareden/ja Operativnog štaba »Margarete« od 13. do 19. marta 1944. godine; Persi Emst Srani, n. d., knj. IV¹, str. 177—247 i 626—9.

jednu č 45 (mot.) ini. bat. u jedan rejon južno od Beograda, koji treba tek da se naredi. Tamo pod komandu 5. pol. p.[uka]

- 3.) Verovatno će se formirati sledeće borbene grupe:
- a) Bobrena grupa »Cvadek«:⁶ trupe 330. brd. div.
 - b) Bobrena grupa »fon Štetner«:⁷ trupe 1. brd. div., 202. tenk. bat., 4. puk »Brandenburg«
 - c) Bobrena grupa »Brauner«:⁸ trupe: delovi 42. lov. div. (shod. tač. 6)

b) bb),
delovi 8. SS konj. div. (shod, tač. 6)

b) cc),
92. gren. puk (mot.)
45 (mot.) inž. bat. (bez jedne č)
jedna baterija 201. diiv. jurišnih topova.
23. i 65. tenkovski vod.

- d) Bobrena grupa »Uc«:⁰ trupe: delovi 100. lov. div, koji su do 12. 3. stigli u rejon Indija — Mitrovica — Petrovaradin.
5. pol. puk (mot.)
jedna č 45 (mot.) inž. bat.
64. tenkovski vod

Pristizanjem u naredene rejone biće navedene jedinice u pogledu snabdevanja i što se tiče smeštaja potčinjene 69. AK, odn. k-tu Srema. O taktičkoj potčinjenosti [jedinica] uslediće naređenje. Ove komandne instance će u neophodnom obimu upoznati sa ovim planiranim formiranjem borbenih grupa samo k-te divizija odn. k-te samostalnih jedinica, radi hitnog uspostavljanja veze.

⁶ Nazvana po general-majoru Cvadeu (Zwade), komandantu 330. brdske divizije.

⁷ Nazvana po general-majoru Valteru Štetneru, plemiću od Grabenhofena (Walter Stettner, Ritter von Grabenhofen), komandantu 1. brdske divizije. Nestao je 15. oktobra pri proboju njegove divizije iz okruženja kod Beograda (AVII, NAV-T-311, r. 195, s. 999—1113; Foltman/Meler-Viten, n. d., str. 34 i 98).

⁸ Nazvana po general-majoru Jozefu Braunem (Josef Brauner), komandantu 42. lovačke divizije. Zarobljen je na istočnom frontu 1945. i umro u zarobljeništvu (vidi Foltman/Meler-Viten, n. d., str. 142, 144 i 147).

⁰ Nazvana je po general-majoru Vilibaldu Uou (Willibald Uta), komandantu 100. lovačke divizije.

- 4.) Za, shodno tački 2, nastala ispadanja iz stroja treba da XV brd. AK-u hitno prebaci:
- a) K-da 2. OkA:
Žel. transportom od Kragujevca u Bos. Novi:
jedan štab puka z. n. u. (mot.) i Oki. gren. jurišni bat.
2. oki. armije.
Stizanje na mesto cilja najkasnije 10. 3.
- b) Nemački opun. general u Hrvatskoj:
1. puk »Brandenburg« (bez II)
maršem preko Skadra, Dubrovnika, Metkovića, Sinja u
rejon Knina, kao pokretna udarna rezerva. Stizanje na
cilj najkasnije 10. 3.
Planirano angažovanje bat. za operaciju »Frajšic«
[»Freischütz« — »Slobodni strelac«] ovim ostaje ne-
taknuto.
105. izviđ. bat. ostaje XV brd. AK, kao pokretna udarna
rezerva, do daljnog potčinjen.
- 5.) Potrebe pogonskog goriva za mot. delove trupa i po mo-
gućstvu improvizovano utovarivanje jedinica na mot. tran-
sportna sredstva koje proizilaze prebacivanjem naredenih
snaga naznačenih u tački 2. i 4. treba hitno trebovati od
komandanta pozadine 2. OkA.
- 6.) V SS brd. AK obezbediće da 7. SS brd. div. »Princ Eugen«
hitno preuzme i drži rejone koje je do sada osiguravao 4.
puk »Brandenburg«, odn. 45 (mot.) inž. bat. Odbrana Jajca
mora da se obezbedi i protiv jačih neprijateljskih napada.
Izv. bat. 1. lovačkog rez. puka treba što je moguće pre
prebaciti XV brd. AK, najkasnije čim OKW odobri zahtev
za prevremeno i vanplansko angažovanje 13. SS- B. H.
dobrov. brd. div. i ista može da preuzme osiguranje rejona
Tuzla. Termin će se narediti.
- 7.) a) XV brd. AK obezbediće, angažovanjem odgovarajućih
snaga, odbranu Banje Luke i Prijedora. Zatvaranje obal-
skog odseka mora se u potpunosti održavati i stalno
naknadno poboljšavati. Treba predvideti držanje u
pripravnosti udarnih rezervi u dubini obalske zone.
- b) LXIX AK obezbediće:
aa) odmah 24-časovnu pripravnost za marš svih delova
330. brd. div. u sadašnjem rejonu razmeštaja odlažući
dosadašnje namere.
bb) do 10. 3. uspostavljanje pripravnosti za akciju bor-
bene grupe 42. lov. div. u sadašnjem rejonu razme-
štaja oko Broda, što je 42. lov. div. javila teleg. Ia

pov. br. 2646/44 od 29. 2.,¹⁰ uz istovremeno 100% motorizovanje iste. Ukoliko uspostavljanje pripravnosti za akciju ne ide na uštrb, mogu svi delovi divizije i dalje da se angažuju za lokalne zadatke osiguranja.

cc) Do 10. 3. pripravnost za akciju najmanje jednog alarmnog bat. i jedne alarmne baterije 8. SS konj. div. u rejonu Osijek.

Pripravnost za marš 330. brd. div. treba javiti do 7. 3. 44, a pripravnost za akciju i raspored delova 42. lov. div. i 8. SS konj. div. do 9. 3.

8.) Novi raspored komandnih područja naređen od strane K-de 2. OkA, Ia, Str. pov. br. 627/44¹¹ treba najkasnije do 9. 3. u 12.00 časova izvršiti. Uz to je predloženo da se LXIX AK potčini i prebaci na područje korpusa cela 18. SS oklop. gren. div. U gore naved. tački 6 naređena potčinjavanja Komandi ostaju na snazi ukoliko se prethodnim naređenjem nisu promenila.

9.) Pravovremeno izvlačenje i marševske ciljeve jedinica koje se ustupaju treba stalno javljati, isto tako i namere za novi razmeštaj na osnovu ustupanja odn. pridavanja jedinica.

Bezuslovno se treba pridržavati naređenih vremenskih termina za pristizanje.

K-da 2. OkA Ia/Fü¹² i Str. pov, 18/44 predmet načelnika.

F. r. A.

..¹³
.
major

¹⁰ Redakcija ne raspolaže tim telegramom.

¹¹ To je naređenje K-de 2. OkA od 1. marta 1944. K-di 69. AK za regulisanje komandnih odnosa na teritoriji NDH. Po ovome naređenju, Komanda pozadine 582. prima komandu u Sremu pod nazivom »Komanda Srema« sa komandnim mestom u Vukovaru (AVII, NAV-T-314, r. 1546, s. 219—20).

¹² Verovatno: Ia/Führungsgruppe (Operativno odeljenje/Operativna grupa).

¹³ Nečitak potpis.

BR. 40

IZVEŠTAJ KOMANDE 21. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA
OD 9. MARTA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIIJE O
ZAJEDNIČKOJ NEMAČKO-CETNICKOJ OPERACIJI »BORA«
PROTIV JEDINICA 2. KORPUSA NOVJ NA PROSTORU
DANILOVGRAD — CETINJE — PODGORICA¹

K. T. B. 45

Telegram

K-di 2. OkA

POVERLJIVO

- 1.) *Sumarni i iskustveni izveštaj:* Operacija »Bora« od 27. 2. do 3. 3. 44. Sprovedena je četnička operacija »Bora«, pod nemačkom komandom, radi čišćenja rejona Danilovgrad — Čevo — Cetinje — Podgorica.²
- 2.) *Jedinice koje su učestvovala:*
4000 ljudi nacionalne žandarmerije, milicije, 215. abver-trup, jedna brdska baterija iz ratnog plena, lovačko poterno odeljenje 181. peš. div.
Naoružanje:
Puške, 60 puškomitr.
- 3.) *Rukovođenje:*
Samost.[alna] feldk.-tura **1040 Cetinje.**
- 4.) *Komandovanje:*
K-t mesta Podgorica³
- 5.) *Sprovođenje:*
U delom. oštrim borbama, kolone, koje su nastupale od i., ji., i j., polako su osvajale teren. 29. 2. zauzeto je Čevo. Neprijatelj (jačine 250 ljudi) izvukao se prema sz. Posle odlaska nemačkih snaga i započinjanja neprij. protivnapa-

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 663, š. 65.

² Na tom prostoru dejstvovala je Primorska operativna grupa 2. korpusa NOVJ. Usled neaktivnosti grupe, četnici su uspeji da ovladaju komunikacijom Daniilovgrad — Nikšić, pa je zbog toga Štab 2. korpusa naredio 1. marta 1944. da se preduzmu ofanzivna dejstva (vidi tom III, iknj. 7, dok. br. 77 i 86; AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 397, 1390, 1396, 1397, 1405, 1414, 1415, 1422 i 1425; izveštaji K-de 21. BAK-a od 26, 27, 28. i 29. februara i 1, 2, 3. i 4. marta 1944).

³ Sada: Titograd.

da, četnici⁴ su se delom, u paničnom strahu, povukli na svoje polazne položaje. Neprijatelj je ponovo zauzeo teren očišćen operacijom.

6.) *Gubici neprijatelja:*

32 mrtva, 68 ranjenih, 23 zarobljena.

Plen:

2 p. mitr., 1 mitr., 15 pušaka, 1 radiostanica, propagandni materijal i hrana.

Sopstveni gubici:

20 mrtvih, 31 ranjen, 46 nestalih.

7.) *Iskustva:*

- a) Građanska zaštita, usled nedovoljne opremljenosti i slabog borbenog morala, nije pogodna za izvršavanje borbenih zadataka; žandari, milicija, četnici, uz učešće nemačkih trupa, podesni za borbene zadatke i zadatke osiguranja.⁵
- b) Kavkaski dobrovoljci 215. abver-trupa pokazali se dobro.
- c) Uzimanje sa sobom teškog naoružanja samo uz nemačko osiguranje.
- d) Snabdevanje hranom domaćih jedinica neprikladno, marševski obrok hrane potreban.
- e) Prilikom sličnih operacija preduslovi za uspeh su učešće nemačkih trupa, podrška teškim naoružanjem i veza do pojedinih borbenih grupa.⁶⁷

K-da XXI brd. AK
Ia, pov. br. 1991/44
od 9. 3. 44.

8

⁴ Bliže o njima i njihovom, porazu 3/4. marta, u borbi protiv 2. dalmatinske i 5. crnogorske "brigade i Lovčenskog NOP odreda, vidi tom III, knj. 7, dok. br. 86, 91, 94, 97 i 100; Grupa autora, *ORMJ*, str. 213—5; AVII, Čda, reg. br. 17—2, k. 140: naredba Kolašinskog nacionalnog odreda o pohvali jedinica za dejstva od 26. februara do 8. marta 1944. protiv jedinica NOV i POJ u Katunskoj nafajiji; reg. br. 13—6 i 14—6, k. 140: izveštaj Štaba Vučedolske četničke brigade od 14. i 17. marta o dejstvima kod Ceva i Nikšića.

⁵ U ratnom dnevniku 21. BAK-a za 3. i 6. mart 1944, između ostalog, piše da poduhvat nije dao očekivane rezultate; da četnici nisu sposobni sami, bez učešća nemačkih trupa, da izvode operacije protiv komunista; da je potrebno četnicima dodeljivati teško naoružanje i obezbediti dobru vezu sa borbenim grupama; da je očišćeni teren ponovo u rukama partizana (AVII, NAV-T-314, r. 662, s. 671 i 679).

⁶ i ⁷ Dva nečitka parafa.

⁸ Verovatno: Kaulbak (vidi dok. br. 19, objašnjenje 10).

BR. 40

DIREKTIVA KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 10. MARTA 1944. POTCINJENIM KOMANDAMA O NOVIM POSTUPCIMA U OPERACIJI »KANE« NA PODRUČJU SREMA I SLAVONIJE RADI DOVOĐENJA PROTIVNIKA U ZABLUDU¹

STROGO POVERLJIVO

Br. B.³ Nr. str. pov. 1/44

Komandant Jugoistoka
(K-da GrA »F«)
la, str. pov. br. 1050/44

H. Qu., 10. 3. 1944.

Prilog br. 710

90 *primeraka*
Ch.⁵ 47. primerak
Prim.: 10. 3. 44⁷

44
A 7 •
2
Br •

Kdr⁸

Osnovna operativna direktiva br. 1
Za operaciju »K a n e«

Dosadašnje operacije većih razmera protiv bandi pokazale su da neprijatelj uvek blagovremeno sazna o našoj koncentraciji i na osnovu toga lako zaključuje pravac i cilj operacije. Skoro nikad nije uspeo iznenađenje, a odlučujući uspesi većinom se nisu mogli postići.

U predstojećoj operaciji »Kane« primeniće se iz osnova novi postupci. Oni se sastoje:

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 672, s. 28—9.

^{2, 4 i 6} Redakcija nije mogla da ustanovi kome pripadaju ovi četvrtasti pečati. Verovatno su to pečati kita Jugoistoka uz predmet »Kane«.

³ Briefbuch (brihbuh — delovodnik).

^{5 i 8} Oznake u ovim okruglim pečatima znače: Ch (Chef — načelnik), odnosno Kdr (Kommandeur — komandant).

⁷ Dopisano rukom.

- a) u lažnim pokretima velikog obima kako za vreme koncentracije tako i za vreme same operacije,⁸
- b) iz naređenja, koja pod izvesnim uslovima moraju brzo da se opozovu i zamene novim i suprotnim.
Ovakav postupak zahteva od svih štabova komandi i jedinica:

- 1) *Krajnju elastičnost u izdavanju naređenja*, koja mora da se obezbedi stalnom pripravnosti za rad svih postojećih sredstava za prenošenje naređenja. Naređenje koje je vremenski poslednje *dato* važi!
- 2) *Držanje potčinjenih združenih i osnovnih jedinica na uzdi*, t.z.¹⁰ izdavanje obimnih borbenih zadataka, ali postaviti kraće međuciljeve i strogo regulisanje službe obaveštavanja.
- 3) *U svako doba brzu spremnost za marš* u svim i u potpuno neočekivanim pravcima.
Pri tome hitno novo organizovanje izviđanja, osiguranja na maršu, podelu jedinica i veze.
- 4) *Kratkoročno formiranje mešovityh borbenih grupa svih rodova* (prednji odredi) za specijalne zadatke, a da se ne sme izgubiti jasna slika organizacije komandovanja i orijentacija o situaciji, zadatku, susedu itd.

Treba obezbediti da se sa ovim zahtevima upoznaju oficiri svih činova, u datom slučaju i prethodnom promenom komandanta — bez obzira na rang, samo na osnovu znanja i brzog reagovanja. Obezbeđenju rezerve starešina radi dobijanja ordonans-oficira, z. s.ⁿ se pridaje naročita važnost.

Dostavljeno:
Kane I

baron f. Vajks
general-f eldmaršal

⁹ Ti pokreti i prebacivanje jedinica vršeni su pod šifrom »Trojanski konj« (»Trojanisches Pferd«) — vidi Persi Erenst Šram, n. d., knj. IV, s^{tr}, 193

¹⁰ To znači. U originalu je upotrebljena skraćenica d. h. (das heisst).

¹¹ Za sada. U originalu je upotrebljena skraćenica z. Z. (zur Zeit).

IZVEŠTAJ ARMIJSKE GRUPE »FON CANGEN« OD 10. MARTA 1944. KOMANDI GRUPE ARMIJA »C« O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U ISTRI I SLOVENIJI OD 24. JANUARA DO 29. FEBRUARA 1944. GODINE¹

POVERLJIVO

Armijaska grupa »f. Cangen« A. H. Qu., 10. 3. 1944.
Odelj. Ic, pov. br. 877/44

Izveštaj o radu Odelj. Ic
 za vreme od 24. 1. — 29. 2. 1944.

24. 1. 44, Komanda 87. AK, smenivši K-du 14. a[rmije], preuzela je komandu nad njenim dosadašnjim područjem uz dodatak oznake »Armijaska grupa f. Cangen«.² Prebačena je u dosadašnje sedište K-de 14. a[rmije] sa Operativnim odeljenjem u Cola'di Lazise³ i Poz. odeljenjem u Garda (provincija Verona).

I. Stanje kod neprijatelja

A. — *Situacija na kopnu* (stanje bandi):

I na području Armijaska grupe, u okviru vođenja rata na kopnu, situacija kod neprijatelja ograničavala se na pojavljivanje bandi i na dalje razvijanje banditizma. Banditske snage koje operišu na području Armijaska grupe organizovane su na principu pokrajina uglavnom po sledećem:

1.) *Severna i severozapadna Italija:*

2.) *Istra i Slovenija:*

- a) rejon s. i i. Trst i Tržič,
- b) rejon j. Sv. Petar na Krasu,
- c) rejon Buzet.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r. 1640,²s. 940—55.

² »Armeegruppe von Zangen«. Korpus je u stvari preformiran u armijsku grupu, i kao takav prestao da postoji (vidi *Order of Battle of the German Army*, str. 137).

Nazvana je po imenu njenog komandanta generala Gustava fon Cangena (Gustav von Zangen).

³ Mesto u Italiji.

⁴ Redakcija je s tri tačke označila izostavljeni deo teksta ikoji se odnosi na Italiju.

- d) rejon s. Pula,
- e) rejon Rijeka — Sušak,
- f) rejon Gorica,
- g) rejon Kobarid — Tolmin — Videm,
- h) rejon Ljubljana.

uz 1.):

Za strukturu snaga bandi na ovom području važe još konstatacije date u izveštaju o radu K-de 87. AK za vreme od 1 — 23. 1. 44.⁵ Razvoj još nije izašao iz stadijuma organizacije. Još nije postignuto organizovano formiranje snaga i stroga koncentracija s tačke gledišta komandovanja, što bi omogućilo jedinstveno istupanje protiv snaga okupacione sile. Delatnost se uglavnom ograničavala na pribavljanje namirnica, novca i odeće, radi održavanja sopstvenog opstanka, kao i opreme, naoružanja, municije, motornih vozila i pogonskog goriva, prepadima na seljačka imanja, radnje, fabrike motornih vozila, ustanove organa vlasti u manjim mestima, magacine, karabinijske stanice i milicijske straže. Susreti sa nemačkim Vermahtom i sada kao i pre, po mogućstvu, se izbegavaju. Prekoračenje okvira ličnog snabdevanja do sada se jedino zapaža u povećanoj sabotaži na železničkim prugama, putevima i mostovima, ometanju železničkog saobraćaja i prepadima na vozove, sabotažama na kablovima i drugim atentatima na javne ustanove. U ovome se vidi namera da se prekinu i poremete saobraćajne i komunikativne veze koje su od životne važnosti za nemački Vermaht.

Kod ovih banditskih grupa povećavaju se izvesni znaci premorenosti i rasula. Povremeno se moglo zapaziti da pojedini komandanti (pukovnik Rosi,⁶ kap. Davide⁷) teže da ponude skupnu predaju čitavih jedinica s oružjem radi pristupanja instancama Vermahta za specijalne zadatke osiguranja i borbe.⁸ Ozbiljna želja značajnijih grupa snaga za uključivanje u obnovu nove italijanske države i za pouzdano potčinjavanje nemačkom Vermahtu ipak do sada ne može da se zapazi, nasuprot tome, i sada kao i pre, kod komunističkih i patriotskih bandi mržnja protiv fašizma i okupacione sile, koja ga potpomaže, isto tako je velika. Takođe ima znakova težnji da se pokret oba pravca objedini pod jedinstvenim rukovodstvom za zajedničku akciju, pri čemu jasno dolazi do izražaja zahtev komunista za rukovođenjem.—

⁵ Redakcija ne raspolaže pomenutim izveštajem.

⁶ Rossi. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

⁷ Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

⁸ Ovde je reč o «italijanskim partizanima.

uz 2.)

U ovom području nadležnost komandanta u Operacijskoj zoni Jadranskog primorja u celokupnom rukovođenju podleže izvesnim ograničenjima u korist prvenstva visokog komesara u Operacijskoj zoni Jadranskog primorja.⁹

Stroga vojna formacija partizanskih snaga pod jedinstvenim vojnim rukovodstvom postigla je nove uspehe. Na taj način povećana je sposobnost taktičke upotrebe. Štabovi za vezu i pojedini vojni savetnici anglo-američke i sovjetske sile kod vrhovnog rukovodstva partizanskih snaga,¹⁰ delom čak i već kod srednjeg rukovodstva, osiguravaju presudan uticaj savezničkih neprijateljskih snaga na pokret i stvaraju preduslov za buduće iskorištavanje banditskih snaga u ostvarivanju eventualnih budućih anglo-američkih operativnih namera.

Jedinice koje su prvobitno bile vezane za istarsko slovenačko područje, obuhvatajući celokupan velikojugoslovenski prostor, pretopile su se u predviđenu organizaciju Titovih bandi. Prvobitno obeležavanje divizija napušteno je u korist tekućeg nabiranja u Titovim jedinicama.¹¹ Jedino u označavanju brigada umesto brojne oznake zadržalo se tradicionalno obeležavanje imenima ličnosti.¹² Vezivanje jedinica za garnizone ili samo za područja ne postoji. Sem stalnih pokreta manjih jedinica u cilju izvođenja akcije, u poslednje vreme, delom pod utiskom većih neuspeha pri susretima sa nemačkim Vermahtom, koji dovode do promene raspoloženja i dezertiranja, dolazi do pokreta povećanog razmenjivanja i većih jedinica između hrvatskog, istarskog i slovenačkog prostora. Susreti sa nemačkim snagama uglavnom se ne izbegavaju već se, oslanjajući se na svoju premoć, čak i traže.—

⁹ Visdki komesar u Operacijskoj zoni Jadranskog primorja bio je tada Frederik Rajner (vidi dok. br. 159).

¹⁰ Misli se na Vrhovni štab NOV i POJ. Međutim, itada su se savezničke vojne misije nalazile već i pri glavnim štabovima, kao i korpusima, pa, prema tome, i pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Bliže o zadacima savezničkih vojnih misija vidi tom II, (knj. 12, dok. br. 24, 30, 33 i 46 i Uputstvo vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita od 1. januara 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o radu savezničkih vojnih misija (tom II, knj. 11, dok. br. 173).

¹¹ Neke divizije u početku formiranja nosile su nazive po imenima oblasti ili pokrajina (npr.: Srednjobosanska divizija, Gorička, itd.). Međutim, te divizije su, pre ili kasnije, dobile svoj redni broj.

¹² Veći deo brigada GŠ NOV i PO Slovenije, pored rednog broja, nosio je imena poginulih komandanata ili književnika i si., kao na primer: 1. udarna brigada »Tone Tomšič« i 2. udarna brigada »Ljubo Šercer« 14. NOU divizije ili 6. udarna brigada »Slavko Slander« 4. operativne zone, te brigade »France Prešeren«, »Fran Levstik«, »Miloš Zidanšek« itd.

Veliko brojno povećanje snaga bandi treba pripisati povećanom prinudnom regrutovanju čak i u područjima koje drži ili kontroliše nemački Vermaht. Snabdevanje oružjem, municijom i ostalim materijalom temelji se delom na kontingentima koji su pali u ruke nakon rasformiranja italijanskih oružanih snaga i od manjih italijanskih jedinica koje su još do sada postojale kao bande, a delom na anglo-američkom snabdevanju vazдушnim putem. Nabavka novčanih sredstava i hrane vrši se sistemom prikupljanja od stanovništva, simpatizera ili pomoću terora nad stanovništvom kontrolisanih područja, osim toga i pomoću operacija u cilju pljačkanja.

U ideološkom delovanju iz propagandističkih razloga proklamira se kao cilj nacionalno oslobođenje i propagira se demokratsko-federativna zajednička jugoslovenska država sastavljena od Srbije, Hrvatske, Slovenije, Crne Gore i Makedonije. U rukovodstvu pokreta jasno se pak opaža komunistička prevaga, koja radi na potčinjavanju sovjetsko-ruskoj prevlasti. Nacionalistički zakamuflirana propagandna akcija, vojni aparat i komunistička partijska organizacija u njihovom delovanju tesno su međusobno povezani. Težnja komunista da rukovode u trupi ostvaruje se preko sistema političkih komesara, koji ima najveći uticaj. Pored organizacije banditskih jedinica koja se stalno nalazi pod oružjem, postoji i »terenska organizacija«.¹³ U ovoj su obuhvaćeni oni stanovnici koji su, doduše, spremni za partizansko ratovanje ali, usled njihovih zanimanja, vezani za mesto, naročito seosko stanovništvo, koji su naoružani pa ipak ostaju u svojem prebivalištu, obavljaju svoje dužnosti i spremni su za upotrebu u akcijama na terenu da bi, pre svega, u slučaju glavnog angažovanja organizacije, u sadejstvu sa savezničkom invazijom, sabotazama na komunikacijama, sredstvima veze i snabdevačkim ustanovama, napali s leđa nemački Vermaht, onemogućili eventualno povlačenje i razaranje od strane nemačkih trupa objekata važnih za rat.—

U italijansko-slovenačkom izmešanom prostoru, u nacionalnom pogledu ne može se više govoriti o želji italijanskog elementa za političko samoodržanje. Italijani koji su se opredelili za borbu protiv fašizma i nemačkog Vermahta često se svesno bez traga pretapaju u naglašeni opšti partizanski pokret, rukovođeni od Slovena.

¹³ Misli se na vojno-teritorijalne organe (komande područja i vojne oblasti) i njihove jedinice.

Grupisanje snaga banditskih trupa i njihovo uvrštenje u celokupan sastav Titovog pokreta:

Naziv komunističke banditske vojske jeste: Narodnooslobodilačka vojska i (jugosl.) banditski pukovi (odn. prema pojedinim delovima države); skraćenica: NOV-POJ za čitavu Jugoslaviju, NOV-POS za Sloveniju. Vrhovni rukovodeći organ sa nazivom »Vrhovni štab« formiran je pošto je jedna delegacija pokreta imenovala vođu komunistu Josipa Broza Tita, hrvatskog porekla, za maršala.¹⁴ Kod njega se nalazi jedna ruska, jedna engleska i jedna američka vojna misija (sedište verovatno u rejonu Jajca, 48 km j. Banja Luka). Pod Vrhovnim štabom celokupnog aparata nalaze se u pojedinim delovima države, nazvani prema njima, »glavni štabovi«, tako za Sloveniju — Glavni štab Slovenije. Pri ovome nalazi se jedna engl. vojna misija i jedna američ. komanda za vezu. Pod Glavnim štabom Slovenije banditske snage formirane su u 7. i 9. korpus.

Nameravanu formaciju korpusa treba računati na 10 divizija, koje su delom još u formiranju. Borbenim dodirima, naročito izjavama zarobljenika i stanovništva, iz zaplenjenih dokumenata, sopstvenim izviđanjem i iz izveštaja agenata saznalo se za 14, 15, 16, 18, 30 (ranije 26. slov. triglav.), 31 (ranije 27. slov. ili gorička) i 32 (ranije 28. slov.) diviziju.¹⁵

U daljoj podeli na brigade, poznate su brigade: Prešeren,¹⁶ Gorica,¹⁷ Gregorčič,¹⁸ Ivan Gradnik,¹⁹ Kosovel,²⁰ Šercer,²¹ Can-

¹⁴ Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito dobio je to zvanje odlukom Predsedništva Drugog zasedanja AVNOJ-a, 30. novembra 1943, kao znak priznanja za rukovođenje u operacijama NOV i POJ i istrajnosit koju je pokazao u njenom stvaranju i njenom vojničkom i političkom podizanju (vidi tom II, knj. 11, dok. br. 2).

¹⁵ Na području Glavnog štaba NOV i PO Slovenije i pod njegovom komandom nalazile su se 14, 15. i 18. divizija (7. korpus NOVJ), 30, 31. i 32. divizija (9. korpus NOVJ). Međutim, vidi se da Nemoi nisu imali potpune podatke, pa su tako pomešali brojeve nekih divizija. Tako je, na primer, ranija Gorička divizija bila u stvari 27. divizija. Ona je od decembra 1943. preimenovana u 32. a krajem januara u 30. diviziju. Triglavska 26. divizija krajem decembra 1943. preimenovana je u 31. diviziju (vidi Grupa autora, *ORNI*, knj. 2, 121—7).

¹⁶ »France Prešeren«. To je 7. brigada 31. NOU divizije.

¹⁷ 23 j 30 Ovdje je reč u istarskim brigadama (1, 2. d 3.).

¹⁸ »Simon Gregorčič«. To je 17. brigada 30. NOU divizije.

¹⁹ To je bila 3. brigada 31. NOU divizije.

²⁰ »Srečko Kosovel«. To je bila 19. brigada 30. NOU divizije.

²¹ »Ljubo Šercer«. To je bila 2. brigada 14. NOU divizije.

kar,²² Primorska,²⁸ Tomšič,²⁴ Gubec,²⁵ Levstik,²⁶ Vojko,²⁷ Gor-nenjska,²⁸ Krastna (proleterska) brigada,²⁹ Idrijska,³⁰ Tolmin-ska,³¹ bez tačne pripadnosti divizijama.

U osnovi korpus se sastoji iz 2—3 divizije, divizija iz 2—3 brigade, brigada iz 3—5 bataljona, bataljon iz 3—4 čete, četa iz 3 voda, vod iz 2 odeljenja. Iz ovog proizilazi sledeće nor-malno brojno stanje:

2 odeljenja po 10 ljudi	= 1 vod (20)
3 voda	= 1 četa (60)
3—4 čete	= 1 bataljon (240)
3—5 bataljona	= 1 brigada (1000)
2—3 brigade	= 1 divizija (2000—3000)

Stvarno brojno stanje umnogome se razlikuje od normalnog brojnog stanja usled gubitaka u borbi i poteškoća u prefor-miranju.

Kao teritorijalne formacije postoje »pukovi«,³² karaktera vojnih područja, sa zadatkom vršenja regrutacije, formiranja nastavnih jedinica i upućivanja obučениh vojnika u boračke jedinice. Načelno se regrutuju muškarci od 18 do 45 godina. Na osnovu dobrovoljnog prijavljivanja regrutuju se i žene.— *Za dostavljanje izveštaja služi jako razgranata kurirska služba na osnovu pukovske formacije. Kurirske stanice u većini slu-čajeva smeštene su po privatnim kućama.*

Terenska organizacija formirana je u »terenske čete«. Njihovi pripadnici stoje na raspolaganju »Antifašističkom veću nar-odnog oslobođenja«, odn. njegovom komitetu, odn. mesnom komitetu, za izvođenje zadataka ometanja i sabotaža na nji-hovom mesnom području. (Formacija odgovara ustrojstvu teritorijalnih jedinica.)³³

²² »Ivan Cankar«. To je bila 5. brigada 15. NOU divizije.

²⁴ »Tone Tomšič«. To je bila 1. brigada 14. NOU divizije.

²⁵ »Matija Gubec«. To je bila 4. brigada 15. NOU divizije.

²⁶ »Fran Levstik«. To je bila 8. brigada 18. NOU divizije.

²⁷ »Janiko Premrl Vojko«. To je bila 16. brigada 3-1. NOU divizije.

²⁸ Verovatno su tako zvali jednu od dve brigade 4. operativne zone, tj. 6. brigadu »Slavko Slander« ili 11. brigadu »Miloš Židanšek«.

²⁹ Jedina proleterska slovenačka brigada bila je 1. udarna »Tone Tomšič« 14. NOU divizije.

³¹ Redakciji nije poznato na koju se to brigadu odnosi. U to vre-me postojao je Tolminski NOP odred, pa je moguće da se na njega misli.

³² Pukovi u jedinicama NOV i POJ nisu postojali, ali se kao «teri-torijalni organi pojavljuju komande vojnih područja i oblasti.

³³ j 35 Očito je da podaci nisu potpuni, ali su u velikoj meri tačni. Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ),

Kao komandni organ pojavljuje se i pojam »Komanda operativne zone«. O njenom položaju između Glavnog štaba, dela države (Slovenije) i korpusa, o broju i razgraničenju takvih operativnih zona, ne postoji jasna predstava. Poznat je, bez bližih podataka, naziv »Primorska operativna zona«.³⁴

U čitavom Titovom pokretu Narodnooslobodilačka vojska organizacijski je uključena kao vojno oruđe »AVNOJ-a« (»Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije«). Ova organizacija predstavlja vrhovni zakonodavni i izvršni organ Jugoslavije sa pravima i dužnostima jednog privremenog parlamenta (predsednik dr Ivan Ribar).

Kao stalni organ koji predstavlja ovo veće prema inostranstvu je »Predsedništvo antifašističkog veća narodnog oslobođenja« (predsednik takođe dr Ivan Ribar). Iz Predsedništva proizilazi sa funkcijom »vlade« »NKOJ« sa 17 članova³⁵ (Nacionalni komitet (izvršni organ)), pod predsedništvom Tita, preko čije dopunske dužnosti, kao poverenika za narodnu odbranu u ovoj vladi, istovremeno je uspostavljeno pravo naređivanja vojnoj organizaciji. Istovremenom Titovom funkcijom generalnog sekretara Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, jednovremeno se ostvaruje organizacijsko pripajanje i istovremeno uključivanje antifašističkog pokreta narodnog oslobođenja i vojnog aparata u Komunističku partiju.

Aktivnost bandi, odn. borbeni dodir sa bandama, u izveštajnom periodu:

Prepadi, sabotaže i atentati svih vrsta	
odn. sukobi naših snaga sa bandama	= 215
od toga prepadi na železničke pruge	= 50

kao vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo naroda i države Jugoslavije kao celine konstituisano je na Drugom zasedanju AVNOJ-a 29/30. novembra u Jajcu. AVNOJ je tada formirao i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) kao privremeni organ vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme NOR-a. »Terenske čete«, o 'kojima je ovde reč, nisu imale nikakve veze sa AVNOJ-em, već su kao itakve bile vezane za organe narodne vlasti na terenu — narodnooslobodilačke odbore (vidi tom II, 'knj. 11, prilog for. 6, 12, 18, 22 i 27).

³⁴ Ta zona je postojala, ali je ukinuta 6. oktobra 1943, i od njenih jedinica, štabova i ustanova formirane su Triglavska, Gorička i Tršćanska divizija i tri NOP odreda (Tolminski, Briško-beneški i Idrijski) (vidi Grupa autora, *ORNJ*, knj. 1, str. 569). Krajem 1943. u Sloveniji su postojale još 3. i 4. 'operativna zona. Međutim, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 22. decembra 1943, Treća zona je preimenovana u 9. korpus NOVJ, pa je na 'teritoriji Slovenije ostala samo 4. operativna zona (6. i 11. brigada i više odreda). Vidi Grupa 'autora, *ORNJ*, knj. 2, str. 121—3.

Prepadi i atentati na vozove i ostali vozni park	= 14
Prepadi na puteve	= 6
Prepadi na mostove	= 5
Sabotaže na kablovima	= 42
Atentati na javne objekte svih vrsta, naročito na one za snabdeva- nje električnom energijom	= 5
Atentati na rukovodeće ličnosti javnog života	= 5
— među kojima ubistvo 2 gaulajtera, jednog predsednika op- štine —	

Štrajkovi = 4

Nasuprot ovome naše operacije o
kojima je javljeno = 32

Prepadi i atentati, odn. susreti od većeg
značaja, u pojedinostima:

28. 1.6 km sz. Volčji vrh — Postojna (37 km si. Trst) banditi izvršili prepad na naše odeljenje jačine 16 ljudi. Sopstveni gubici: 15 poginulo, 1 ranjen.

4. 2. teretni voz sa vazduhoplovnom opremom i hranom, 4 km s. Borovnica (20 km si. Postojna), usled miniranja iskočio iz šina. 10 vagona se prevrnuo. Od pratećeg odeljenja 4 vojnika teže povređena, peti nestao. Mašinovođa i vozovođa odvedeni. Ložać poginuo.

U noći 4/5. 2. u nemačkom uporištu na severnom izlazu iz Pule pobunila se 22 turk. legionara (Kalmici).³⁶ Ubijeno 7 nemačkih vojnika a 4 ranjena. Legionari pobjegli.

6. 2. Kod Podboneseca (28 km si. Videm) jača banditska grupa izvršila prepad na 2 kamiona Vermahta. 3 nemačka podoficira, 7 vojnika kao i 7 legionara poginulo.

8. 2. 2 km jz. Nabrežina (13 km sz. Trst), voz sa ugljem naišao na minu. Na upućenu jedinicu za pomoć otvorena vatra. 4 nestalo.

9. 2. u Kanfanaru (27 km s. Pula) u župničkom domu otkrivena zavera za ubijanje nemačkih oficira i podoficira. Uhap-

³⁶ i ³⁸ Reč je o pripadnicima 162. pešadijske divizije, čiji je veći deo boraca s područja Turkmenije i Kavkaza. To su bili, u stvari, zarobljeni crvenoarmejci, koji su potom, najvećim delom dobrovoljno, stupili u ovu jedinicu. Bliže o toj diviziji i njenom razmeštaju na području Istre u to vreme vidi AVII, NAV-T-312, r. 1638, s. 493 i r. 1639, s. 106—7: izveštaji Armijske grupe »fon Cangen« od 31. januara i 12. februara 1944. i *Order of Battle of the German Army*, str. 188.

šeno 7 karabinijera i 188 sumnjivih civila. Sveštenik javno obešen.

15. 2. policija izvršila evakuaciju i razaranje banditskih gnezda Rihembark (22 km s. Trst), Komen (17 km s. Trst) i malih okolnih sela.

18. 2. kod Srednjeg (14 km jz. Tolmin), kota jz. odatle i između Dreke (9 km zjz. Tolmin) — Debenje (2 km j. Dreka) — Rukin (3 km j. Dreka) neprijatelj pružio jak otpor našoj operaciji. Kod Dolenja (16 km jz. Tolmin) naša borbena grupa privremeno opkoljena. Naše vazduhoplovstvo stupilo u dejstvo. Prilikom razbijanja banditske grupe i čišćenja, neprijatelj je imao 189 poginulih a 29 je zarobljeno. Zaplenjeno: 4 mitr., 9 puškomitr., 3 tovarna grla, municija, hrana. Prema izjavama zarobljenika i stanovnika, razbijene su 17, 18. i 19. brigada 32. divizije. Gro prisilno mobilisanih regruta dezertirao; samo manji deo banditske divizije, prvobitno 2500 ljudi jake, povukao se u ji. pravcu.³⁷

22. 2. između Žminja i Pazina (32 odn. 43 km s. Pula) presterisano 100 telefonskih stubova.

22. 2. na železničkoj pruzi j. Hrpelje — Kozina (16 km j. Trst) u dužini od 1,5 km posečeni telefonski stubovi i nabačeni na šine.

23. 2. na putu Pula — Trst, oko 50 km s. Pula, banditi izvršili prepad na kurirsku pratnju. Sopstveni gubici: 2 poginula, 3 ranjena, 1 oficir, 1 podof. i 4 vojnika nestali. Kurirska pošta ostala u našim rukama.

29. 2. između Trsta i Tržiča, 1,5 km pre stanice Devin, ekspr. voz naišao na minu. Lokomotiva i 3 vagona iskliznuli. Posle iskliznuća na voz otvorena mitr. vatra. Nije bilo gubitaka.

Dizanje u vazduh železničke pruge s. Pezaro. Izvršioći su verovatno 2 agenta, koji su se 28. 2. gumenim čamcem iskricali kod Pezara.

29. 2. posle žestoke borbe zauzeti Cerkno (15 km ssz. Idrija) i Čeples (14 km s. Idrija). 210 poginulih neprijatelja.

Gubici neprijatelja:

917 poginulih
591 zarobljen
1563 sumnjiva civila uhapšena.

³⁷ Reč je o dejstvima 30. NOU divizije (vidi Grupa autora, *ORNJ*, knj. 2, str. 122; tom VI, knj. 11, dok. br. 55 i knj. 12, dok. br. 70).

Plen:

1 mitr. 34	1 gumeni čamac
5 mitr.	1 konj
1 mitr. postolje	6 tovarnih grla
28 puškomitr.	2 zaprežna vozila
2 minobacača	2 prijemnika
149 pušaka	1 tajna radio-stanica
7 autom.	1 radio-uređaj
6 pištolja	1 kompresor
155.300 metaka pešadijske mun.	1 rotaciona mašina
69 ručnih bombi	delovi opreme
1 džak dinamita	(čebad, šatori itd.)
10 kg dinamita	
10 kg razorne municije	
250 dinamičkih patrona	
250 detonatora	
3 eksplozivna punjenja	

Sopstveni gubici: (nemački vojnici, Italijani i pripadnici istočnih jedinica³⁸)
142 poginula (od toga 84 Nemca)
126 ranjeno (od toga 74 Nemca)
106 nestalo (od toga 58 Nemaca).

B. Situacija na moru:

- 1.) 3. 2. na Senigallia (25 km sz. Ankona) 2 nepr. jedinice otvorile vatru sa mora.
- 2.) U noći od 10. na 11. 2, na jadranskoj obali 2 neprij. broda tukla su mesta Porto San Đorđo, Porto Čivitanova i Porto Rekanati.

C. Situacija u vazduhu:

U izveštajnom periodu bilo je 73 bombardovanja i mitraljiranja, poznatih bacanja i borbi u vazduhu.

Značajniji napadi i borbena dejstva u pojedinostima:

30. 1. jače bombarderske formacije uletele u rejon Gorica — Videm. 3 neprijateljska bombardera oborena. Izgubljen jedan nemački lovac. Pilot se spasao.

8. 2. bačeno 8—12 padobrana na plato i. Doberdo (10 km jz. Gorica). Snabdevanje bandi oružjem i municijom.

24. 2. bombardovana Rijeka. Rafinerija nafte i fabrika torpeda pogođeni. Tankovi za naftu zapaljeni, železnička pruga Rijeka — Matulje (pravac Trst) u prekidu.

25. 2. prilikom bombardovanja železničke pruge kod Borovnica (19 km jz. Ljubljana) oboreno 5 neprijateljskih aparata.

25. 2. prilikom napada na Pulu paa oborila 2 neprijateljska aviona.

II *Unutrašnja situacija Italije*

A. *Raspoloženje i držanje ital. civilnog stanovništva.*

B. *Izgradnja nove italijanske vojske:*

U odnosu na prethodni izveštaj, u izgradnji i organizaciji navedenih ital. jedinica, kao i u pojavama koje su karakteristične za razvoj, nije došlo do bitnih promena. U povećanom obimu ispoljava se teror bandi na regrutovanje na područjima koje bande kontrolišu ili samo vrše uticaj. Vojni obveznici nove ital. vojske potpadaju pod prinudnu regrutaciju organizacija bandi. Oni koji su voljni da stupe u vojsku ne odazivaju se pozivu jer ih sprečavaju pretnje da će njihovi članovi porodice biti bojkotovani. Kod vojnika koji se već nalaze u trupi povećava se sklonost za dezertiranje. Na kraju izveštajnog perioda, od brojnog stanja ital. jedinica koje su na području armijske grupe uvrštene, odnosno potčinjene nemačkim jedinicama, od oko 20.000 vojnika bilo je oko 4.500 dezertera. U izveštajnom periodu na području armijske grupe javljeno je za oko 1250 slučajeva nedozvoljenog napuštanja (dezertera) ital. vojnika, odn. dobrovoljaca.

Obrada svih zadataka koji su u vezi sa izgradnjom i rukovođenjem ital. jedinica u nemačkom Vermahtu preneti je Štabu Armijske grupe, Odeljenju Ia/Ital.³³

III *Abver*

IV *Intelektualno zbrinjavanje*

1.) *Materijal za zbrinjavanje*

U izveštajnom periodu Armijskoj grupi stajao je na raspolaganju sledeći materijal za zbrinjavanje:

3150 svezaka, novela ili knjiga

³⁹ Bliže o rasporedu i brojnom stanju italijanskih fašističkih jedinica pod nemačkom komandom vidi AVII, NAV-T-312, r. 1652, s. 801—4: izveštaj Armijske grupe »fon Gängen« od 1. marta 1944. godine.

5 sanduka sapuna
 2200 aparata za brijanje
 14.900 nožića za brijanje
 750 češljeva
 38 slika firera
 10 sanduka briljantina
 300 pari kožnih pertli
 17.000 igala za gramofon
 1 gramofon
 30 kopalja
 27 garnitura domina
 90 čaša za vodu
 9 garnitura karata
 1 sanduk imalina
 60 vojničkih pisama
 15 pepeljara
 12 radio-aparata.

Raspodela materijala za zbrinjavanje izvršena je proporcionalno 75. AK, koinandatu u Operacijskoj zoni Alpsko predgorje⁴⁰, komandantu u Operacijskoj zoni Jadransko primorje⁴¹, 188. rez. brd. div. i Vojnotehničkoj školi k-ta Jugozapada.

Osim toga, preko ustanove za zbrinjavanje u Veroni nabavljeno je i upućeno:

1000 novela razl. vrsta k-tu u Operacijskoj zoni Alpsko predgorje,

1000 novela različitih vrsta k-tu u Op. zoni Jadransko primorje,

200 novela jednom marševskom bataljonu.

2.— *Štampa:*

Isporuka frontovskih novina »Južni front« odvija se bez smetnji. Raspodela se vrši delom što štampu jedinice same podižu, delom pomoću naših kurira ili preko vojne pošte. Italijansko izdanje frontovskih novina »Južni front«, koje izlaze jednom nedeljno — tiraž oko 6000 prim., dostavlja se po 1500 prim, u području komandanta u operacijskim zonama Alpsko predgorje i Jadransko primorje i 75. AK 3000 primeraka.

Nemačke novine raspodeljuju se srazmerno prema dostavljanju. Osim toga štabno vazduhoplovstvo Armijskoj grupi svakodnevno stavlja na raspolaganje 1500 primeraka frontov-

⁴⁰ Komandant te zone bio je general SS i komandant policije Ervin Rezener. Bliže o njemu vidi dok. br. 200.

⁴¹ Komandant Operacijske zone Jadransko primorje bilo je komandant SS i policije grupenfirer Odilo Globočnik (Odilo Globocnick).

skih novina »Orao na jugu« i nedeljno 50 primeraka »Vazduhoplovna flota Jug«.

3.) *Pozorišne grupe KdF*⁴²

Uprkos više puta ponovljenom zahtevu i uvek nadležnoj hitnosti, Armijskoj grupu su stajale na raspolaganju samo sledeće pozorišne grupe:

- a) Ital. pozorišna grupa »Mi igramo za vas«, gostovala od 15. do 26. 2. na području Alpsko predgorje
- b) KdF — pozorišna grupa »Žene među nama«, gostovala od 23. do 28. 2. na području Alpsko predgorje, 28. 2. povučena zbog lošeg nastupa.

U bolnicama u Veroni i na jezeru Garda nastupili su:

- a) KdF — pozorišna grupa »Gospođa Klos«⁴³ (2 finske dame) od 10. 2. do 28. 2.
- b) KdF — pozorišna grupa »Gospodica Olec« (5 dama) od 27. 2. do 29. 2.
- c) KdF — pozorišna grupa »Everhard«⁴⁴ od 1. 2. do 8. 2.
- d) KdF — pozorišna grupa »Pipino«⁴⁵ od 1. 2. do 8. 2.
- e) Ital. pozorišna grupa »Mi igramo za vas« od 1. 2. do 14. 2.

4.) *Filmovi:*

Dodela filmova vršena je preko ispostave OKW u Veroni i bila je uglavnom zadovoljavajuća.

5.) *Predavanja:*

Major Ossdorf⁴⁶ od 15. do 29. 2. držao je na području Armijske grupe predavanje po temi »Japan, naš saveznik«. Anagažovan od 16. do 21. 2: K-da 75. AK; od 22. do 29. 2: K-da Witthöft.

Lengsfeld⁴⁷
k a p e t a n

⁴² To je nacistička kutama organizacija Kraft durch Freude (Kraft durh frojde — Snaga kroz radost).

⁴³ Klos

⁴⁴ Everhards

⁴⁵ Pippino

⁴⁶ Ossdorf. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

⁴⁷ Oskar Laengsfeld. Bio je na službi u Operativnom odeljenju Armijske grupe »fon Cangen« (AVII, NAV-T-312, r. 1639, s. 232).

DNEVNI IZVEŠTAJ VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JU-
GOISTOKA OD 12. MARTA 1944. VRHOVNOJ KOMANDI
VERMAHTA O POKRETU 2. I 5. NOU DIVIZIJE IZ ISTOČNE
BOSNE I SANDŽAKA PREMA SRBIJI¹

POVERLJIVO

K. T. B.

prilog 58
12. 3. 1944.

Grupi armija »F« (po kuriru)

...²

na znanje OKH/Gen. Qu. (Abt. Verw.)³

OKH/WFSt (Qu.)

K-di 2. OkA

Nem. op. gen. u Hrvatskoj

Nem. gen. u Albaniji

Dnevni izveštaj od 12. 3. 1944.—

S r b i j a:

Stanje nepromenjeno.

Potvrđen izveštaj o većim prikupljanjima crvenih snaga
ispred jz. i z. granice.⁴

¹ Snimak overene kopije originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 264.

² Redakcija je sa tri tačke označila načitke parafe na dokumentu.

³ Oberkommando des Heeres /Generalquartiermeister /Abteilung Verwaltung (Vrhovna komanda Kopnene vojske /načelnik pozadine/Upravno odeljenje).

⁴ Reč je o prikupljanju 2, 5, 16. i 17. NOU divizije za prodor u Srbiju. U stvari, to je bila realizacija ideje vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita o prodoru jedinica NOV i POJ u Srbiju, u proleće 1944, a koju je Vrhovni komandant izneo u naređenju upućenom Štabu 2. korpusa NOVJ 6. decembra 1943. Odobrenje za prodor 2. i 5. NOU divizije u Srbiju izdao je Vrhovni štab NOV i POJ 20. odnosno 26. februara 1944. Ovoga puta plan Vrhovnog štaba za prodor jedinica NOV i POJ u Srbiju sastojao se u sledećem: »16. i 17. divizija iz istočne Bosne, uz sadejstvo ostalih jedinica 3. udarnog korpusa, da forsiraju r. Drinu i upadnu u zapadnu Srbiju, gde bi stvorile pogodnu osnovicu za prodor u Sumadiju i povezivanje sa tamošnjim partizanskim jedinicama, a 2. i 5. divizija da pređu Lim i da se preko Ibra prebace u Topliu i Jablanicu, pruže pomoć tamošnjim partizanskim jedinicama, i zatim, zajedno sa srpskim, kosovsko-metohijskim i makedonskim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, stvore veću slobodnu teritoriju između Ibra, Zapadne Morave, Bugarske, Ovčeg polja i Kosova i Metohije, kao oslonac za ofanzivna dejstva prema istočnoj Srbiji, S'umadiji i Makedoniji...« (Vidi dok. br. 34; tom II, knj. 11, dok. br. 101 i knj. 12, dok. br. 80 i 94; Petar Višnjić, *Prodor Druge i Pete divizije u Srbiju 1944*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1966, str. 18—21.

Delovi crvenih snaga ispred z. granice izgleda da su povučeni niz Drinu.

Četnici su odbili pokušaj crvenih bandi da 22 jji. od Višegrada pređu Lim.⁵ Kod četnika 35 poginulih, kom. gubici nepoznati. Na strani kom. upotrebljeni mitr., puškomitr., jedan top i jedan pt top.

Operacija »Friling« nastavljena posle smene 5. SS-pol. puka. Jače snage DM ustanovljene u manastiru Tumane (10 j. Golubac). Operacija započeta.⁶

Na pruži Niš — Grdelica banditi otvorili vatru na voz, bug. stražari ih rasterali.

Prilikom operacije čišćenja Bat. »fon Kenen« [von Koenen]⁷ u rejonu z. G. Milanovac, muško stanovništvo napustilo sela. 14 i. Lazarevac i 19 jz. Užice sukobi između DM i komunista. Dosadašnji gubici: DM 2 poginula, kom. navodno 12 poginulih.

U Beogradu uhapšeno 9 komunista.

Nem. op. general u Hrvatskoj.

Nedostaje izveštaj.

Voj. K-dant Grčke

Nem. general u Albaniji.

Nema naročitih događaja.

Nemci su za ovaj plain prodora jedinica NOV i POJ južno od Višegrada i na odseku Ljubovija — Bajina Bašta saznali, preko svojih agenata, 20. februara, tj. istog dana kada je Vrhovni štab izdao naređenje za stvaranje zajedničkog štaba 2. i 5. NOU divizije za prodor u Srbiju (AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 14: ratni dnevnik vojnoupravnog k-ta Jugoistoka za 20. februar 1944. i s. 214: obaveštenje vojnoupravnog k4a Jugoistoka od 4. marta 1944. upućeno K-di 1. bugarskog okupacionog korpusa i Feldkomandanturi 619 o Titovim namerama za prodor u Srbiju i merama bezbednosti koje treba preduzeti).

⁵ Reč je o četnicima Drinskog četničkog korpusa, koji su vodili borbe sa jedinicama 2. proleterske divizije pri njenom pokušaju da forsira Lim kod Stragačine, Rudog i Mioča 9/10. marta (vidi Petar Višnjić, *Prodor Druge i Pete divizije u Srbiju 1944*, str. 38—40).

⁶ »Frühling« (»Proleće«). Okupator je ovu operaciju sproveo na prostoriji Smederevo — Požarevac — Petrovac na Mlavi — Golubac, a bila je uperena ne samo protiv četnika već i partizanskih jedinica na tome području. U toj operaciji (završena 17. marta) uhapšeno je 365 lica, 1 komunista ubijen pri pokušaju bekstva i spaljene su dve kuće (AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 225, 236, 246, 256, 270: izveštaji vojnoupravnog k-ta Jugoistoka od 5, 7, 8, 9, 10. i 14. marta 1944. i reg. br. 22/16, k. 2 (Ndf): izveštaj vojnoupravnog k-ta Jugoistoka od 17. marta).

⁷ To je 3. bataljon 4. puka »Brandenburg« (AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 3 i 4: ratni dnevnik vojnoupravnog k-ta Jugoistoka od 2. februara 1944).

Sam. F. K. 1040 Crna Gora

Bande zaprečile put Risan — Grahovo, 5 j. Grahovo.

Vojnoupr. k-t Jugoistoka
Ia, pov. br. 1501/44
potp. f. Gajtner [v. Geitner]⁸

F. d. R.

8

potporučnik

BR. 34

NAREĐENJE VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 17. MARTA 1944. NEMAČKOM ŠTABU ZA VEZU PRI 1. BUGARSKOM OKUPACIONOM KORPUSU ZA PREDUZIMANJE MERA U VEZI POKRETA 2. PROLETERSKE I 5. NOU DIVIZIJE PREMA JUGOZAPADNOJ SRBIJI¹

KTB
Prilog 69

Strogo poverljivo, šifrovano

17. 3. 44.
K.R.

Nem. štabu za vezu pri I. bug. okup. korpusu.
Na zn.: 24. bug. diviziji preko nem. of. za vezu
F.K.² 610

1.— 2. i 5. crvena div. približavaju se prednjim delovima jugozapadnoj granici Srbije.³ Prednji delovi na liniji Zmajevac (12 j. Vardište) — visovi južno od Vardišta. Dalje snage u nastupanju preko Strmice (10 jz. Višegrad).⁴

⁸ Kurt -riter fon Gajtner. Tada je imao čin pukovnika i bio je načelnik štaba vojnoupravnog fcta Jugoistoka (vidi dok. br. 27).

⁹ Potpis nečitak.

¹ Snimak tdegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 277.

² Feldkommandantur (feldkomandantura).

³ Misli se na granicu Nedićeve Srbije prema Sandžaku.

⁴ To je situacija posle forsiranja Lima od strane jedinica 2. i 5. NOU divizije 14/15. marta 1944 (vidi dok. br. 33; tom II, 'knj. 12, dok. br. 160; Petar Višnjić, *Prodor Druge i Pete divizije u Srbiju 1944*, star. 42, 43 i 47; AVII, N'df, reg. br. 22—16, k. 2: izveštaj vojnoupravnog k-ta Jugoistoka od 17. marta 1944).

- 2.— Potrebno je što pre tačno ustanoviti grupisanje snaga i jačinu četničkih odreda Đurišića⁵ i Kalajitovića,⁶ koji se nalazi duž granice.⁷
- 3.— 1. bug. okup. korpus povući će svoje isturene snage ispred nadmoćnog neprijateljskog pritiska na liniju Mokra Gora — Semegnjevo — Palisad. Ovu treba po svaku cenu držati blagovremenim angažovanjem rezervi.
- 4.— Ojačani peš. p. i art. divizion, koji su određeni za rezervu vojnopr. k-ta Jugoistoka prebaciće se železnicom u region Užice—Požega. Angažovanje i delova istog samo uz saglasnost vojnopr. k-ta Jugoistoka.
- 5.— Naročito je važno blagovremeno saznati težište neprijateljskog napada. U tu svrhu treba stalno vršiti izviđanja.

Vojnopr. k-t Jugoistoka, Ia,
Str. pov. br. 247/44 ..⁸

BR. 35

IZVEŠTAJ KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 24. MARTA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIIJE O ZAUZIMANJU OSTRVA RAB¹

POVERLJIVO

SSD

1264 — 24. 3 — 2204²

Telegram

K-di 2. oki. arm[ije]-

Prilog uz
K.T.B.
C 191a
Br.

Pred.: Sumarni izveštaj »RAB«

847. gren. puk iskrcao se 19. 3, pre svitanja, sa 9 velikih desantnih čamaca i 7 jurišnih čamaca 771. inž. desant, bat. sa

⁵ Pavle. Bio je tada komandant četničkih snaga u Ornoj Gori.

⁶ Vuk. Bio je tada komandant 2. mileševslaog četničkog korpusa (AVII, Cda, reg. br. 46—1, k. 143).

⁷ Bliže o tim četničkim snagama vidi tom II, knj. 12, dok. br. 160 i 161.

⁸ Nečitak paraf.

¹ Snimak overenog telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 562, is. 174. U gornjem delu telegrama dopisano je rukom više brojeva i slova, a nalaze se i dva nečitka parafa.

² Dopisano rukom.

³ Četvrtasti pečat K-de 15. BAK-a.

dve č. jugoist. **Lopar** i dve č. (**Jablanac**) na južnoj obali 4 km severozap. **Jablanac**.

Borbene grupe spojile se bez otpora u 09,30 časova kod **Raba**. Prilikom pročešljanja 20. 3. uhvaćeno 12 uniformisanih bandita. Neprijatelj je sa glavninom već dan pre toga, a sa ostatkom u noći 18. na 19. 3, napustio ostrvo.⁴ Obećano sadejstvo mornaričkih snaga opozvano je po otpočinjanju operacija. 100 uhvaćenih i 25 Jevreja prebačeno u **Rijeku**. Plen: 2 mitr., 1 p. mitr. Jedinice koje su vršile napad dostigle su bez gubitaka 19. 3. uveče svoja uporišta. Na ostrvu privremeno ostaju delovi 847. gren. puka oko grada **Raba**, Nepr. vazduhoplovne ili pomorske snage nisu dejstvovale.

XV brd. AK
Ia, pov. br. 642/44
24. 3. 44.

Pfaferot⁵

...«

⁷prim. 0500
posl. 0540
otp. 0640

⁴ Na Rabu su se nalazili manji delovi 2. pomorskog sektora Mornarice NOVJ, čije su ga jedinice prethodno, 15. marta, oslobodile. Međutim, ostrvo Rab je predstavljalo jednu od ključnih tačaka za organizaciju odbrane obale na sevemom odseku, te su Namci sitoga preduzeli ovu operaciju u cilju njegovog ponovnog zauzimanja (tom V, knj. 25, dok. br. 32 i 127, obj. 83, 154 i 156).

⁵ Verner

⁸ Nečitak paraf.

⁷ Do kralja dopisano rukom, a skraćenice znače: primljen (ang. — angenommen), poslat telegrafski (ver. — verdrahtet), otposlat (bef. — befördert).

BR. 40

IZVEŠTAJ KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 25. MARTA 1944. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIJE O GUBICIMA PRILIKOM NAPADA BRITANSKIH KOMANDOSA NA OSTRVO ŠOLTU¹

POVERLJIVO

1312/13 — 25. 3.— 1791²

Telegram

1) *K-di* 2. *OkA*

Prilog uz
K.T.B.
Nr. C 181

Qu — Bihać

Tačni gubici na **Šolti**:³

- a) nestalo: 1 ofic., 16 podof., 88 vojnika
- b) gubici u naoružanju: 2 mitr., 1 s.[rednji] min. bac., 11 puš. mitr. 42,
1 puš. mitr. ital., 4 automatske puške,
4 tromblona, 4 snajperske puške, 16

¹ Snimak overenog telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 563, s. 213. Na dokumentu ima više parafa, brojeva, slova i datuma čije poreklo i značenje redakcija nije mogla da ustanovi.

² Dopisano rukom.

³ Reč je o gubicima koje je ipetrpela 2. četa 892. puka 264. peš. divizije prilikom napada britanskih komandosa 19. marta 1944. na uporište u s. Grohotama na o. Šolti. Pošto je Solta predstavljala značajnu kariku u grupi srednjodalmatinskih ostrva, to je K-da 2. OkA naredila 21. marta K-di 15. BAK-a da se ostrvo neodložno ponovo zauzme (prethodno je zauzeto 16. januara 1944). U akciji za ponovno zauzimanje ostrva angažovana je Borbena grupa »Hunold« (100 vojnika iz Bataljona Obalskih lovaca »Brandenburg« i delovi 1. bataljona 892. puka — 200 vojnika). Operaocija iskrcavanja za ponovno zauzimanje ostrva počela je 23. marta u 03.20 časova; 24 marta ostrvo su ponovno zauzele nemačke jedinice. Opširnije o tome vidi dok. br. 8 i 56; tom V, knj. 25, dok. br. 154 i 156; AVII, NAV-T-314, ir. 563, s. 153—6; izveštaj K-de 15. BAK-a od 19. marta o borbama sa iskrcanim neprijateljevim snagama na Šolti, s. 166; naređenje K-de 2. OkA od 21. marta o neodložnom ponovnom zauzimanju ostrva, s. 225; izveštaj K-de 15. BAK-a od 29. marta o iskrcavanju britanskih komandosa na ostrvu i toku daljih borbi za ostrvo, s. 142—8; izveštaj Štaba 264. peš. divizije od 7. aprila o borbama na ostrvu od 19. do 24. marta.

autom. 40, 42 pišt. 38, 62 karabina
98 k, 6 pušaka ital., 69 bajoneta.

XV brd. A.K.
Ia, pov. br. 1586/44
25. 3. 44.

Pfaferot⁴

BR. 37

IZVEŠTAJ VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 27. MARTA 1944. GRUPI ARMIIJA »F« O PRODORU 2. I 5. NOU DIVIZIJE I PREDUZETIM PROTIVMERAMA U OPERACIJI »KAMERJEGER« KAO I O ODBIJANJU ZAHTE- VA KVISLINŠKE CRNOGORSKE VLADE ZA PRIPAJANJE SANDŽAKA CRNOJ GORI¹

POVERLJIVO

KTB *Prilog 120*

Grupi armija »F« (po kuriru)...² 27. 3. 1944.

Na znanje: OKH/Gen. Qu. (Abt. Verw.)
OKW/WFSt (Gen. Qu.)
K-di 2. Oka
Nem. opun. gen. u Hrvatskoj
Nem. generalu u Albaniji
K-tu Srema (*samo Srbija*)

Dnevni izveštaj od 27. 3. 1944.

SRBIJA:

Operacija »Kamerjeger«³

⁴ Verner

⁵ Nečítak paraf.

¹ Snimak overene kopije originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 357.

² Nečítak paraf.

³ »Kammerjäger« (»Lovac na pacove«). Prvobitna šifra za ovu operaciju bila je »Falkenjagd« (»Sokolov lov«), ali je, oko 25. marta 1944, izmenjena u »Kamerjeger« (AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 190: ratni dnevnik vojnoupravnog knta Jugoistoka za 22. i 25. mart 1944).

2. i 5. crvena div. prekinule su borbe u rejonu Ivanjice i posle probijanja slabijeg bug. odbrambenog fronta j. od Ivanjice glavninom snaga prešle put Ivanjica — Sjenica u pravcu planina Golija — dolina Ibra. Dosadašnji gubici kod neprijatelja navodno preko 340 mrtvih i ranjenih.⁴

Kao protivmere otpočeto je:

- 1.) Gonjenje od strane 4 oj.[ačana] bug. bat., uz sadejstvo četničkih odreda. Preostali delovi 24. bug. div. čiste dosadašnje bojište uz osiguranje doline Moravice.
- 2.) Formiranje Bobbene grupe »Šreder« (»Schröder«) u cilju zaprečavanja doline Ibra.

Ovoj su potčinjeni:

4. puk RZK, koji je tamo angažovan za osiguranje pruge
nem. i srp. jedinice koje se tamo nalaze, kao i
alarmne jedinice 2. oki. armije iz pozadinskih
jedinica.

Spremaju se za dovlačenje:

2. puk SDK, 4. puk SDK, 1 bat. 1. puka SDK
(ukupno 5 bataljona)
696 (mot.) bat. polj. žand. i 1 nem. pol. dobr.
bat.

Za dolinu Ibra naređen je 1. stepen bojne gotovosti, a za mesto Rašku — 2. stepen bojne gotovosti.

Otežani su pokreti usled stalnih snežnih padavina.

Z[apadno] od Prokuplja odbijen je kom. prepad na bug. transportne kamione.

I[stočno] od Lazarevca borbe između četnika i komunisti. Poginulo 5 četnika i 20 komunista.

Z od Mladenovca zarobljeno 5 naoružanih bandita.

K-t odbrane Gvozd.[enih] vrata⁵ uhapsio je 17 talaca.

1 engl. izviđački avion primećen je na velikoj visini iznad Bora.

Nem. opun. gen. u Hrvatskoj.

Nedostaje izveštaj.

F.K. 1040 Crna Gora.

⁴ Opširnije o prodoru Udarne grupe (2. i 5. NOU divizija) do Ibra i njenim gubicima vidi: Petar Višnjić, *Prodor Druge i Pete divizije u Srbiju 1944*, str. 57—90.

⁵ Tada bio major Vagnsr (Wagner). Redakcija nije mogla ustanoviti njegovo ime (AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 393).

Težnje crnogorskog vladinog odbora za užim pripajanjem Sandžaka⁶ naišle su na oštro odbijanje tamošnjih Muslimana. Namere: Sandžak će se potčiniti neposredno vojnoopr. k-tu J[ugo]i[stoka] kao samostalan vojno-upravni srez.⁷

Nem. opun. gen. u Albaniji.

Odbijeni su napadi bandi jz. Berat i na naše uporište ji. od Valone, uz sadejstvo nacionalnih snaga i uz gubitke kod neprijatelja.

Vojnoopr. k-t Grčke.

Grčki nacionalni praznik protekao je uglavnom mirno.

Vojnoopr. k-t Jugoistoka
Ia, pov. br. 1852/44
potp. F e l b e r

F.d.R.

8

...
poručnik

⁶ To nije bila težnja samo toga odbora za pripajanjem Sandžaka Crnoj Gori i uspostavljanjem kvislinške vlasti, već je to bila želja i drugih kvislinga: Milana Nedića i Ante Pavelića. Prvi je želeo da pripoji Sandžak Srbiji i ostvari federalnu uniju sa Crnom Gorom, tj. stvaranje velike Srbije, dok je poglavnikova želja bila da integriira Sandžak u NDH (vidi AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 179: ratni dnevnik k-ta Jugoistoka za 13. mart u vezi razgovara vojnoupravnog k4a Jugoistoka generala Hansa Felbera i opunomoćenika nemačkog Ministarstva spoljnih poslova i poslanika u okupiranoj Srbiji dr Hermana Nojbaheira (dr Hermann Neubacher) o namerama Milana Nedića, predsednika srpske vlade, da krizu vlade reši pitanjem reorganizacije i stvaranjem zajedničke države Srba i Crnogoraca na federalnim osnovama; Petar Višnjić, n. d., str. 53).

Međutim, kao što se vidi, stav Nemaca je bio sasvim drugačiji. O tome vidi i dok. br. 86.

⁷ Upravno odeljenje vojnoupravnog k-ta Jugoistoka predložilo je 20. marta 1944. da Sandžak dobije samostalnu upravu pod vodstvom štabandartenfirera Krempilera (AVII, NAV-T-501, r. 256, s. 189).

Sandžak je, međutim, tek od 10. septembra 1944. u 00.00 časova, po odluci k-ta Jugoistoka stavljen u nadležnost vojnoupravnog k-ta Jugoistoka; do tada je bio neposredno vezan za k'ta Jugoistoka. Time su bile potčinjene vojnoopr. kntu Jugoistoka i sve nemačke jedinice koje su se u to vreme nalazile u Sandžaku: Muslimanska legija »fon Krempler«, 2. puk »Brandenburg« (bez 1 bat.), 696. bataljon Feldzandarmrije i policijske jedinice (AVII, NAV-T-311, r. 191, s. 286: ratni dnevnik k-ta Jugoistoka za 2. septembar 1944).

⁸ Potpis nečitak.

IZVEŠTAJ ŠTABA MOTORIZOVANOG PUKA ZA NAROČITU UPOTREBU OD 28. MARTA 1944. ŠTABU 373. LEGIONAR-SKE DIVIZIJE »TIGAR« O TOKU OPERACIJE »FEN«, ZA OTVARANJE KOMUNIKACIJE PRIJEDOR — BANJA LUKA, OD 20. DO 25. MARTA 1944. GODINE¹

Štab (mot.) puka z.b.V.
2. OkA.

O. U. 28. 3. 1944.

Poverljivo!

B o r b e n i i z v e š t a j z a o p e r a c i j u »Fen«²
od 20. 3. 1944. do 25. 3. 1944.

1.) *Zadatak:*

Otvaranje puta Prijedor — Banja Luka i razbijanje neprijatelja koji se nalazi zapad, od Banje Luke.³

2.) *Angažovane snage:*

Borbena grupa »Zapad«:

20. 3, 21. 3, 24. 3. i 25. 3. 1944.

Štab (mot.) puka z.b.V. sa motocikl, vodom.

Oki. gren. jurišni bat. sa Nast. art. baterijom,
teško naoružanje motorizovano,
prtijag na kamionima, inače marš peške.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 474—9. Redakcija raspolaže pirimerkom koji je 373. legionarska divizija 31. marta 1943. proisledila Komandi 15. brdskog armijskog korpu/sa² (NAV-T-314, r. 562, s. 473).

² »Föhn« (»Južni vetar«). Tu operaciju planirala je K¹da 15. BAK-a u prvoj polovini marta, u okviru opšte operacije »Hazenjagd« (»Hasenjagd« — »Lov na zečeve«). O tome vidi AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 114: izveštaj K-de 15. BAK-a od 11. marta 1944. K-di 2. OkA o planiranju operacije.

Operacija »Hazenjagd« je u stvari opšti naziv za čitav niz operacija na celom području 2. OkA. Cilj operacije bio je: da se obezbedi odbrana jadranske obale od eventualnog savezničkog iskrcavanja; da se spreoi dotur materijala i hrane partizanima; da se sprečavaju partizanska dejstva; da akcije teku kontinuirano i da ise izvode na nivou divizije, u jačini najmanje 1 ojačanog bataljona, i na nivou korpusa — u jačini najmanje 1 ojačanog puka (kao što je slučaj u operaciji »Fen«); da se meseono izvedu najmanje po dve takve višednevne akcije (AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 83—4: naređenje K-de 2. OkA od 27. februara 1944. za sprovođenje operacije »Hazenjagd«).

³ Na komunikaciji Prijedor — Banja Luka i zapadno od Banje Luke dejstvovala je 4. NOU divizija (vidi tom IV, knj. 23, dok. br. 135 i knj. 24, dok. br. 3).

Borbena grupa »fon Rudno«:

22. 3. i 23. 3. 1944.

Štab (mot.) puka z.b.V. sa motocikl, vodom,

Oki. gren. jurišni bat. sa Nast. art.

baterijom,

1 slabi bat. 383. pp,

1 slabi bat. 4. hrv. lov. brigade,⁴

71 četnik

- 3.) Marš u polazni rejon za napad na Prijedor 20. 3. 1944. Polazak u 4.30 časova iz Bosan. Novog. Maršovalo se sa priličnim osiguranjem i minoistraživačem. Odstranjena jedna, 4 kg teška, mina. Pre nego što je marševska kolona prošla krivinu kod Cikota, jedna četa posela je na putu koji skreće kod uporišta Dragotinja kote duž puta nastupanja. Teško naoružanje zauzelo je položaj na ulazu u krivinu a ostalo je ubrzano prebačeno na izlaz iz krivine. Svako otvaranje mitralj. i puščane vatre na marševsku kolonu uvek je odmah bilo učutkano vatrom svih teških oruđa. Marševska grupa stigla je u 13.30 časova u Prijedor i tamo je prenoćila.

- 4.) *Oslobađanje puta Prijedor — Ivanjska 21. 3. 44.*

U 5.30 časova, *Borbena grupa »Zapad«* krenula je iz Prijedora u pravcu Ivanjske. Glavnina se zadržala u Crnićima dok je 1. ojačana četa, obuhvatajući Kozarac, bila upućena na kote 478 i 386. Ipak nije uspela da iznenadi neprijateljska osiguranja koja su bila u Kozarcu i čije se povlačenje preko snežnih polja prema severoistoku moglo jasno da vidi.⁵

Samo u Podgrađu došlo je do kratkog borbenog dodira sa osiguranjima, koja su se povlačila, kojom prilikom su zarobljena 4 partizana. Osim toga u Podgrađu je uhapšen jedan čovek koji je klaao tele, za koga je stanovništvo reklo da je komesar za snabdevanje" Kozaračkog odreda.

Pošto je 1. četa stigla na kote 478 i 386, glavnina *Borbene grupe* prošla je kroz Kozarac do Rustića, gde je stigla u 10.45 časova. Odavde je 2. četa preko k. 255 — Gradina — Babići krenula ka koti 624. 3. četa je bila raspoređena sa obe strane puta kojim je prolazilo teško naoružanje ispred

⁴ Tačan naziv brigade je: 4. lovački zdrug a bataljona o kome je reč: 1. bojna 13. lovačke pukovnije (AVII, NAV-T-314, r. 562, s. 114).

⁵ Na pravcu Prijedor — Ivanjska dejstvovala je 11. krajiška brigada 4. NOU divizije. Na osiguranju u Kozarcu nalazila se jedna četa 1. bataljona, dok su pravac Ivanjska — Kozarac obezbeđivali 1. i 4. bataljon (tom IV, knj. 23, dok. br. 135).

⁶ Misli se: intendant.

mot. kolone. 1. četa povučena je sa kota 478 i 386 i sledila sasvim blizu, na odstojanju od 3 km.

Istočno od [Gornjih] Jakupovića neprijatelj se nalazio na kotama s obe strane doline potoka. Dalje u Prpošima i Berićima i pokušavao je da zaustavi naše nastupanje.

Pošto su teška oruđa zauzela položaje, a artiljerija angažovana kao jurišna oruđa na oko 1000 m ispred nepr. položaja, slomljen je dobro organizovan neprijateljski otpor. Neprijatelju je uspelo da se sa kolonom tovarnih grla povuče u pravcu kote 898 a da 2. četa, koja je vršila obuhvat i koja je na teškom terenu mogla samo polako da napreduje, to nije mogla da spreči.

Može se računati da je neprijatelj imao gubitaka. Izviđački avion tukao je svojim naoružanjem i bombama neprijatelja koji se povlačio.

U 14.00 časova čelo Borbene grupe [»Zapad«] stiglo je do porušenog mosta preko srednjeg izvornog potoka Krivaje kod Dukića. Za podizanje mosta bilo je potrebno IV2 sat. U 16.30 časova u Bešenićima došlo je do spajanja sa Borbenom grupom »Istok«, koja je pre podne odbacila neprijatelja. Borbene grupe »Istok« i »Zapad« došle su pod komandu Štaba puka z. b. V. Oki. gren. jurišni bat. i Štab puka smestili su se u 18.00 čas. u Bešenići — Zmijanci, a Grupa kap. Arenta⁷ u Ivanjskoj.

5.) *Prodor na Bronzani Majdan 22. 3. 1944.*

Borbena grupa »Rudno« krenula je 22. 3. 1944. u 6.00 časova iz rejona razmeštaja, u 3 marševske grupe, u rejon za polazni položaj za napad, preko železničke pruge prema jugu:

Jurišni bat. sa Štabom puka preko Babići — Dabići; Bat. »Arent« preko Savići — Salamići — Kneževići; slabi bat. 383. pp.⁸ duž železničke pruge.

Desna granica polaznog rejona za napad Kremenovići; leva granica stanice Piskavica.

U 10.00 časova posednut je polazni položaj za napad. Jurišni bat. trebalo je da nadire preko visinskog masiva između Brkološa⁹ i potoka Gomjenice prema Bronzanom Majdanu.

⁷ Ahrendt. Redakcija oije mogla da ustanovi njegovo ime. Bio je komandant 1. bataljona 383. puka 373. legionarske 'divizije »Tigar«. Bataljon se nalazio u sastavu Borbene grupe »fon Rudno« (AVII, NAV-T-314, ir. 562, s. 114; Franc Šraml, n. d., str. 184).

⁸ Reč je o 1. bataljonu 383. puka.

⁹ To je rečica između Omarske i Piskavice.

Snage prikupljene uz Grupu »Arent« (1 slabi bat. 383. pp., 1 slabi bat. 4. hrvat. lov. brigade¹⁰) trebalo je da nastupaju istočno od Brkološa, preko Talića, i da zauzmu Kremeno-
viće.

Prilikom marša u polazni rejon za napad, slabije neprijateljske patrole povukle su se ispred Grupe »Arent« u rejon istočno od Brkološa. Tokom daljeg nastupanja Grupa »Arent« je stalno imala slab dodir sa neprijateljem.

Jurišni bat. uspeo je, posle priličnih terenskih poteškoća, da stigne u Plavljane i da preko kota 309—269 sa jednom četom ešaloniranom levo napred krene u nastupanje.

Neprijatelj, jačine oko 600 ljudi, izgleda da je bio upozoren od izviđačkih patrola koje su se povlačile ispred Grupe »Arent« i očekivao je napad Grupe »Arent« na istočnom delu Rakitovača.

Pojava Jurišnog bat. u 13.50 časova preko Nišića potpuno je iznenadila neprijatelja. On je pokušao da se ispred Jurišnog bat. brzo povuče na dominantne kote. Pre nego što je i jedan protivnik stigao na ove kote, uspelo se da se 1. četa prebaci u klanac istočno od 366. Ostali delovi bat. nisu se mogli prebaciti preko kota koje su ležale oko 150 m niže Rakitovače, pre svega zbog jake neprijateljske vatre koja je iznenadno započela.

1. četa uspela je da obuhvati neprijateljske snage koje su se povukle ispred Jurišnog bat., izvršila juriš na kotu 449, i u 14.40 časova bila je u našim rukama, posle čega se neprijatelj pod vatrom 1. čete bežeći povukao. Posle toga je na nepreglednom planinskom i levkastom zemljištu pronađeno 18 poginulih, među kojima i jedan viši rukovodilac. Jedan deo poginulih imao je engleske šinjele. 3. i 4. četa, koje su takođe nadirale, ubile su 2 partizana, 2. četa, koja je vršila obuhvat levo, imala je u Panićima kratak borbeni dodir, kojom prilikom su ubijena još 3 bandita.

Na ispresecanom i žbunjem pokrivenom zemljištu bataljon nije mogao tako brzo da napreduje da bi mogao da preduzme gonjenje neprijatelja koji se nalazio u bekstvu. Ipak, uspelo je da na padini visa kod Prerada blagovremeno 1. mitr. vod i 2 minobacača tako zauzmu vatreni položaj da je neprijatelj, koji se preko potoka Gomjenice povlačio prema zapadu i severozapadu, mogao stalno da bude obuhvaćen neprekidnom vatrom. Izviđačkom avionu pruženi su ovde dobri ciljevi tako da je mogao da ispuca

¹⁰ Odnosi se na 1. bojnu 13. lovačke pukovnije.

svu municiju. Mora da je neprijatelj, pri ovim stalnim pokušajima da se u grupama kao i sa tovarnim grlima pod vatrom povuče, imao još teških gubitaka.

Padom mraka, Jurišni bat. se smestio u Trmošljiku i Prerade, a Grupa »Arent« u Kremenoviće.

U toku noći, jedna jača neprijateljska grupa približila se predstraži kod Kremenovića. Došlo je do kratkog vatrene okršaja. Neprijatelj je imao 3 poginula a, prema izjavama civilnog stanovništva, još i 7 ranjenika.

6.) *Pročešljavanje rejona istoč. i severoist. od Bronzanog Majdana prema Banjoj Luci*

U 7.00 časova prodrli su delovi Jurišnog bat., bez dodira sa neprijateljem, u potpuno razoreni Bronzani Majdan.¹¹ Posle toga usledila je priprema za napad. Grupa »Arent« desno, Jurišni bat. levo. Širina oko 6 km. Levo krilo uglavnom duž puta Kremenovići — Banja Luka.

Iz Banje Luke, delovi tamošnjeg puka (hrvat.), potpomognuti teškim naoružanjem Jurišnog bat., poseli su zaprečni položaj kota 399 — 371 prema zapadu.

Sa polaznog položaja krenula je u 9.00 časova Grupa »Rudno« prema istoku i pročešljala je, bez dodira sa neprijateljem, teren do visine zaprečnog položaja izgrađenog pod komandom kap. Frencla.¹² U 18.15 časova smestila se u Banju Luku.

7.) *Povratak štaba puka z. b. V. sa Jurišnim bat. 24. i 25. 3. 1944. u Bosn. Novi*

Pešadijski delovi železnicom a mot. delovi maršem stigli su u 11.00 časova u Ivanjsku. Zbog poteškoća oko istovara konja, marš cele grupe mogao je da počne tek u 13.00 časova. Maršovalo se sa osiguranjima, a čelnoj četi pridato je dovoljno teškog naoružanja i artiljerije.

Oko 14.00 časova, sa visova severno od Savića, pošto je čelna četa već prošla most koji se nalazi južno odatle, otvorena je jaka vatra na motorna vozila koja su se spuštala u dolinu. Ovaj otpor nastavljao se od visa do visa, sve do Zrnića. Svaki planinski lanac moralo se pojedinačno običi i zauzeti, dok je objedinjeno teško naoružanje prikivalo neprijatelja. Tu je izbrojano 13 poginulih neprijatelja. Može se sa sigurnošću tvrditi da je neprijatelj imao još gubitaka.

¹¹ Na sektoru Savići — Bronzani Majdan nalazio se Sanski NOP odred. Odred je u borbi oko Bronzanog Majdana 22. marta imao 8 mrtvih i 6 ranjenih (tom IV, knj. 23, dok. br. 120, knj. 24, dok. br. 3).

¹² Frenzl. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

Oko 16.00 časova počelo je postavljanje mosta, namesto porušenog, preko srednjeg izvornog potoka Krivaje i pre pada mraka susrela se marševska grupa kod džamije na južnom izlazu iz Kozarca, bez daljeg neprijateljskog otpora, sa delovima hrvat, legije, koji su joj dolazili u susret iz Prijedora. Oko 23.00 časa, marševska grupa smestila se u Prijedor.

25. 3. 1944. nastavljen je marš od Prijedora za Bosan. Novi. Krivina kod Cikota još je jače osigurana nego što je to bila prilikom prolaska. Ovo se pokazalo kao vrlo potrebno, jer je neprijatelj uvek pokušavao da našu marševsku kolonu obaspe vatrom. On je dejstvom teškog naoružanja bio paralisani. Porušena je jedna kuća, iz koje je otvorena vatra, direktnim pogotkom iz art. oruđa.

Oko 16.00 časova bat. je stigao u Bosn. Novi i smestio se u stare objekte.

Zaključak:

Gubici neprijatelja: 39 poginulih izbrojano, među kojima 1 komandant

50 poginulih prema proceni.

Broj ranjenih neprijatelja mora da je znatan.

Naši gubici: 1 ranjen.

Neprijatelj se vešto održavao i odličnim korišćenjem terena birao mesta za vršenje prepada ili za pružanje otpora koja su za njegove namere bila najpovoljnija.

On je, pak, većinom prerano otvarao vatru i loše je gađao. Tako je bilo moguće da se on, usled nadmoćnosti objedinjene i odmah otvarane vatre iz teškog naoružanja, art., Pak i Flak kao i mitr., uvek brzo izbaci iz njegovih položaja a da Jurišni bat. nije imao gubitaka.

Kod neprijatelja nije se pojavljivalo teško naoružanje. Dva bataljona (Sanski Most) koja su tučena kod Ranilovca, usled teških gubitaka i neorganizovanog bekstva, mora da su u svom držanju i moralu prilično demoralisana.

Držanje i marševska naprezanja Jurišnog bat. bili su dobri. U toku 6 neprekidnih dana, pri potpunom opterećenju vozila i sa celokupnom municijom, grenadirske čete i pridodato naoružanje 4. čete prešli su na brdovitom i ispresecanom zemljištu oko 250 km.

Rudno¹³

major i komandant puka

¹³ Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.